

ПРОЕКТ

АНАЛИЗ

на

ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ В РАМКИТЕ НА ДЕЙСТВАЩОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО – ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ ПОДХОДИ В НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ И ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕ НА НАКАЗАНИЕТО. ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ЗАКОНОДАТЕЛНИ ПРОМЕНИ

/в изпълнение на Дейност 3 с наименование „Подобряване на прилагането на механизмите на възстановително правосъдие“ по проект BGJUSTICE-2.001-0002 „Повишаване на професионализма в съдебната система“ по НФМ 2014-2021/

I. Увод. Обосноваване на потребностите

1. Контекст и национална специфика

Развитието на възстановителното правосъдие след Втората световна война и осъзнаването на ограниченията на позитивното право, което не попречи „еврейският въпрос“ да се „реша“ със законните средства на националсоциалистическата държава, показва, че то е изключително подходящо средство за общества в преход между различни форми на тоталитаризъм и демокрация. Равносметката след концлагерите е, че правото като нормативна система, чиито основни признаци са абстрактност, всеобщност, обвързваща сила, имплицитно включваща подчинение, санкционирано от държавата и осъществимо с принуда, може и да изврати обществените отношения – да експроприира собствеността на „неарийците“ на законно основание, да превърне убийствата в индустрия. „Автоимунната“ защита на традиционното правосъдие за решаване на конфликта между правната сигурност и справедливостта предизвика развитието на формулата за „непоносимостта”, според която „там, където справедливостта не е цел, където при прилагането на позитивното право съзнателно е отречено равенството, съставляващо сърцевината на справедливостта, там законът не само е „неправилно право“, а му липсва всъщност всякакъв правен характер“ (Густав Радбрух). Традиционното правосъдие продължи да търси и други средства за преодоляване на трагично констатираните му дефицити, за да не се стигне никога повече до

1

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм 2014-2021.

Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Висшия съдебен съвет и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Програмния оператор или на Донора.

ПРОЕКТ

човеконенавистна индустрия. Така се стигна и до разцвета на доктрината за правата на човека. На практика равносметката от поражението на правото и правосъдието на модерната държава по време на войната доведе до утвърденото и институционализирано в новите конституции разбиране, че целият юридически инструментариум следва да се прилага на основата на неотменимото положение, че всяко човешко същество притежава вътрешноприсъща стойност, която трябва да бъде зачитана; че някои форми на поведение са несъвместими със зачитането на тази стойност, както и че държавата съществува за индивида, а не обратно.

Затова разумното традиционно правосъдие, разбрало заложените си по дефиниция ограничения, оставя достатъчно широко поле за включване на други форми, в които не властта, а гражданите имат водеща роля за решаване на собствените си конфликти. В това поле навлиза т.нар. възстановително правосъдие, в което не експерти и властнически авторитети, а участниците в събитията намират път за споделяне на истината и постигане на разбиране. Възстановителното (помирителното) правосъдие способства за мирното функциониране на общността, за създаването на конвенция за ред, но в съществено отклонение от изтъкнатите принципи на традиционното правосъдие (абстрактност, всеобщност, обвързваща сила, подчинение и държавна принуда). Помирителното правосъдие е винаги конкретно, по силите и размера на човека, фокусирано върху личната му история, не се основава на принуда, способства за създаване на ред в отношенията на хората в общността и не разчита на никакво покровителство, т.е. няма нужда от авторитет и нагон за власт. Помирителното правосъдие допуска хората да изнесат цялата истина за събитията, в които те са централните персонажи. На този принцип бяха конструирани комисиите за истина и помирение в ЮАР в етап от историята на страната, в който наказването на извършителите на престъпления не би било достатъчно за възстановяване на моралната тъкан на травмирано от насилие и лъжа общество. Затова преамбюлът на новата конституция на ЮАР започва с думите: „Ние, хората на Южна Африка, признаваме несправедливостите на своето минало...”.

Възстановителното правосъдие е подходящо за травмирани общества на държави в преход и като едно от средствата за преодоляването на недоверието в съдебната власт след въвеждане на разделението на властите, защото, за разлика от традиционното правосъдие, то включва в процеса на осъществяването си активното участие на страните в конфликта и крайното

ПРОЕКТ

решение се приема от тях не като „спуснато“ по вертикала от държавната власт, а като лично постижение – резултат на собствено усилие и поемане на отговорност. Същевременно така се развива култура за разумно и грамотно отношение към правораздавателната дейност.

Ресурсът на възстановителното правосъдие може да бъде потърсен и в друг аспект. До справедливия завършек на съдебния процес се стига по пътя на формални процедури, в които засегнатите лица с процесуални средства реконструират тази истина, която законът определя за „релевантна“. Не всякога обаче относимите към правната норма факти пресъздават изчерпателната истина, от чието възстановяване и оповестяване често засегнатите хора имат първостепенна необходимост. В този смисъл невинаги традиционното правосъдие е достатъчно, за да възстанови накърнените социални връзки и да постигне така необходимото разбиране на случилото. Тази „недостатъчност“ на традиционното правосъдие, разбира се, не бива да омаловажава неговата първостепенна значимост за установяване на правовата държава. Но осъзнатите му ограничения показват, че системите за социален контрол (за постигне на социален мир и обществено благополучие) имат нужда от създаване на такива мрежи от взаимозависимости на гражданите, които не се основават на власт и подчинение, не разчитат на санкция от страна на държавната власт. Научни аргументи за осъзнаването на тази необходимост се развиват в криминологията, в частност – в критическата криминология, защото възстановителното правосъдие като едно от средствата за създаване на споена общност от зависими един от друг граждани е в основата на ефективната и трайна превенция на престъпността.

Досега в България са възниквали и са били развивани различни граждански и научни инициативи за популяризиране на възстановителното правосъдие¹. Възстановителното правосъдие е част от актуализираната стратегия

¹ Дългогодишни научни интереси в областта има проф. д-р Добринка Чанкова, професор по Наказателен процес в Правно-историческия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, автор на редица публикации.

Доц. д-р Румен Петров от Нов български университет, Департамент „Здравеопазване и социална работа“ е автор на ключови текстове за възможностите на помирителното правосъдие в България и ограниченията на средата, както и за разграничението между помирителното и възмездителното правосъдие.

През периода 2003 – 2016 г. се развиват възстановителни практики в затворите. Създадени са възстановителни общности в затворите в гр. София и гр. Враца с активното участие на Елена Евстатиева по проект на PF Bulgaria. Преминаването на участниците през възстановителната общност става на два етапа: външна програма – 4 месеца, която е подготовка за настаняването в център „Адаптация среда”

ПРОЕКТ

на Министерството на правосъдието за съдебна реформа, одобрена от Народното събрание на 21.01.2015 г. Това свидетелства за задълбочаване на разбирането за опасните последици от споменатия проблем с липсата на доверие в съдебната власт, с нарастващото отчуждение на гражданите от институциите и девалвацията на държавната принуда в резултат на погрешна наказателноправна политика – увеличаването на броя на престъпленията и завишаването на наказанията, без да се дава отговор на въпросите защо и какво следва от това. Това налага да припомним някои съществени дългогодишни липси – липсата на криминологични изследвания и липсата на изградена животоспособна социална инфраструктура, която да извършва рехабилитация на извършителите на престъпления, което води до предвидими последици – засилваща се рецидивна престъпност, значителна част от която е резултат от бедност и социална занемареност – тежка неграмотност и липса на каквито и да било социални перспективи за извършителите след изтърпяване на наказанието им.

В този контекст възниква инициативата на Висшия съдебен съвет (ВСС) да развива проекта „Подобряване на прилагането на механизмите на възстановително правосъдие“. Това е първото институционално усилие от страна на органа за администриране на съдебната власт да потърси възможности за укрепване на общественото доверие в правосъдието чрез разширяване на обхвата на доброволното и отговорно гражданско участие при разрешаване на

и престой в центъра за период минимум 6 и максимум 18 месеца, в зависимост от присъдата. От 2003 г. до 2005 г. през програма „Адаптационна среда“ преминават 72 осъдени лица, като 24 от тях участват и в двата етапа, а 48 – през външната програма на център „Адаптационна среда“.

Фондация „Лале“ популяризира и развива практиката на семейната групово конференция.

Възстановителни подходи се срещат в различни училищни практики (дейности на фондация „Партньори“, в дългогодишните училищни инициативи на съдия Владимир Вълков от Софийския районен съд за групово работа с ученици в различни училища).

Общество „Правосъдие и помирение“ покани проф. Нилс Кристи през април 2014 г. в България.

Професор Н. Кристи даде две интервюта, изнесе лекции пред форум на „Горичка“, пред академични юристи в аулата на СУ „Св. Климент Охридски“ и пред практикуващи юристи в Съдебната палата в София. Вестник „Култура“ публикува статии, подбрани и преведени от съмишлениците в Общество „Правосъдие и помирение“, които съдействаха и за издаване на три от книгите на проф. Нилс Кристи на български език.

Блогът за възстановително правосъдие в България (<https://restorativejusticebg.com>), воден от Елена Евстатијева, авторите, публикуващи в него, и други съмишленици иницират провеждането на поредица конференции през периода 2018 – 2021 г., посветени на възстановителното правосъдие и неговите добри практики в България, Европа и света.

ПРОЕКТ

конфликти и на включването на възстановителни практики в съдебните процедури, в които това е допустимо, и вече е налице готовност от страна на съдийската общност. Ето защо приемаме работата си по настоящия проект като изключително ценна ангажираност от страна на съдебната власт за хуманизиране на правосъдието, която ще рефлектира неизбежно в стимулиране и на другите власти да поемат отговорност в тази насока, включително чрез създаване на предпоставки за развиване на система за социални услуги, които са съобразени с конкретните потребности на уязвимите хора – участници в различните съдопроизводства. Тъкмо през тази призма членовете на работната група разбираме своето участие и отговорност – да споделим с колегите осъзнатите в собствения ни професионален опит и в досега ни с вдъхновяващия норвежки опит ползи от възстановителното правосъдие и неговите възможности в областите, в които това не само е правно допустимо, но и не би срещнало сериозна съпротива в юридическата общност заради хуманизиращия ефект, който ще бъде постигнат за традиционното правосъдие, заради ефективната превенция на престъпността и заради насърчаването на гражданска култура, която мотивира хората да участват в собствената си самоорганизация и така укрепват все повече като надежден коректив на държавната власт.

2. Международноправни стимули за развитие на възстановителното правосъдие в България

Членството на България в Европейския съюз и международната тенденция да се стимулират правните системи да разширяват възможностите на алтернативните способи за решаване на споровете в последните години е значим фактор и за задълбочаване на разбирането за ползите от възстановителното правосъдие у нас.

Директива 2012/29/ЕС предвижда и въвеждане в българското законодателство на възстановителното правосъдие като процес, при който на пострадалия и на дееца се дава възможност – след свободно изразено съгласие от тяхна страна да участват активно в решаването на въпросите, възникнали в резултат на престъплението, с помощта на безпристрастно трето лице. В изпълнението на задължението по чл. 12, т. 2 от Директива 2012/29/ЕС държавите членки следва да улеснят препращането на случаи, ако е целесъобразно, към услугите на възстановителното правосъдие, включително чрез установяването на процедури или насоки относно условията на това препращане, тъй като е прието за безспорно, че възстановителното правосъдие

ПРОЕКТ

е инструмент за приоритетна защита на пострадалия. Наред с медиацията се препоръчва между пострадалия и дееца да бъдат осъществявани семейни конференции, умиротворителни кръгове и др.

II. Развитие на концепциите за възстановително правосъдие. Ролята на обичайното право

1. Идеите на възстановителното правосъдие са свързани с критиките на институционалната власт, залегнали в трудовете на Мишел Фуко², на Паоло Фрейре³, Иван Илич⁴, Хауърд Зер и Нилс Кристи.

1.1. Паоло Фрейре⁵ вижда в диалога метод за учене от опита в хода на съвместното живеене и опознаване на факторите, които влияят върху отношенията между хората. Така диалогът се превръща в средство за изучаване, за критическо осмисляне на опита. Фрейре разглежда ученето като изучаване, което представлява отношение към опита, а опитът възниква в резултат на проблеми и противоречия (конфликти). Това разбиране контрастира с идеята за ученето като инструктиране, като запълване на празни съдове с данни, факти, правила („знания“). Когато става въпрос за изучаване на социалния свят, смята Фрейре, това учене не може да не разгледа проблемите, които изтъкват отношенията от различни гледни точки. Авторитетът в подобен подход за учене не е дидактичен (не е притежателят на единствената истина). Проблемите, фактите и техните описания не се предварително ясни и по този начин не представляват собственост на „учителя“, а са предмет на съвместно изучаване, на съвместно постигане. Така ученето се превръща в акт на освобождаване, а не

² Фуко, М. Надзор и наказание. Раждането на затвора. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 1998.

³ Freire, P. Pedagogy of the Oppressed. Continuum, New York, 2007.

⁴ Ilich, I. Deschooling Society. Harper & Row, New York, 1971.

⁵ Пауло Фрейре (1921-1997) е бразилски просветител, философ на образованието и социален критик. Учи право и философия. Счита се за основен представител на т.нар. „критическа (еманципираща) педагогика“ в обучението на възрастни (adult learning).

Формиращ за неговото мислене е опитът му като учител на безимотни (преди промяната) селяни в хода на аргарната реформа в Латинска Америка през 50-те и 60-те години на миналия век. В процеса на работата си с бедните селяни той оформя възгледа си, че образоваността и грамотността са обвързани с промяната на света, в който образованият и образоващият участват и който съвместно създават. За Фрейре метафората на празния съд, който се пълни от процеса на образование, е и безсмислена, и вредна. Той става известен с преподаването на португалски, в хода на което активно обсъжда с възрастните си ученици тяхната социална ситуация и необходимостта и възможностите за социална промяна, в която те са участници чрез активни политически действия. Основното му произведение е „Педагогика на потиснатите“.

ПРОЕКТ

във форма на подчиняване. В това се разкрива смисълът на диалога, разбира се като среща между хората. Диалогът при Фрейре е предпоставка, условие за постигане на критическо мислене, което се основава на солидарността между хората и на качеството им на съавтори на социалната реалност, от която са част.

1.2. Австрийският философ **Иван Илич**⁶, друг известен идеолог на възстановителното правосъдие, разглежда връзката между индустриалния капитализъм и властовия характер на основните социални институции на модерното общество. Той развива идеята за обществото на взаимността като алтернатива на индустриалното, институционализиращо общество

Взаимността при Илич е антитеза на индустриалната продуктивност, израз на индивидуалната свобода. Той разглежда съвременното индустриално общество като общество, което жертва смисъла в името на продуктивността. Общественият прогрес се създава от производството на стоки и услуги вместо от взаимността. Според Илич технократичната катастрофа на отчуждението и преодоляването на неговите последици с още повече консумация, която да увеличава властта на институциите, и отчуждението, което следва от това, може да бъде избегната чрез социални промени, гарантиращи на всеки член свободен достъп до средствата на общността за постигане на взаимност и същевременно ограничаващи свободата му само в полза на еквивалентната свобода на другите членове на общността.

Условията за взаимност са онези структурни промени, които правят възможно справедливото разпределение на безпрецедентната власт на институциите. Концентрацията на властта, започнала някога с развитието на имперската социална уредба, водеща до високи нива на производителност, е известна и с невероятната си възможност за абсолютна власт на хора над хора в

⁶ **Иван Илич** (1926-2002) е влиятелен австрийски социален критик и философ. Роден е във Виена в семейството на католик и еврейка. Практикуващ католически свещеник, владее повече от 10 езика и има докторантура по история върху Арнолд Тойнби.

Илич изучава и системно критикува проектите на Католическата Църква и „Запада“ за социално развитие в т.нар. трети свят (основно в Латинска Америка) през средата на 20 век. В хода на това развива влиятелна критика към културно-хегемонистичните и социално-инженерни опити на либерално-демократичния алианс по време на Студената война, водена от САЩ. Това често го прави политически неудобен, особено в края на 1980-те, когато социалното инженерство, този път на победителите в Студената война, намира нови основания за културно превъзходство. Известен е със системната си критика към властта на институциите върху свободата на индивида и към способността им да възпроизвеждат ограниченията и щетите на консуматорското общество върху човечността. Най-известната му книга е „Еманципиране от училището“ (Deschooling Society, 1971)

ПРОЕКТ

безпрецедентни мащаби (от плантацията от роби и/или затворници, които да изграждат гръбнака на производителните „чудеса“ на тези общества). Според Илич в постиндустриалното общество не трябва способността за себеизразяване да изисква като условие за своето съществуване принудителния труд, принудителното учене или принудителната консумация на някое друго.

В най-известната си критика на индустриалното общество Илич разглежда училището като институция, която не обслужва личната свобода, солидарността и критичното мислене за света. Вместо това училището създава нагласи за участие в един свят на структурна корупция. В тези условия хората предоставят на институциите, които обслужват индустриалното общество, да определят техните ценности. Такава организация на света възлага властта на институциите вместо на хората.⁷

1.3. Хауърд Зер и поставянето на основите на практически ориентираната концепция за възстановително правосъдие

Хауърд Зер започва работата си като практик и теоретик в края на 70-те години на ХХ век, когато се полагат основите на възстановителното правосъдие.⁸ Той ръководи първата официална програма в САЩ за срещи между жертви и извършители на правонарушения. Според Зер възстановителното правосъдие се основава върху едно разбиране за правонарушението, изхождащо от здравия разум. Макар че се изразява различно в отделните култури, подходът е общ за повечето традиционни общества. Разбирането за правонарушението като причиняване на зло на отделния човек, но и на общността, стъпва върху идеята за взаимната обвързаност на всички членове на обществото. Зер се позовава на концепцията от еврейското писание за „шалом“ – вярването, че трябва да живеем в разбирателство с другите, с нашия създател и с природата. Зер посочва, че в много култури има отделна дума, която изразява идеята за общата свързаност на хората помежду им и околния свят – „уакапа“ за

⁷ Обобщението на идеите на Фрейре и Илич е цитирано по статията на Р. Петров „Помирителното правосъдие в България – ограничения на средата“, публикувана в сборник на НБУ, Департамент „Право“, Национална конференция „Законът на правото или правото на закона“.

⁸ Daniel W., Van Ness и Karen Heetderks Strong в книгата си „Възстановяване на справедливостта – въведение във възстановителното правосъдие“ отбелязват, че терминът „възстановително правосъдие“ вероятно е въведен от Алберт Еглаш през 1958 г., когато той разграничава три подхода към правосъдието: (1) „възмездно правосъдие“, основано на наказание; (2) „разпределителна справедливост“, включваща терапевтично лечение на нарушители, и (3) „възстановително правосъдие“, основано на реституция с принос от жертви и нарушители.

ПРОЕКТ

маорите в Нова Зеландия, „хожо“ за индианците от племето Навахо, „убунту“ на езика банту в Южна Африка, „тендрел“ за тибетските будисти. Според тези етични обичайни системи правонарушението нанася вреда на общността и на нормалното функциониране на взаимоотношенията между нейните членове. Според това разбиране вредата, нанесена на един, е вреда, нанесена на всички. Подобен поглед върху правонарушението предполага грижа за изцелението на въвлечените в конфликта – жертвата, причинителите на страданията и техните общности.

Зер формулира трите основни въпроса на възстановителното правосъдие – кой е пострадал, какви са неговите нужди и кой е задължен да възстанови вредите, както и трите стълба на възстановителното правосъдие – фокусиране върху вредите, причинени на пострадалия и на общността; задължение за поправяне на вредите от тези, които са ги причинили, но и поемане на отговорност от общността; ангажиране и участие в процеса на всички заинтересовани страни в конфликта чрез различни форми на диалог.

Според концепцията на Зер възстановителното правосъдие се фокусира върху реинтеграция на пострадалите, на извършителите, както и върху благоденствието на цялата общност. Той откроява три основни модела на възстановителни практики, които имат различни модификации съобразно местните и културни различия – срещи между жертва и извършител, фамилни групови конференции и кръгов модел.

Зер проблематизира самото понятие за възстановително правосъдие, като приема, че обществено по-подходящо е то да се нарича трансформиращо правосъдие, защото така се акцентира върху социалните причини, довели до конфликта. При възприемане на такъв подход целта е да се постигне решение, което предотвратява бъдещи обществено нежелателни прояви, и то е възможно на ниво промяна на социалната структура и обществените политики.⁹

1.4. Идеите на Нилс Кристи¹⁰ – вдъхновение на норвежкия модел за възстановително правосъдие

⁹ Хауърд Зер. Възстановително или трансформативно правосъдие, 2011 – <https://emu.edu/now/restorative-justice/2011/03/10/restorative-or-transformative-justice/>

¹⁰ Професор Нилс Кристи (1928-2015) е норвежки криминолог, чиито книги и лекции имат съществено значение във всички сериозни дискусии за перспективите на наказателноправните системи и целите на наказанията. Завършва социология през 1953 г. с изследване за начина на мислене на охранителите в концентрационен лагер за югославски военнопленници през Втората световна война в Норвегия. Защишава докторантура на тема „Младите норвежки правонарушители“. Професор по криминология в

ПРОЕКТ

В един от последните си текстове¹¹ Нилс Кристи разглежда мисията на норвежката система от общински комисии за работа с конфликтите – „не непременно за тяхното разрешаване, нито за възстановяване или за въздаване на правосъдие, а за работа с конфликтите – да се разкрие какво всъщност е станало, да се даде възможност на едната страна да разбере другата страна за това, какво всъщност е станало. Може би конфликтът ще стане по-поносим. Може би страните, а и цялата общност ще разберат повече“.

Нилс Кристи предлага да разглеждаме помирителните комисии не във връзка с понятието „възстановително правосъдие“, а като „съвети за работа с конфликти“. Той смята, че „това е по-малко героична терминология, но освен това е и терминология, по-малко податлива на злоупотреби и подвеждащи очаквания“.

В своята основополагаща статия „Конфликтите като собственост“, публикувана през 1977 г. в „The British Journal of Criminology“ по лекцията му по критическа криминология, изнесена година по-рано в Центъра по криминология в Университета в Шефилд, той излага основните си разбирания за принципите, върху които трябва да бъде изградена работата по разрешаване на конфликти или т. нар. възстановителното правосъдие. Според Кристи решенията за това кое е относимо и на какво основание се счита за относимо при разрешаване на един конфликт трябва да се изземат от професорите по право – главните идеолози на системите за контрол на престъпността, и да бъдат върнати в съдебните зали, където тези въпроси да бъдат решавани свободно. Кристи акцентира върху промяна на фокуса, върху който е насочен процесът – той не бива да е съсредоточен върху определянето на виновността, а върху това какво е възможно да се направи, за да се поправи стореното. Изместването на перспективата изисква да се възстанови мястото на жертвата в делото, като се изяснят вредите, които тя е претърпяла, дори тези вреди да не се признават от наказателното право като елемент на правонарушението. Това естествено ще доведе до обсъждане как да се поправи вредата, ще се даде възможност на

Юридическия факултет на Университета в Осло. Възгледите на Н. Кристи го правят естествен критик на съществуващата възмездителна пенитенциарна система и привърженик на подхода на „възстановителното правосъдие“. Неговите идеи служат за основа на създадената в Норвегия система от органи и процедури за възстановително правосъдие. Издателство „Сиби“ издаде на български език три от книгите на проф. Н. Кристи – „Предела на страданието“, „Мяра на престъпленията“ и „Контролът върху престъпленията като индустрия. ГУЛАГ, но на Запад“.

¹¹ Кристи, Н. Думи за думите. В. „Култура“, бр. 31 (2823), 18.09.2015.

ПРОЕКТ

правонарушителя да промени своето положение и от слушател да се превърне в участник в дискусията как той самият би могъл да поправи нещата и ще получи възможността да му бъде простено.

Нилс Кристи приема, че има нужда от структура, която да организира системното приложение на различните възможности за помирителни практики и чрез нея да се даде възможност на извършителя да поправи вредите според нуждите на жертвата, като този процес се балансира, без да се изнемва водещата роля на страните и не се допуска господство на експертите, за да не се позволи „кражба на конфликта“ от неговите собственици.

Професор Кристи разглежда ролята на местните съдилища, които са в синхрон с местните ценности, като осигуряващи възможност за приложение на възстановителни практики. Ролята на местния съд е важна при установяване на нуждите на извършителя, защото неговото лично и социално положение вече са станали добре известни на съда. Според Кристи дискусията за възможностите извършителят да възстанови стореното на жертвата не може да се състои, без едновременно с това да се изясни ситуацията на правонарушителя. Тя може да разкрие необходимост от социални, медицински, образователни или духовни грижи – не за да го възпират от последващо престъпление, а за да бъдат задоволени потребностите му, защото само така биха се неутрализирали условията за престъпление.

Особено важно с оглед българската социална и съдоустройствена ситуация е виждането на Кристи, че съдилищата са обществени сцени, където нуждите на участниците в конфликта стават „видими“. Той обаче подчертава, че този етап – идентифицирането на нуждите и необходимите мерки по подпомагане, трябва да следва осъждането, защото има опасност вместо подкрепа в хода на процеса нарушителят да получи участие в „задължителна програма“, което е евфемизъм за неопределеност на наказанието.

Според Кристи идеята е местният съд да се превърне в съд на равнопоставени, които представляват себе си, а не присъстват чрез професионалисти, защото когато страните могат да намерят решение помежду си, съдиите стават излишни, а когато не могат – съдиите трябва също да бъдат равнопоставени с тях.

1.5. Приносът на Даниел Ван Нес за популяризиране на идеите на възстановителното правосъдие

ПРОЕКТ

Даниел Ван Нес¹² поддържа, че възстановителното правосъдие не е програма, а теория на правосъдието, която не само е породила идеята за разгръщане на средства за разрешаване на конфликти като медиацията, но има ресурс да насочва и обществените политики.

Той подчертава, че не може да се говори за една общоприета дефиниция за възстановително правосъдие. Вместо това има три сходни, но отличаващи се концепции. Те се припокриват в значителна степен, но имат и важни разлики, възникнали са от различни предизвикателства, свързани с ограниченията на съвременното наказателно правосъдие.

Първото предизвикателство според Ван Нес е, че престъплението нанася вреда на жертвите и общностите, което налага правосъдието да поправя тази вреда. Вместо това обаче системата на наказателното правосъдие сякаш е твърде заета да причини еквивалентна вреда на престъпника (възмездие) или пък да въздейства върху него така, че да бъде по-малко вероятно той или тя да причиняват вреда в бъдеще (възпиране или превенция). Така първата концепция за възстановително правосъдие се фокусира върху поправянето на вредата, причинена на жертвата и общността. Обществото носи отговорността да изисква – и да помага – правонарушителите да компенсират вредата, а когато извършителят не е известен, да помогне на жертвата да се възстанови по други начини. Това Ван Нес нарича „поправяща” концепция на възстановителното правосъдие, защото тя се фокусира върху поправянето на вредата, причинена от престъплението.

Второто предизвикателство към съвременното наказателно правосъдие, за което пише Ван Нес, е формулираното от Нилс Кристи – престъплението е собственост на жертвата и извършителя и по право им принадлежи. Държавата е „откраднала” престъплението и затова тя, а не жертвата и правонарушителят,

¹² Даниел ван Нес (Daniel Van Ness) е директор на Център „Правосъдие и помирение“ на Prison Fellowship International, един от водещите световни експерти по възстановително правосъдие. Даниел ван Нес е привлечен и участва в дейността и екипа на PFI преди 30 години, когато започва изграждането на Центъра за правосъдие и помирение. Той участва в създаването на Sycamore Tree Project® – програма за подобряване на информираността/осъзнатостта на жертва и правонарушител, която сега се провежда в затворите на 34 държави. Лидер е на коалиция от НПО, които описват и успешно разпространяват адаптацията на основните принципи на ООН за ползването на програми на възстановителното правосъдие в наказателни дела. Автор и редактор е на няколко книги, включително и на „Възстановяващо правосъдие: въведение във възстановителното правосъдие“. През 2013 г. получава наградата „John W. Byrd Pioneer“ за принос в развитието на възстановителното правосъдие, награда на NACRJ (National Association of Community and Restorative justice).

ПРОЕКТ

решава какво трябва да се направи в случая. Така второто определение за възстановително правосъдие се съсредоточава върху даването на глас на жертвите и извършителите в решението какво да се случва. Има множество начини, по които да се постигне това решение – среща на страните чрез възстановителна медиация, конференции или кръгове. Тази концепция на възстановителното правосъдие се нарича „концепция на срещите”, защото събира страните във фасилитирани срещи.

Третото предизвикателство към наказателното правосъдие, посочено от Ван Нес, представлява също предизвикателство към другите две концепции за възстановително правосъдие. Третата концепция за възстановително правосъдие може да се нарече „концепция на преобразяването” и е най-амбициозната от трите. Според този възглед целта на възстановителното правосъдие не е просто да поправа, но и да преобразява – индивидите, взаимоотношенията и структурите.

Ван Нес е поддръжник на дефиницията на възстановителното правосъдие, която Prison Fellowship International използва: възстановителното правосъдие е теория на правосъдието, която набляга на възстановяване на вредата, причинена от престъпното поведение. Това се постига най-добре, когато самите страни, засегнати от престъплението, си сътрудничат, и когато това се случи, може да се достигне до преобразяване на личностите, взаимоотношенията и структурите.

1.6. В много държави неудовлетвореността и разочарованието от официалната правосъдна система или възродилият се интерес към запазването и укрепването на обичайното право и на традиционните правосъдни практики пораждават нуждата от алтернативни реакции срещу престъпността и нарушаването на обществения ред. Повечето от тези алтернативи осигуряват на страните, а често – и на заобикалящата ги общност, възможност да участват в разрешаването на конфликта и да се справят с последиците от него. Програмите за възстановително правосъдие се основават на убеждението, че страните в един конфликт следва да вземат активно участие в разрешаването му и в смекчаването на неговите негативни последици. В някои случаи програмите спомагат и за изграждането и развитието на местни общности, което е особено актуално в нашия национален контекст, доколкото от десетилетия сме свидетели на рушащи се и изчезващи общностни структури на различни нива – в населените места, училищата, професионалните среди. Този подход се възприема и като средство за подпомагане на мирното разрешаване на

ПРОЕКТ

конflikта, за насърчаване на толерантността и личното участие, за изграждане на уважение към различията и за налагането на отговорни обществени практики. Често практиките по възстановително правосъдие се прилагат посредством **обичайното право** – примери за това са Канада, която възприема обичайните правила на местното индианско население, както и Нова Зеландия, която стъпва върху възстановителните практики на маорите.

1.7. Историята на помирителните съдилища в България

Помирителният съд има дълбоки корени в българското правораздаване, които са свързани с обичайното право от годините на Втората българска държава.¹³

Установява се, че по време на османското владичество традицията се продължава от обичайните съдебни органи. Създаването и дейността на помирителния съд тогава стават възможни благодарение на предоставената частична автономия на българското християнско население. Въведената децентрализация на управление на най-ниско равнище позволява съхраняването и функционирането на органите на местно управление и самоуправление в съответствие с нормите на обичайното право. Освен това българското население – по етнически, религиозни и финансови съображения, съзнателно е избягвало органите на османското правосъдие. Понякога това е ставало и под натиска на селските първенци.

Изследването на историческите източници показва, че обичайните съдебни органи са селските общински власти, както и местните първенци (старейшини, чорбаджии). Съставът на съда в отделните райони на страната е различен. Така в Родопите правораздава т. нар. „обществен самосъд”, в който участват всички стари хора, но с най-голяма тежест и значение са мненията на „най-видните и най-изтъкнатите” сред тях.¹⁴

¹³ В изследването на доц. д. и. н. Евгени Йочев¹³ „[Помирителният съд в Царство България](#)“, публикувано в „Съдебно право“, април 2016 г., се проследява историческото развитие на помирителния съд от времената на османското владичество до мировия съд в Третата българска държава. Доцент Евгени Йочев е доктор на историческите науки, дългогодишен преподавател по История на българската държава и право (ИБДП) в Юридическия факултет на Русенския университет „Ангел Кънчев“. Работи по проблемите на ИБДП и по устройството и организацията на съдебната система. Автор е на няколко монографии и учебник по дисциплината ИБДП.
<http://www.sadebnopravo.bg/biblioteka/2016/4/25/e->

¹⁴ Андреев, М. Българското обичайно право. С., 1979, 261-262.

ПРОЕКТ

От гледна точка на състава съдът е едноличен (кметски) или смесен – с участието и на старейте или селските първенци.¹⁵

Целта му е да се постигне помиряване на страните. Съществуването и дейността на съда се основават на желанието и готовността на спорещите да се помирят, да постигнат взаимноприемливо съгласие. Както пише Захарий Стоянов – „ако двамина или повече имат някоя разпра помежду си, та и двете страни съгласно искат да се спогодят помежду си или чрез посредничеството на селските или градските старейшини”.¹⁶

Съгласието на страните да се помирят съдържа в себе си готовността им доброволно да приемат и изпълнят решението на помирителния съд. На този факт обръща внимание и Т. Васильов, който пише, че преди Освобождението тетевенци не познават съдебния процес в съвременния смисъл на думата: „За обикновени разпри: граждански, търговски, дори углавни заинтересованите прибъгваха до полюбовно погаждане, направо или чрез посредничеството на някой почтен или влиятелен първенец, или най-сетне до общината”.¹⁷

Тези и други източници показват, че помирителният съд не е постоянно действащ, има различен състав, но една основна функция – неговата дейност е свързана с наличието на един спор, съгласие на страните да го решат с помощта на помирителите, както и с доброволно поемане на задължението да се изпълни решението на съда.

В хода на Руско-турската освободителна война временното гражданско управление запазва и възстановява старейските съвети, като им придава един по-демократичен характер. Съставът им се определя чрез избори, в които участват мъжете над 18-годишна възраст, притежаващи някакво недвижимо имущество. Изискванията към членовете на съвета са: 1) навършени 30 години и 2) да владеят недвижимо имущество. Селският свещеник влиза в съвета по право.

След Освобождението старейските съвети са преобразувани в т. нар. помирителни (полюбовни) съдилища. Според чл. 1 на Временните правила за устройство на съдебната част в България „съдебната власт принадлежи на:

¹⁵ Вж. **Христов, Хр.** Българските общини през възраждането. С., 1973, 64-65; **Маринов, Д.** Българско обичайно право. С.: Академично издателство „Марин Дринов“, 1995, с. 210.

¹⁶ История на българската държава и право. Извори 681 – 1877. Съст. Петров, П., Г. Петрова. С., 1996, с. 247.

¹⁷ **Васильов, Т.** Спомени за лица и събития през XIX и XX век. С., 1934, 544-545.

ПРОЕКТ

- помирителни (полюбовни) съдилища;
- общи съдилища: окръжни и областни (губернски) и
- особни съдилища: административни, духовни съдилища на православно и другите вероизповедания и кадийски съдилища”.

Временните съдебни правила (ВСП) са утвърдени от руския императорски комисар генерал-адютант княз Александър Михайлович Дондуков-Корсаков на 24 август 1878 година.

Помирителни (полюбовни) съдилища се създават във всяко село независимо от етническия състав на населението. Мюсюлманското население също получава право да сформира свой помирителен съд. Така се създават възможности за решаване на споровете вътре в отделните общности. В състава на съда влизат главите на религиозните общности и от трима до 12 изборни членове, избрани чрез двустепенни избори за срок от една година. Изискванията към тях са следните: възраст над 30 години, да не са осъждани, да са грамотни и да владеят недвижимо имущество или да имат средно/висше образование. По този начин се утвърждава правото на всеки жител, отговарящ на горните условия, да заеме съдийска длъжност по избор. Членовете на помирителните съдилища се избират от всички лица, живеещи в селото.

Помирителните съдилища имат ограничени правомощия. Те разглеждат единствено граждански спорове и наказателни дела от частен характер, по които страните могат да постигнат спогодба, а също и дела за настойничество. Съдът не е ограничен от никакви процесуални форми и правила. Той се ръководи от обичая и се съобразява с исканията на страните. Решенията му имат сила само ако двете страни са дали предварително писмено съгласие за това. Те са окончателни и се привеждат в изпълнение от кмета.

1.8. Концепцията за съдилища в общността¹⁸

В държавите от системата на общото (прецедентното) право е развита и приложена концепцията за съд в общността, който е фокусиран върху решаването на проблеми на уязвимите членове на местната общност. Общностният съд е подходяща форма за прилагане на възстановителни практики, защото предлага подходящи условия, при които да се срещнат членовете на местната общност и представителите на различни социални, здравни и образователни услуги. Същественото е, че съдът в общността се

¹⁸ Доклад на ВСС за значението на районните съдилища – <http://www.vss.justice.bg/root/f/uploads/files/Doklad-sadebna-karta.pdf>

ПРОЕКТ

създава по решение (и при осъзната необходимост) на активните членове на населеното място, а не по инициатива на централната или местна власт. Опитът показва, че съдът и местната общност взаимно си влияят за поддържане на социален мир.

Кратка характеристика на концепцията за съдилища в общността:

От гледна точка на правния спор

а) традиционните съдилища се фокусират изключително върху:

- събиране на изчерпателна (налична) информация, която води до яснота по спора;

- основателността на аргументите на страните за решаването (изхода) на спора;

- определяне на новите отношения след спора (изхода от него);

б) съдилищата, фокусирани върху проблема – (СФП) (problem-solving courts), организират процес на взаимодействие и събиране на информация, който дава възможност да се разберат проблемите, които са в основата на непосредствения спор.

Изхожда се от идеята, че тези проблеми, оставени неразрешени, може да доведат до нови спорове (конфликти, престъпления). Примери за това са ситуациите на домашно насилие, детски и юношески противообществени прояви, злоупотребата с наркотици, психично-здравните проблеми, семейните конфликти и спорове и др. Обикновено тези проблеми водят до повтарящо се явяване пред съда с всички негативни последици за хората, ангажирани в конфликта, за общността и за съда. Целта на СФП е да разберат проблема, но и да подпомогнат работата по него, която по правило включва участието на други (несъдебни) институции. Тези съдилища са доброволни. Хората, които избират да се явят пред тях, обикновено имат социални проблеми, психични разстройства, семейни конфликти и/или комбинация от тях. В резултат на такива проблеми хората може да са извършили деяния, квалифицирани като престъпления, и така да са обект на наказателното преследване – например домашно насилие, изоставяне на дете, злоупотреба с наркотици и др.

В САЩ началото на тази правно-социална практика се поставя с детско-юношеските съдилища, първото от които е открито в Чикаго през 1899 година. Това се случва в отговор на разбирането, че детско-юношеските престъпления поставят остро въпроса за пропуските в отглеждането на децата с антисоциални прояви. Повдига се старият етичен въпрос доколко е справедливо обществото да

ПРОЕКТ

наказва човек, който не е имал възможност да се развие като етичен гражданин поради средата, в която се е развивал и съзрявал. В тези първи съдилища съдът използва авторитета и властта си, за да въвлече юношата в процес на грижа (рехабилитация с цел ресоциализация) вместо в процес на наказване (на „причиняване на болка“ по Нилс Кристи).

Новата вълна на СФП започва със създаването на Специализирания съд за нарколежение (drug treatment court) в Маями през 1989 година. В известна степен съдията от СФП работи като социален работник, въпреки че не е получил клинично образование. Това се налага както поради универсалността, така и поради сложността на социалните проблеми, за които обикновено няма ясен алгоритъм на действие за справяне и мотивиране на участниците в проблема за неговото решаване по хуманен за всички начин.

Наркосъдилищата, по подобие на юношеските съдилища, възникват след претоварване на съда с дела, свързани със злоупотреба на психоактивни вещества. Забелязва се, че лишаването от свобода не прекъсва зависимостта на много от осъдените, което поражда необходимостта да се търсят други решения. В наркосъда в Маями се въвежда лечебен процес за преодоляване на наркозависимостта, но под надзора на съда. Целта е рехабилитацията и съдията по едно подобно дело да са част от терапевтичния екип.

Характерни черти на всички СФП са:

- непосредствена и незабавна интервенция – процес, който избягва противопоставянето;
- интензивна комуникация между съдията и закононарушителя – интердисциплинарен подход;
- ясен поведенчески договор между съда и нарушителя с определени правила и цели.

Този договор изисква обвиняемият по дело за злоупотреба с наркотици да приеме да е „чист“ от наркотици, да участва в рехабилитационна лечебна програма, да се явява периодично на тестове за определяне на наличието на наркотици в тялото му и да докладва пред съда на всеки 10 – 14 дни. Лечебният екип обсъжда случая на всеки обвиняем в открито заседание. Съдът изслушва и решава дали обвиняемият изпълнява условието да изостави употребата на наркотици. Съдията открито насърчава и поздравява обвиняемия, когато той успява да поддържа стил на живот без наркотици. В противен случай съдията има право да налага растящи по тежест наказания, които целят да насърчат

ПРОЕКТ

приемането на лечението. Успешните случаи приключват със събитие, което има публичен характер и е с атмосфера на дипломиране (удостояване за личното постижение).

Ефективността на тази интеграция е висока и в момента в САЩ работят повече от 2300 подобни програми.

По аналогичен начин функционират и съдилищата по домашно насилие, психично-здравните съдилища, съдилищата по дела за изоставяне на деца и др. На практика това са все програми, в които съдът използва властта си, за да насърчава участие в корективни дейности, изпълнени от програми за грижи.

Моделът на общностния съд, фокусиран в решаване на проблеми, е особено подходящ за малки населени места, в които действат малки районни съдилища. През 2015 г. ВСС прие решение, с което одобри доклад за ролята и значението на районните съдилища в рамките на съдебната власт на България. В доклада ВСС пое ангажимент за адаптиране на концепцията за общностния съд към спецификата на районните съдилища в страната, което следва да намери развитие в бъдеще.

1.9. Използването на самото понятие „възстановително правосъдие“ не се приема безкритично. Така например Хауърд Зер отбелязва, че използването на възстановителните подходи и практики в училищата или в други професионални общности или институции като болници, университети и др. показва, че терминът възстановително правосъдие не е особено подходящ.¹⁹ Когато пише за възстановителното правосъдие, Нилс Кристи използва понятия като „правосъдие на съпричастните“, „регулиране на конфликти“, „разрешаване на конфликти“, „съпричастност при разрешаване на конфликти“. За възстановителното правосъдие се използват още термините „общностно правосъдие“, „помирение“, „позитивно правосъдие“, „правосъдие на взаимоотношенията“, „обществено правосъдие“ и „възстановяващо правосъдие“. Идеята е да се подчертае, че вниманието ни трябва да е насочено не към резултата, а към самия процес, защото участието в разрешаването на конфликта е по-важно от самото му разрешаване.²⁰ Същата идея поддържа и канадският изследовател и вдъхновител на възстановителното правосъдие Даниел ван Нес. Той въвежда термина Restoring justice, преведен като „възстановяващо правосъдие“, в неговата книга: „Възстановяващо правосъдие: Въведение във възстановителното правосъдие“.

¹⁹ Хауърд Зер. Малка книга за възстановителното правосъдие, С.: Ла Конферанс ООД, 2018, с. 22.

²⁰ Кристи, Н. Предела на страданието, С.: Сиби, 2015, 118-119.

ПРОЕКТ

2014 (Daniel W Van Ness, Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice). Идеята на автора е да подчертае, че възстановителното правосъдие е процес на поправяне на вредите от деянието и изцеление на замесените страни.

2. Понятие и международни стандарти за възстановително правосъдие

Независимо от терминологичните възражения тъкмо понятието възстановително правосъдие се употребява в редица правни документи на ООН, Съвета на Европа и Европейския съюз.

Възстановителното правосъдие е значима тема в дневния ред на конгресите на Организацията на обединените нации по превенция на престъпността – Виена (2000 г.) и Банкок (2005 г.). В заключителните декларации от двата форума акцентът е поставен върху приложението на възстановителния подход по отношение на престъпленията, извършени от непълнолетни и млади пълнолетни извършители. Особено значима роля има Наръчникът на ООН по Програмите за възстановително правосъдие (2006 г.)²¹ В този документ се преодолява стеснителното разбиране на приложното поле на възстановителното правосъдие и се насърчава най-широкото му прилагане.

2.1. Понятието за „възстановително правосъдие“, възприето от ООН

Понятието за „възстановително правосъдие“, възприето от ООН, включва производството за справяне с престъплението чрез фокусиране върху поправянето на причинените на пострадалите вреди, привличането на нарушителите към отговорност за извършеното, а често – и ангажирането на общността при разрешаването на конфликта. Участието на страните е същностна част от производството, чрез която се набляга върху изграждането на връзка между пострадалите и нарушителя, помиряването им и постигането на съгласие за желан резултат. Производствата по възстановително правосъдие може да бъдат пригодени към разнообразна културна среда и към потребностите на различни общности. Посредством тях пострадалият, нарушителят и общността си възвръщат част от контрола върху самия процес. Нещо повече, самото

²¹ Наръчник по програми за възстановително правосъдие, Служба на ООН по наркотиците и престъпността (UNODC) Виена, Ню Йорк, 2006.

ПРОЕКТ

производство често може да преобрази връзките между общността и правосъдната система като цяло.²²

В „Основните принципи на ООН за приложение на възстановително правосъдие” се казва, че програмите по възстановително правосъдие може да се прилагат във всеки етап на наказателния процес, стига националното законодателство да го допуска. Полицията може да ги използва вместо арест. Прокурорите използват възстановителни програми, вместо да повдигат обвинения. Съдиите канят жертвите и извършителите да се срещнат, преди да постановят присъда, а понякога превръщат тази среща в част от присъдата. Затворническата администрация допуска жертви да влязат в затвора, за да се срещнат със своите извършители. Служители по наблюдение на условни присъди и пробация подпомагат срещи между правонарушители, техните семейства, жертви и общностите им, за да ги подготвят за реинтеграция в общността. Във всички тези случаи срещите са доброволни и за правонарушителите, и за жертвите и се провеждат в безопасна среда от опитни фасилитатори/помирители.

2.2. Понятието за „възстановително правосъдие“, възприето в Директива 2012/29/ЕС

В чл. 2, § 1, б. „г“ от Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за отмяна на Рамково решение 2001/220 ПВР от 15 март 2001 г. е възприето по-стеснително определение за възстановително правосъдие – процес, при който на жертвата и извършителя на престъплението се дава възможност, след свободно изразено съгласие от тяхна страна – да участват активно в решаването на въпросите, възникнали в резултат на престъплението, с помощта на безпристрастно трето лице. Участието и ангажирането на общността или общностите, които са засегнати от конфликта, или към които принадлежат жертвата и нарушителят, не е включено като част от понятието за възстановително правосъдие.

Съществена част от разглежданата директива заемат мерките, които държавите членки трябва да предприемат с цел създаване на гаранции в контекста на услугите за възстановително правосъдие.

²² Основни принципи при прилагането на програми за възстановително правосъдие по наказателноправни въпроси, приети през 2002 г. от Икономическия и социален съвет на ООН; Наръчник по програми за възстановително правосъдие, с. 8.

ПРОЕКТ

В чл. 12 от директивата се утвърждава, че държавите членки трябва да предвидят в законодателствата си мерки, които да гарантират на жертвите, избрани да участват в процедури за възстановително правосъдие, достъп до сигурни и компетентни служби за възстановително правосъдие при спазване най-малко на следните условия:

– услугите за възстановително правосъдие се използват само ако са в интерес на жертвата, в зависимост от съображения, свързани с безопасността, и се основават на свободно изразеното и информирано съгласие на жертвата, като то може да бъде оттеглено по всяко време;

– преди да даде съгласието си да участва в процес на възстановително правосъдие, на жертвата се предоставя пълна и безпристрастна информация относно процеса и потенциалните му резултати, както и информация относно процедурите за контрол на изпълнението на всяко споразумение;

– извършителят на престъплението е признал основните факти по делото;

– всяко споразумение е постигнато доброволно и може да бъде взето предвид при евентуално следващо наказателно производство;

– дискусиите по време на процеса на възстановително правосъдие, които не са проведени публично, са поверителни и съответно не се разкриват впоследствие, освен със съгласието на страните или ако това се изисква от националното право поради наличие на по-висш обществен интерес.

С цел насърчаване и подкрепа на различни по вид и характер възстановителни програми и практики в директивата е предвидено задължение за държавите членки да създадат нормативни и фактически условия за улесняване препращането на случаи, когато е целесъобразно, към услугите на възстановително правосъдие, включително чрез установяването на процедури или насоки относно условията за това препращане.

2.3. Понятието за „възстановително правосъдие“, възприето в Препоръка CM/Rec(2018)8 на Комитета на министрите до държавите членки относно възстановителното правосъдие по наказателни дела

Подобна по обхват и съдържание е и дефиницията, възприета в Препоръка CM/Rec(2018)8 на Комитета на министрите до държавите членки относно възстановителното правосъдие по наказателни дела, заменила Препоръка R 99/19: възстановителното правосъдие се отнася до всеки процес, който дава възможност на лицата, пострадали от престъпление, и на лицата, отговорни за тази вреда, ако те свободно се съгласят, да участват активно в

ПРОЕКТ

разрешаването на въпросите, произтичащи от престъплението, с помощта на обучена и безпристрастна трета страна (наричана по-долу фасилитатор (помирител).

В препоръката на Съвета на Европа се насърчава прилагането на стандартите на възстановителното правосъдие в контекста на наказателното производство и се определят общите принципи на възстановителното правосъдие: възможност страните да участват активно в решенията, свързани с престъплението (принципът на участие на заинтересованите страни), както и тези решения да бъдат насочени главно към поправяне на вредите, взаимоотношенията и обществото (принципът за поправяне на вредите).

Другите основни принципи на възстановителното правосъдие включват: доброволност; съвещателен диалог с уважение към всеки; равно отношение към нуждите и интересите на участващите; процесуална справедливост; постигане на общо споразумение, основано на консенсус; фокусиране върху обезщетението, реинтеграцията и постигането на взаимно разбирателство; избягване на господството на една от страните.

Тези принципи може да се използват като рамка, с която да се подкрепят по-широките реформи в наказателното правосъдие.

Правната сигурност налага да се регламентира по нормативен ред правно основание за възстановително правосъдие в рамките на наказателното производство. В този смисъл е препоръчително да се установи ясна правна основа кога съдебната власт насочва към възстановителни програми или кога те се използват по друг начин, като се включват в рамките на наказателното/съдебно производство.

Препоръка CM/Rec(2018)8 на СЕ предлага общи насоки за дейността на службите, предоставящи услуги по възстановително правосъдие: да се разработят стандарти за компетентност и етични правила и процедури за подбор, обучение, подкрепа и оценка на фасилитаторите (помирители); да се предвидят адекватни човешки и финансови ресурси за възстановителни програми и координиращи служби; да бъдат насърчавани контактите с местните общности, за да ги информират за използването на възстановителното правосъдие и да ги включат в процеса, когато това е възможно.

Проследяването на развитието на идеята за възстановителното правосъдие в правните актове показва опасността от инструментализирането му (свеждането му до процедурно средство за облекчаване на системата на традиционното

ПРОЕКТ

правосъдие), доколкото обучението и стриктната регламентация на дейността на помирителите и комисиите може да доведе до професионализиране на процеса до степен, която отново поражда опасност конфликтът да бъде отнет от участващите в него страни. Ето защо е необходимо да се търси баланс между нуждата от правна регламентация на възстановителното правосъдие и запазване на решаващото участие на страните в конфликта в процеса на помирение.

В тази насока е нужно да се направи ясно разграничение между възстановителното правосъдие и медиацията. При медиацията страните са равнопоставени и търсят общо решение на съществуващ между тях спор, докато при възстановителните конференции или „кръгове“ правонарушителят следва да признае отговорността за извършеното нарушение, което обичайно е условие, за да се пристъпи към помирителни процедури.

3. Защо са необходими възстановителните подходи в рамките на традиционното правосъдие?

3.1. Проследявайки развитието на теорията за възстановителното правосъдие и включването му в правната регулация, се обединяваме около разбирането за **възстановителното правосъдие като подход за постигане на справедливост, който въвлича, доколкото е възможно според правната уредба и волята на участниците, всички заинтересовани лица от конкретно престъпление/конфликт и ги овластява съвместно да идентифицират и обсъдят вредите, нуждите и задълженията си. Целта е помирение и поправяне на нещата във възможно най-висока степен.²³ Затова по-уместно е да говорим за възстановителен подход и практики/програми, които могат да имат разнообразни проявления и форми.**

Критическата криминология стига до извода, че колкото и усилено да се демократизира правосъдието, това не е достатъчно, ако не се намерят средства и начини за овластяване на хората. Това е така, защото колкото повече човекът е лишен от отговорност за собствената си съдба и тя е поставена в ръцете на „властта“ и експертите (включително съдебните), толкова по-силно той реагира с безотговорност и това се превръща в най-силния криминогенен фактор и заплаха за трайния мир. Както посочва проф. Нилс Кристи, ако създадем

²³ Хауърд Зер. Цит. съч., с. 63. Даниел Ван Нес пише за три концепции за възстановителното правосъдие – с фокус върху поправяне на вредата; концепция на срещите/на поправянето и концепция на преобразяването (източник: Блог за възстановително правосъдие <https://restorativejusticebg.com/%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D0%BE/>)

ПРОЕКТ

общество, в което много хора нямат отговорни задачи, огромна е перспективата голяма част от тях да отвърнат с безотговорно поведение. И допълва, че критичните криминолози носят отговорността да изобличат „тези структури, създаващи престъпност“. Възстановителното правосъдие може да способства за разрешаването на проблема с институционалното отчуждение, тъй като в разнообразните си форми включва пострадалия, нарушителя, тяхното социално обкръжение, органите на правосъдието и общността. Програмите за възстановително правосъдие са основани на водещия принцип, че престъпното поведение не само нарушава закона, но също така уврежда пострадалите и общността. Това изисква винаги, когато е възможно, в процеса по възстановяване след увреждането да бъдат въвличани както нарушителят, така и засегнатите страни, като в същото време се осигурява необходимата подкрепа и на пострадалия, и на извършителя.

Макар обичайно възстановителното и традиционното/възмездителното правосъдие да се разглеждат в опозиция, те взаимно си влияят. Успешните системи за социален контрол върху факторите, генериращи престъпност, създават ситуации, в които е важен обикновеният човек, който има възможност да участва, да бъде ангажиран в процеса и да бъде изслушан като най-големия експерт за живота си. Затова ефективно функциониращото традиционно правосъдие, което разбира заложените си по дефиниция ограничения, оставя достатъчно широко поле за включване на други алтернативни форми, в които не властта, а гражданите имат водеща роля за решаване на собствените си конфликти. В това поле навлиза възстановителното правосъдие, в което не експерти и властнически авторитети, а участниците в събитията намират път за споделяне на истината и постигане на разбиране. Възстановителното (помирителното) правосъдие има за своя задача да способства за мирното функциониране на една общност. Помирителното правосъдие е винаги конкретно, фокусирано в личната история на човека, не се основава на принуда, способства за създаване на ред в отношенията на хората в една общност. Затова възстановителните подходи могат да разширят и увеличат потенциала на съществуващата правосъдна система, стига да се справят с основното предизвикателство за правосъдието, основано на личното участие – да се намерят начини ефективно да се ангажира участието на гражданите и да се осигури пълноценна защита както на правата и законните интереси на пострадалите, така и на нарушителите.

ПРОЕКТ

3.2. В маркирания национален контекст популяризирането и разгръщането на потенциала на възстановителните подходи е **ефективно средство за:**

- повишаване на удовлетвореността на гражданите от правосъдието;
- превенция срещу престъпността (постига и отговорност, и приобщаване);
- повишаване на защитата на жертвите;
- съобразяване с изискванията на правото на Европейския съюз;
- намаляване на натоварването на системата на наказателното правосъдие чрез насочване на част от случаите извън нея и за да бъде тя снабдена с разнообразни конструктивни санкции.

3.3. Възможностите на възстановителното правосъдие

Традиционното наказателно правосъдие не цели единствено възмездие, но и рехабилитация. Това само по себе си крие значителен потенциал за включване на помирителни способности в наказателния процес.

Изследването на отношението между разобличението, наказанието и защитата на обществената сигурност, включително чрез насърчаване на извършителя с подходящи средства да развие ресурса си за законосъобразен начин на живот, за да не представлява опасност за обществото, показва областите на възможното и полезно съвместяване на възстановителния подход и възстановителните практики с нормативно уредения процесуален ред за реализиране на наказателната отговорност и за изпълнение на наказанието.

В този смисъл разглеждаме възможностите за прилагане на възстановителни практики и включване във възстановителни програми в рамките на различните видове наказателни производства. Това е легитимна възможност, доколкото съдията в наказателния процес има задължение да установява личността на извършителя на престъплението, да събира доказателства за обкръжението на дееца с оглед възможността и необходимостта от налагане на определени наказания; да осигурява равенството на страните, доколкото т.нар. процедурна справедливост изисква предоставяне на възможност на страните – извършител и жертва (когато са страни по делата), да участват пълноценно в процеса. Прилагането на възстановителния подход в наказателния процес не е ограничено от закона, когато се спазват основните принципи и начала на процеса. Аргументи в тази насока откриваме в следните правни положения.

ПРОЕКТ

3.3.1. Съгласно чл. 1 НПК наказателният процес има за **основна задача** да осигури разкриване на престъпленията, да разобличи виновните и правилно да приложи закона. Това означава, че когато бъде разкрит извършителят на престъплението, за правилното приложение на закона не е достатъчно процесът да приключи с декларативното разобличение на виновния. Изисква се въздействието чрез наказание върху него да е такова, че да е годно да защити обществената сигурност (това е видно от формулираните цели на наказанието в чл. 36 от Наказателния кодекс (НК). Само тогава правилно ще се приложи законът. Следователно в някои случаи целите на наказанието изискват, ако извършителят и пострадалият са съгласни, да бъдат потърсени начини и пътища за помирителна среща/диалог помежду им.

Изследването на отношението между разобличението, наказанието и защитата на обществената сигурност, включително чрез насърчаване на извършителя с подходящи средства да развие ресурса си за законосъобразен начин на живот, за да не представлява опасност за обществото, показва областите на възможното и полезно съвместяване на възстановителния подход и възстановителните практики с нормативно уредения процесуален ред за реализиране на наказателната отговорност и за изпълнение на наказанието.

3.3.2. Изискването за справедливост

Съгласно чл. 348, ал. 5 НПК наложеното на признатия за виновен извършител наказание е явно несправедливо, когато очевидно не съответства на обществената опасност на деянието и дееца, на смекчаващите и отегчаващите отговорността обстоятелства, както и на целите по чл. 36 НК, които включват и рехабилитационен аспект.

Същевременно дефинитивно справедливостта е тясно обвързана с доверието и разбирането, което позволява да се направи връзка с основата на възстановителното правосъдие – среща, идентифициране на проблема, удовлетворение от взаимното разбиране.

3.3.3. Изискването за изясняване на обективната истина

Целта на наказателния процес е да се постигне обективната истина, но тази цел не се противопоставя на личната история на дееца, която винаги изяснява мотивите, побудите, обстоятелствата, които обосновават наказателната отговорност, в случай че обвинението се докаже. Поради това и всъщност релевантните факти в наказателния процес са много по-широки от обичайното разбиране в практиката – те включват всички обстоятелства, които

ПРОЕКТ

изясняват личността на подсъдимия и способностите му да понесе репресия, потенциала му с подходящи мерки да изгради устойчив волеви самоконтрол и да води законосъобразен начин на живот.

Относимите правни норми, които представляват аргумент в тази насока са:

– чл. 102 НПК. В наказателното производство подлежат на доказване:

1. извършеното престъпление и участието на обвиняемия в него;
2. характерът и размерът на вредите, причинени с деянието;
3. **другите обстоятелства, които имат значение за отговорността на обвиняемия, включително и относно семейното и имущественото му положение.**

– **Събиране на данни за личността на непълнолетния**

Чл. 387 НПК. При разследването и съдебното следствие се събират доказателства за деня, месеца и годината на раждането на непълнолетния, за образованието, за средата и условията, при които е живял, и доказателства дали престъплението не се дължи на влияние на пълнолетни лица.

– Чл. 36, ал. 1 НК. Наказанието се налага с цел:

- 1) да се поправи и превъзпита осъденият към спазване законите и добрите нрави,
- 2) да се въздействува предупредително върху него и да му се отнеме възможността да върши други престъпления и
- 3) да се въздействува възпитателно и предупредително върху другите членове на обществото.

(2) Наказанието не може да има за цел причиняване на физическо страдание или унижаване на човешкото достойнство.

– Чл. 54. НК (1) Съдът определя наказанието в пределите, предвидени от закона за извършеното престъпление, като се ръководи от разпоредбите на общата част на този кодекс и като взема предвид:

степената на обществената опасност на деянието и дееца, подбудите за извършване на деянието и другите смекчаващи и отегчаващи вината обстоятелства.

ПРОЕКТ

– Чл. 60 НК. Наказанието на непълнолетните се **налага с цел преди всичко да бъдат те превъзпитани и подготвени за общественополезен труд.**

– Чл. 61, ал. 1 НК. По отношение на **непълнолетен, извършил поради увлечение или лекомислие престъпление, което не представлява голяма обществена опасност**, прокурорът може да реши да не се образува или да прекрати образуваното досъдебно производство, а съдът да реши да не бъде предаван за съдене или да не бъде осъден, ако спрямо него могат да се приложат успешно възпитателни мерки по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.

– Чл. 301, ал. 1 НПК. При постановяване на присъдата съдът обсъжда и решава следните въпроси:

4. налице ли са основанията за освобождаване от наказателна отговорност по чл. 61, ал. 1 и чл. 78а, ал. 1 от Наказателния кодекс;

5. да се освободи ли подсъдимият от изтърпяване на наказанието, какъв да бъде изпитателният срок при условно осъждане, а в случаите по чл. 64, ал. 1 от Наказателния кодекс – каква възпитателна мярка да се наложи;

7. на кого да се възложи възпитателната работа с подсъдимия в случаите на условно осъждане.

– Чл. 395, ал. 1 НПК. Когато отложи изпълнението на наказанието спрямо непълнолетния, съдът уведомява съответната местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните за организиране на необходимите възпитателни грижи.

3.3.4. Публичност на съдебните заседания и участие на обществеността

Изрично е предвидено, че наказателният процес следва да постигне възпитателно въздействие, което позволява разгръщане на възможностите на възстановителните подходи.

Съгласно чл. 261 НПК съдът взема „необходимите мерки“, за да осигури възпитателно въздействие на съдебното заседание. Съдебните заседания са публични (чл. 20 НПК), освен когато изрично не е предвидено противното.

Предвидена е възможност и за съдействие на обществеността за разкриване на престъплението и за изясняване на обстоятелствата по делото (чл. 204 НПК). Това означава – за всички обстоятелства, свързани с конфликта, с личността на подсъдимия и с пострадалия, когато има такъв.

ПРОЕКТ

По дела срещу непълнолетни съгласно чл. 391, ал. 2 НПК могат да бъдат поканени инспектори при детската педагогическа стая и представители на учебното заведение, в което учи непълнолетният.

Съгласно чл. 392, ал. 1 НПК при разглеждането на дела срещу непълнолетни задължително се призовават техните родители или попечители. Те имат право да участват в събирането и проверката на доказателствените материали и да правят искания, бележки и възражения.

Това позволява включване в процеса на всички граждани, свързани под една или друга форма с конфликта и с възможностите за неговото преодоляване.

3.3.5. Възможни възстановителни практики при някои способности за решаване на наказателните дела:

3.3.5.1. При споразумение за решаване на делата от общ характер (чл. 384 НПК).

3.3.5.2. При постигане на помирение като способ за прекратяване на делото между тъжителя и подсъдимия (чл. 24, ал. 5, т. 3 НПК).

3.3.5.3. При изявления на пострадалия в изрично предвидени случаи за прекратяване наказателното производство за престъпления от общ характер (чл. 24, ал. 1, т. 9 НПК).

3.3.6. Разгръщането на потенциала на чл. 61 НК по дела срещу непълнолетни.

3.3.7. Възможности за възстановителни подходи при мерките за неотклонение спрямо непълнолетни, тъй като съгласно чл. 386, ал. 3 НПК мерките за неотклонение включват упражняване на възпитателен надзор върху непълнолетния.

3.3.8. Възможности за възстановителни подходи при налагане и изпълнение на наказанието.

3.3.9. При налагането на възпитателни или пробационни мерки в изпитателния срок по отложено изпълнение на наказание лишаване от свобода – директни възможности за възстановително правосъдие в програмите за обществено въздействие.

3.3.10. В дейността на наблюдателните комисии (чл. 170 – 171 от Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража – ЗИНЗС).

3.3.11. При оценката за ефекта на рехабилитационните програми в производствата по предсрочно освобождаване.

ПРОЕКТ

3.3.12. В изискванията за особените грижи по отношение на младите пълнолетни.

3.3.13. В социалната дейност и възпитателната работа с лишените от свобода.

3.3.14. При изпълнение на наказанието пробация (например – чл. 202, ал. 5, чл. 215, чл. 218 ЗИНЗС).

3.3.15. При работата с условно осъдените (чл. 67 НК) и при налагане на възпитателни грижи на предсрочно освободените от изтърпяване на остатъка на наказанието лишаване от свобода (чл. 73 НПК).

Наказателният кодекс не дефинира понятието „възпитателни грижи“, употребено в чл. 67 и 73 НК. Това дава възможност на районния съдия или на представителите на наблюдателните комисии да предложат на осъдения подходяща социална услуга, която съществува на територията на общината – чл. 171, ал. 1, т. 2 ЗИНЗС. Възможността за прилагане на възстановителни практики в рамките на осъществяване на възпитателните грижи с условно осъдените е открита – въпреки че не е изрично уредена в закона, приложението ѝ не е забранено, а напротив – съдържа се в идеята за ресоциализация на извършителите на престъпни деяния.

Разгръщането на потенциала на възстановителните практики и подходи в наказателния процес и в процедурите по изпълнение на наказанията в съдебната практика досега показва, че това може да има изключителен хуманизиращ правосъдието ефект. Наред с това по този начин се повишава гражданската компетентност, мобилизират се човешки усилия в превенция на престъпността, общността се учи на гражданско усилие и отговорност, което включва и способността да прави разлика – кога наистина участва (действията ѝ имат правно и обществено значение), кога е заинтересована от участие, кога е манипулирана за популистки ефекти и позволява на държавните власти да злоупотребят от нейно име, кога участието ѝ се превръща в насилие (другарският съд например не е възстановително правосъдие). Разширява се разбирането за значението на справедливостта на процеса.

Благодарение на норвежкия опит за интегриране на възстановителното правосъдие в системата за разрешаване на конфликти се обединихме около разбирането, че в началото следва да съсредоточим усилията си в разгръщане на възстановителните практики в направленията, в които вече съдебната практика е стигнала до осъзнатата

ПРОЕКТ

необходимост да прибегва до възстановителни подходи, за да постигне в пълнота основната цел на съответното съдопроизводство – по отношение на непълнолетните извършители на противообществени прояви с приложението на чл. 61 НК за изключване на наказателното правосъдие; при условното осъждане и възможността на основание чл. 67 НК за млади и възрастни правонарушители да се разработят механизми и програми за възпитателна, поправителна и превантивна работа със специфични групи от осъдени; по отношение на изтърпяващите наказание лишаване от свобода, когато са допустими различни форми за възпитателна работа, включително с включване на възстановителни практики.

Ш. Норвежкият опит за изграждане на нормативна и институционална инфраструктура, основана на възстановителни подходи за разрешаване на конфликти

1. Основания и първи стъпки за практическото въвеждане на подходите на възстановителното правосъдие в Норвегия

1.1. Идеята за възстановителното правосъдие, представена от всички норвежки експерти на първата среща през април 2022 г. в София и при работното посещение в Осло, се основава на:

– ценностите, залегнали в лекцията на проф. Нилс Кристи от 1977 г. „Конфликтите като собственост“;

– процеса („стъпка по стъпка“), през който е преминало норвежкото общество до законодателното им уреждане и ролята на международните стандарти и препоръки от Комитета за правата на детето към ООН;

– разбирането, че възстановителното правосъдие е повече движение на идеи, отколкото норма, поради което и ключови за неговия успех са нагласите на конкретните хора, включени в различните му форми – помирители, прокурори, полицаи, съдии;

– възстановителното правосъдие не е правен термин, а идеен светоглед, който помага да се разработят инструменти, които да интегрират в наказателния процес възстановителни ценности, доколкото това е допустимо в правовата държава – реакция, ориентирана към резултат – задоволяване на потребностите на извършителя, жертвата и обществото.

1.2. В Норвегия възстановителната процедура/помирението е институционализирана в начало от 80-те години на миналия век. Първоначално е

ПРОЕКТ

била изградена системата на помирителни центрове, въз основа на които впоследствие се развива мрежата на **Националната служба за разрешаване на конфликти – Konfliktråde**.

Институционализацията на помирителния процес в Норвегия и възникването на първообраза на Националната служба за разрешаване на конфликти са свързани с осъществяването на пилотен проект, основан на идеите на проф. Нилс Кристи, в малка община през 1981 година. Проектът, фокусиран основно върху непълнолетните правонарушители и грижата за най-добрия интерес на детето в риск, продължава до 1983 година. Отговорен орган за реализацията и проверката на ефективността му е било Министерството на социалните работи. Главният прокурор е изиграл съществена роля в процеса по популяризирането на инициативата чрез изпращане на писма, които поощрявали сътрудничеството на прокуратурата със службата и способствали да се изгради подход за идентифициране на това кои случаи са подходящи за помирителни процедури. Впоследствие тъкмо главният прокурор е предложил законодателни промени. Първият Закон за помирението²⁴ е гласуван единодушно от парламента на 15 март 1991 година. Така наречената „възстановителната инфраструктура“ (комисии и процедурни правила) е въведена в цялата страна между 1992 – 1994 година. Характерно за Службата за разрешаване на конфликти е това, че помирителите се набират измежду членовете на съответната местна общност поради личността им и способността им успешно да изпълняват ролята на посредници.

1.3. Изключително важно е да се разгледат контекстът и причините, довели до съществената реформа в детското правосъдие в Норвегия. Освен постигнатия обществен консенсус децата да бъдат осъждани като престъпници само в изключителни случаи допълнителен фактор за реформата е сериозната критика от Комитета по правата на детето към ООН към норвежката държава поради това, че не са били изпълнени някои от най-съществените изисквания на Конвенцията на ООН за правата на детето, сред които и това за създаване на благоприятна за детето правосъдна система, която да набляга на възможностите за рехабилитация на непълнолетните правонарушители.²⁵ За разлика от

²⁴ На английски език законът се превежда като „Закон за медиацията“, но трябва да се отчита разликата между утвърденото понятие за медиация, включително в България и в Норвегия, което, както беше посочено по-горе, е различно от възстановителното/помирителното правосъдие.

²⁵ Цитираните критики към Кралство Норвегия от 2010 година са достъпни тук:
<https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/crc.c.nor.co.4.pdf>

ПРОЕКТ

наказателното производство за пълнолетни лица основната цел на производството срещу непълнолетни е „най-добрият интерес на детето“. Конвенцията предвижда, че „рехабилитацията трябва да бъде по-важна от възмездие или възпирането“, а чл. 40 изисква от държавите-членки да обмислят различни алтернативи на институционалната грижа. Като примерни такива се посочват надзор, консултиране, пробация, приемна грижа, образование и други, които „да гарантират, че с децата се работи по начин, подходящ за тяхното благосъстояние и пропорционални както на техните потребности, така и на [престъплението]“. Затова съгласно Конвенцията „задържането на дете трябва да се налага само като крайна мярка“.

През 2014 г. висшият интерес на детето е въздигнат като фундаментален принцип в чл. 104 от Конституцията на Кралство Норвегия²⁶.

Следващата стъпка в процеса на реформиране на норвежката система за младежко правосъдие е съществената промяна на уредбата на наказанията и мерките за непълнолетни в Наказателния кодекс, правомощията на прокурора да препрати случая на помирителната служба, както и съдържанието и изпълнението на младежките наказания/мерки от помирителната служба. Новата парадигма се основава на добре утвърдените практики, разработени в рамките на четири проекта от предходните години 10 години, стъпващи на концепцията за интегриран подход – свързване на всички системи, органи и хора, ангажирани с благополучието на конкретното дете – нарушител.

2. Организация, структура и дейност на Националната служба за разрешаване на конфликти (Konfliktrådet/National Mediation Service) на Норвегия

Организацията на Националната служба за разрешаване на конфликти е изградена на две административни нива: една централна администрация, която функционира като дирекция, и 12 регионални офиса (с 22 локации). Има общо 130 служители на централно ниво и около 550 местни медиатори, назначени за периоди от 4 години. Преди да бъдат сметени за подходящи за тази задача, медиаторите се набират чрез процес на публично обявяване, интервюта и основно обучение. Те се контролират от местния офис на службата и получават непрекъснато обучение и насоки, например чрез местни срещи и семинари за медиатори.²⁷

²⁶ <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/english/constitutionenglish.pdf>

²⁷ Актуалният закон за службата е достъпен на английски език тук:

ПРОЕКТ

2.1. Съгласно предвиденото в закона Националната служба за разрешаване на конфликти организира срещи между засегнатите страни от конфликти, възникнали поради това, че едно или повече лица са причинили вреда, нараняване, загуба, обида или са засегнали по какъвто и да е начин друг човек. Службата също така изпълнява наказанията за непълнолетни и мерките за проследяването на младежи; разглежда спорове по граждански дела, заведени от страните или изпратени от публични органи, когато делото е подходящо за възстановителен процес. Срещите, които се организират от Националната служба за разрешаване на конфликти, може да бъдат провеждани между пряко засегнатите страни от конфликта; да представляват конференции, на които присъстват повече засегнати и подкрепящи лица, или т. нар. младежки конференции, улесняващи бъдеща помирителна среща и др.

2.2. Националната служба за разрешаване на конфликти (наричана в това изложение за яснота на дейността ѝ и **Норвежка служба за посредничество и помирение**) организационно е подчинена на Министерство на правосъдието и обществената сигурност, Дирекция „Противодействие на престъпността“.

Норвежката служба за посредничество и помирение разглежда наказателни и граждански дела най-общо при следните предпоставки.

а) Наказателни дела: престъпление, съобщено на полицията, при което обвиняемият е признал вината си, прокуратурата е намерила случая за подходящ за Службата и всички страни са се съгласили да се срещнат.

б) Граждански дела: престъпление, което не е докладвано на полицията, или прокуратурата е прекратила делото, както и случаи на конфликти между хора по лични въпроси, като отново задължително условие е всички страни да са се съгласили да се срещнат.

2.3. Срещата в Националната служба за разрешаване на конфликти, независимо дали е по наказателен или граждански казус, се основава на нуждите, тревогите и очакванията на страните.

Срещата е доброволна и страните могат да се оттеглят от срещата по всяко време. Преди срещата помирителят се свързва със страните, за да предложи разговор, да изясни различните нужди, да подготви страните за срещата и да насрочи помирителна среща. Ако страните не са навършили 18-годишна възраст, родител или законен представител трябва да одобри всяко споразумение,

<https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2014-06-20-49>

ПРОЕКТ

направено по време на помирителната среща. Ако страните постигнат общо съгласие за споразумение, то може да включва компенсация под формата на плащане, работа или други форми. Преди помирителната среща страните трябва да обмислят елементите, които искат да включат в споразумението. По време на срещата задачата на помирителя е да осигури безопасно пространство за страните да се съберат, въпреки конфликта им, и да им помогне да изразят с думи своя опит. Преди страните да разгледат конфликта, посредникът предоставя информация за срещата в Националната служба за разрешаване на конфликти и ролите на участниците. За да бъде валидно, всяко споразумение се одобрява от помирителя. Помирителят има право и задължение да откаже споразумение, което облагодетелства една от страните в неразумна степен или е неблагоприятно по други значими причини. Помирителят е безпристрастен и обвързан с изискване за конфиденциалност.

По наказателните дела на срещата всички страни имат възможност да говорят за своите преживявания, за своите реакции и чувства по повод на случилото се. Страните – а не помирителят – носят отговорност за съдържанието на всяко споразумение. Всички страни могат да правят предложения какво да съдържа споразумението, което накрая се подписва в писмена форма, а когато някой от участниците не е навършил 18 години, трябва да се подпише и родител, попечител или настойник. Ако споразумението включва проследяващ период, има двуседмичен срок, в който страните могат да променят решението си и споразумението да се анулира.

По гражданските дела всички страни също имат възможност да говорят за своя опит, преживявания, реакции и чувства относно случилото се. Няма изискване споразумението да е в писмен вид, но се приема за добра практика да се направи писмено споразумение, за да се документира това, за което страните са се съгласили. Ако страните желаят, те могат да договорят дата за отказ, за да имат възможност да се откажат от споразумението.

Писменото споразумение също позволява на Националната служба за разрешаване на конфликти да проследи случая.

След срещата:

– **по наказателните дела:** администрацията на Службата за разрешаване на конфликти изпраща копие от споразумението на прокуратурата. Когато споразумението включва краен срок, жалбоподателят уведомява Службата за неговото изпълнение. Делото приключва с изпълнението на споразумението.

ПРОЕКТ

Прокуратурата също получава информация за резултата. Ако споразумението бъде нарушено, полицията може да възобнови случая и да прецени предприемането на други наказателни действия. Наказателните случаи, разрешени в Националната служба за разрешаване на конфликти, не се отбелязват в полицейските досиета, но се включват в полицейското свидетелство за добро поведение в рамките на следващите две години. Отбелязването в полицейското досие (регистъра) се заличава след изтичане на две години, при условие че през тези две години не са извършени нови наказуеми престъпления.

– **по гражданските дела:** когато споразумението включва краен срок, жалбоподателят уведомява Службата за неговото изпълнение. Делото приключва с изпълнението на споразумението. Службата за разрешаване на конфликти запитва страните дали желаят нов процес за помирение, когато споразуменията не са изпълнени.²⁸

3. Възстановителният процес по наказателни дела. Условно лишаване от свобода

3.1. Възстановителният/помирителният процес (възстановителните практики) представлява метод, система от средства за улесняване на диалога между страните, които са в конфликт.

Основните въпроси, които се поставят в процеса, са:

- Какво стана? Опишете възможно най-конкретно.
- Как преживя случилото се?
- Какво усети (почувства)?
- Какви са сегашните ти нужди?
- Какво искаш да последва от тази среща?

И за жертвата, и за извършителя срещата може да бъде важна, за да преработят и двамата травмата от случилото се, да продължат живота си и да подредят хаотичните мисли, чувства и въпроси без отговор. Така се предоставя възможност на извършителя да поеме отговорност за това, което е извършил. Жертвите могат да опишат своите преживявания и да задават въпроси, на които само извършителят може да отговори. Възможността да говориш директно с другата страна в конфликта в добре подготвена среща в безопасна среда може да отвори нови разбирания и прозрения, да спомогне за възстановяване на усещането за безопасност, за адресиране и признаване на вреди и отговорности.

²⁸ <https://youtu.be/c2guruPi7Fk> – информационен видеоклип за начина, по който се провеждат помирителните срещи и за начина, по който се постига споразумение.

ПРОЕКТ

Целта е страните да развият сами възможностите за постигане на разбирателство и споразумение, което може да възстанови или да постигне най-доброто им третиране.

Възстановителният процес се основава на доброволно участие и страните могат да се оттеглят по всяко време на процеса. Процесът се подготвя и подпомага в диалог със страните от безпристрастен посредник. И двете страни могат да доведат човек, който да ги придружава за морална подкрепа по време на процеса и с когото да могат да споделят размисли след срещата. Всички, които участват в срещата, трябва да бъдат подготвени предварително и да се съгласят да пазят поверителност. Всички служители и посредници също имат задължение за поверителност.

3.2. Съгласно чл. 33 от Наказателния кодекс на Норвегия лишаването от свобода за непълнолетни извършители е наказание по изключение, приложимо само „предвид обстоятелствата“. В чл. 34 са предвидени условията за отлагане на изпълнението на лишаване от свобода (т. нар. условно лишаване от свобода).

Съгласно норвежкото право при налагане на наказание лишаване от свобода съдът може да реши изпълнението да **бъде отложено частично или изцяло**. Срокът на изпитателния срок на условното наказание обичайно е две години, но в определени случаи може да достигне и до пет години. Осъждането може да се активира, ако в срока на условното наказание лицето извърши повторно престъпление. През срока на условното осъждане съдът може да наложи специални условия на основание чл. 35 – 37 НК, като в подходящи случаи на осъдения се осигурява възможност да изрази становище по специалните условия, преди те да му бъдат наложени окончателно от съда.

Специалните условия при отложено наказание могат да бъдат:

- възстановяване на щетата (изплащане на обезщетение) – чл. 35;
- задължение за явяване в определени часове в полицията – чл. 36;
- други специални условия – чл. 37:

а). възлагане на задължения относно местожителството, работата или обучението;

б). ограничаване на контактите на деца с определени лица;

в). ограничения върху приходите и създаване на финансови задължения на деца, като плащане на задължителна издръжка;

г). забрана за употреба на алкохол или други упойващи или наркотични вещества и задължение за тестване;

ПРОЕКТ

д). задължаване на дееца да се подложи на лечение за противодействие на злоупотребата с алкохол или други упойващи или наркотични вещества, ако е необходимо – и в институция;

е). задължаване на дееца да завърши програма за лечение на наркотична зависимост под съдебен контрол или програма за справяне с шофирането в нетрезво състояние, когато деянието е резултат от алкохолна зависимост или зависимост от други упойващи/наркотични вещества, при условие че деецът се съгласява да завърши програмите;

ж). задължаване на дееца да се подложи на психиатрично лечение, ако е необходимо в институция;

з). предписание деецът да остане в дома си или в институция до една година;

и). деецът се задължава или по собствено желание приема да участва в помирителен/възстановителен процес в Националната служба за разрешаване на конфликти и да спазва всички споразумения, сключени по време на производството, или да премине през период на проследяване от Националната служба до една година, при условие че случаят е подходящ за тази процедура и пострадалият, осъденият и техните попечители или настойници, когато това се изисква, са дали съгласие;

й). задължаване на дееца да премине през период на проследяване на младежи от Националната служба до една година, при условие че: 1. осъденият е бил на възраст между 15 и 18 години към момента на деянието; 2. случаят е подходящ за тази процедура и 3. осъденият (настойниците му, ако това се изисква) са дали съгласие;

к). съдът може да постави и други специални условия, които счете за подходящи.

4. Младежко правосъдие

4.1. Категоричният обществен консенсус, превърнал се в основа за наказателната политика в Норвегия, се е изразявал в дефинирането на нуждата да се предпазят всички младежи от влизане в затвора. До 2005 г. наказанията на непълнолетните правонарушители не са били уредени в специални правила.

През 2005 г. всички институции, които имат отношение към благополучието на децата, започват да работят в по-тясно сътрудничество. През периода 2005 – 2009 г. в резултат на тази съвместна работа са изпълнени 4 проекта, чиито резултати по-късно са оценени от университетски преподаватели.

ПРОЕКТ

Заклучението е, че интегрираният подход е най-добрият и той не изисква допълнително финансиране, тъй като единствено е необходимо „да се свържат институциите“.

От 1 юли 2014 г. са в сила законови изменения, предвиждащи специални наказания и мерки за непълнолетните извършители на възраст между 15 – 18 години, като в основата им стоят принципите на възстановителното правосъдие и възможностите да се постига контрол чрез социални мерки, без да се посяга върху физическата свобода на извършителя.

4.2. Глава 8а от Наказателния кодекс на Кралство Норвегия е озаглавена „Наказания за непълнолетни“. В чл. 52а са уредени условията за налагане на наказание на непълнолетен. Наказанието включва среща между извършителя и жертвата (младежка конференция) и план за действие за младежта съгласно глава IV от Закона за националната служба за медиация. Наказанието може да бъде наложено вместо лишаване от свобода, ако: извършителят е бил на възраст под 18 години към момента на деянието, не е извършил повторни или тежки престъпления, съгласен е с наказанието и живее в Норвегия, както и при условие, че целта на наказанието може да бъде постигната и без лишаване от свобода.

4.3. Съгласно чл. 52b от НК при налагане на наказание на непълнолетен съдът определя:

а. срок на изпълнение между шест месеца и две години, а при определени условия – и до три години;

б. наказание, алтернативно на лишаването от свобода, което да съответства на наказанието лишаване от свобода, което би било наложено при липса на особеното наказание за непълнолетен (минимален срок лишаване от свобода 14 дни). Предвижда се също, че когато с присъдата се налага наказание на непълнолетен, присъдата се прочита или се връчва на осъдения и той трябва да бъде подробно информиран за съдържанието ѝ и за последиците от нарушаването ѝ при извършване на ново престъпление в срока на отложеното наказание.

4.4. Последиците при нарушаване на условията на наказанието за непълнолетен са предвидени в чл. 52с. Окръжният съд може по искане на пробационната служба да постанови цялото или част от отложеното с присъдата наказание да бъде изтърпяно, когато са нарушени условията, предвидени в чл. 31 от Закона за националната служба за разрешаване на конфликти, или по искане

ПРОЕКТ

на прокурора, ако в срока на отложеното наказание осъденият извърши ново престъпление.

4.5. В Закона за наказателното производство (Straffeprosessloven) са регламентирани правомощията на прокурора да се откаже от наказателно преследване, като прекрати делото или го насочи към Националната служба за разрешаване на конфликти. Прекратяването е предвидено в чл. 69, според който дори в случаите на безспорно доказана виновност прокурорът може, когато са налице специални основания, да се откаже от наказателно преследване на деянието. Отказ от наказателно преследване може да бъде допуснат, при условие че обвиняемият по време на изпитателния срок не извърши ново престъпление. Изпитателният срок е две години от датата на постановяване на решение за отказ от наказателно преследване, но не повече от давностния срок за образуване на наказателно производство за деянието. За обвиняеми, които не са били навършили 18 години към момента на престъплението, изпитателният срок може да бъде определен за 6, 12, 18 или 24 месеца.

4.6. Отказ от наказателно преследване е допустим и при условията на чл. 35, 36 и 37, букви „а“ – до „h“ и „k“ на Наказателния кодекс. Ако обстоятелствата го налагат, прокурорът може по време на изпитателния срок да отмени или да промени предвидените условия, както и да предвиди нови условия. Доколкото е възможно, на обвиняемия трябва да бъде позволено да коментира условията, преди те да бъдат определени.

Ако обвиняемият твърди, че не е виновен за престъплението, за което прокурорът е решил да прекрати наказателното преследване, той може да поиска от прокуратурата да заведе делото пред съда, освен ако прокурорът оттегли обвинението. Искането за това трябва да бъде подадено в едномесечен срок от уведомяването на обвиняемия за отказа да бъде привлечен към наказателна отговорност.

4.7. Правилата за насочване на делото към Националната служба за разрешаване на конфликти са в чл. 71 а. – при доказана виновност прокурорът може да реши делото да бъде прехвърлено към службата или към системата за проследяващи мерки с продължителност до една година, при условие че делото е подходящо и когато има съгласие от жертвата, от обвиняемия и от техните родители, ако жертвата или обвиняемият са непълнолетни.

За обвиняеми, които по време на извършване на деянието са на възраст между 15 и 18 години, прокурорът може да реши делото да бъде прехвърлено в

ПРОЕКТ

Националната служба за разрешаване на конфликти за проследяване на младежи за срок до една година, когато делото е подходящо за това и отново при съгласие от всички.

4.8. В чл. 71b са уредени хипотезите на извършено престъпление от лице, което не е навършило 15-годишна възраст. В тези случаи прокурорът прехвърля делото на Службата за закрила на детето, която трябва впоследствие да уведоми прокурора за предприетото.

4.9. Съдържанието и изпълнението на наказанията за непълнолетни и проследяването на младежите е уредено в Закона за службата за разрешаване на конфликти (за краткост по-надолу – ЗСРК)

Член 22 ЗСРК определя съдържанието на наказанието за непълнолетни:

- участие в младежка конференция;
- изготвяне на индивидуално адаптиран план за действие за непълнолетния;
- проследяване/контрол изпълнението на плана.

Младежка конференция – Националната служба за разрешаване на конфликти започва да подготвя младежката конференция веднага, след като делото е препратено от съда или от прокурора. Младежката конференция се председателства от координатор, който трябва да гарантира, че съответните страни са представени. Те могат да бъдат представени от пробационната служба, училището, органите за закрила на децата, здравните и социални услуги или от други служби. При изпълнение на наказанието непълнолетният, родителите и представители на пробационната служба и полицията трябва да присъстват на заседанието на младежката конференция.

При изпълнение на младежките последващи мерки осъденият, обвиняемият и неговите настойници трябва да присъстват на заседанието на младежката конференция. Представители на полицията присъстват, ако службата намери това за подходящо.

План за действие относно непълнолетния

Младежката конференция трябва да изготви план за действие, който следва да бъде одобрен от младежкия координатор, от непълнолетния и неговите родители. Планът може, наред с останалото, да включва следните задължения за непълнолетния: да предостави нематериално обезщетение на засегнатата страна; да участва в програми за превенция на престъпления или други подобни мерки; да положи общественополезен труд; да спазва определени правила за

ПРОЕКТ

местоживеене, месторабота или учебно заведение; да се явява в полицията или в пробационната служба; да се въздържа от употребата на алкохол и други опияняващи или упойващи вещества и да се подложи на тестове за наркотици; да спазва вечерен час; да не контактува с определени хора; като мярка може да се предвиди и задължение да остане в институцията или да бъде подложен на някаква терапия.

Младежкият координатор отговаря за изпълнението на плана за действие.

Когато при изпълнение на плана не се постигне споразумение, делото трябва да бъде върнато на съда, който решава дали да се изпълни изцяло или частично отложеното наказание. Когато проследяването е част от условията за препращането на делото от прокурора и не се постигне споразумение, прокурорът решава дали да продължи наказателното производство, след като случаят му бъде върнат.

Проследяващият екип отговаря за изпълнението на мерките, определени в плана за действие за младежта. Той се ръководи от младежкия координатор и включва непълнолетния, родителите му и всички лица, които имат задължения по отношение на изпълнението на плана за действие. Младежкият координатор може да поиска да участват и други хора, които са в близки отношения с непълнолетния. В случай на наложено наказание на непълнолетния задължително като членове на екипа участват представители на полицията и на пробационната служба.

В случай че непълнолетният извършител умишлено или поради небрежност наруши условията по плана, младежкият координатор може да му разпореда да се яви на интервю, за да предотврати по-нататъшни нарушения, като трябва ясно да го предупреди за последиците от многократното извършване на нарушения.

Младежкият координатор може да прехвърли случая на пробационната служба с искане делото да бъде заведено пред съда.

Ако непълнолетният извърши друго престъпление преди изтичането на срока за изпълнение на плана, прокурорът може да отправи искане до съда за частично или пълно изпълнение на отложеното наказание. Младежкият координатор може, при съгласие от страна на полицията и на пробационната служба, да поиска от прокурора да отправи такова искане пред съда.

В чл. 33 ЗСРК се уреждат последиците от нарушенията по време на изпълнение на постановените проследяващи действия спрямо непълнолетните.

ПРОЕКТ

Ако обвиняемият или осъденото лице умишлено или поради небрежност наруши разпоредби, постановени съгласно първа част на раздел 25, раздел 27 или първа част на раздел 28 от закона, младежкия координатор може да разпорежи на обвиняемия или на осъдения да се яви за интервю за предотвратяване на по-нататъшни нарушения. По време на интервюто на обвиняемия, респ. на осъдения трябва подробно да бъдат разяснени последиците от многократното извършване на нарушения. Координаторът може да постави и допълнителни условия, а може да свика и нова младежка конференция или направо да върне случая на прокурора, който да прецени дали да възобнови наказателното преследване или да заведе дело пред съда за постановяване на нови условия или за изпълнение на наказанието.

В чл. 34 ЗСРК се предвижда, че ако обвиняемият или осъденият извърши друго престъпление преди изтичането на срока за изпълнение, прокурорът решава дали наказателното преследване да бъде възобновено или да бъде заведено пред съда за постановяване на нови условия, или да се активира изпълнението на отложеното наказание.

В обобщение – „наказанието за непълнолетни“ (Youth Punishment) се налага само от съда като алтернатива на наказанието лишаване от свобода или на най-строгите наказания и може да продължи от 6 месеца до най-много 3 години, а „проследяването на непълнолетни“ (Youth Follow-up) се налага по решение на прокурора или на съда и може да продължи от 4 месеца до най-много една година. Целта от прилагането на тази санкция е да се преодолее рискът от нови престъпления и да се удовлетвори нуждата от надзор върху непълнолетния извършител.

Съдържанието и на двете санкции има три еднакви компонента:

- възстановителни срещи/процеси с жертвите или други лица, засегнати от престъплението, ако те са съгласни да участват;
- разработване на индивидуален план за действие за младежа за периода на наказанието (мярката);
- подписване и изпълнение на този план, контролирано от мултидисциплинарен проследяващ екип.

Тези нововъведени през 2014 г. наказания/мерки за непълнолетни се администрират от Националната служба за разрешаване на конфликти (Konfliktrådet). Пример за възможните мерки, които са част от плана, са: непарична компенсация, участие в специализирани програми, престой в

ПРОЕКТ

институция, забрана на контакт с определени лица, работа за местната общност, престой на определено място, възлагане на специфична работа, обучение, периодични доклади, въздържане от употреба на алкохол или наркотици, периодични тестове, спазване на вечерен час и др.

Основният подход е свързан с изграждането на социални кръгове за контрол и подкрепа около всеки нарушител – личен и институционален кръг, мрежа от хора – близки, социални служители, педагози, които съблюдават изпълнението на плана. Самият непълнолетен участва при неговото съставяне, доколкото мерките, които ще му бъдат наложени, трябва да отчитат и неговите интереси. Вместо стени на затвори се изграждат „социални“ стени около непълнолетния, т.е. адекватни на неговата личност ограничения, произтичащи от спецификите на обичайната му семейна и социална среда.

4.10. Препращането на наказателни дела от прокурора за възстановителен/помирителен процес между жертва и нарушител е най-честата ситуация на препращане на наказателни дела към Националната служба за разрешаване на конфликти.

Основният критерий за използване на помирение по наказателни дела е нарушителят да е признал фактите по случая, да има пострадал от престъплението и двете (всички) страни да дадат съгласието си да участват във възстановителния процес.

Възстановителният процес е доброволен. И двете страни могат да се оттеглят от процеса по всяко време, а при постигане на писмено споразумение по наказателно дело страните могат да се оттеглят от споразумението в срок до две седмици.

Ако е постигнато помирение и е изпълнено писменото споразумение, наказателното дело се прекратява, като за това не остава видима информация в справката за съдимост на нарушителя, а след две години, ако той не е извършил ново престъпление, информацията за извършеното се изтрива изцяло от неговото досие за съдебен статус.²⁹

5. Критерии за препращане на делото към възстановителен/помирителен процес

Прокурорът извършва преценката дали случаят е подходящ за възстановително/помирително правосъдие, като използва Ръководство, което

²⁹ <https://youtu.be/F9zxnsKt-0> информационен видеоклип, представящ концепцията на младежките наказания и мерки за проследяване.

ПРОЕКТ

съдържа насоки (guidelines). Насоките са гъвкави, като допускат известна свобода на преценката на всеки прокурор при вземането на решение дали конкретното дело е подходящо за възстановителен процес/помирение. Според Ръководството едно дело може да бъде насочено към възстановителен процес/помирение, когато:

- това ще способства за поправяне на извършителя;
- извършеното престъпление не е с висока степен на обществена опасност;
- събрани са достатъчно доказателства за извършителя и неговата виновност;
- налице са условията за условно осъждане;
- от престъплението има пострадал и двамата с извършителя са съгласни делото да бъде изпратено за възстановителна/помирителна процедура.³⁰

IV. Развитие на идеята за младежко правосъдие в България в светлината на международноправните ни ангажименти

Подобно на ситуацията в Кралство Норвегия, препоръките на Комитета по правата на детето към ООН към Република България³¹ могат да послужат за стимул за реформиране на системата за правосъдие по отношение на непълнолетните, включително чрез разширяване на възможностите за възстановителни подходи и практики. В препоръките на Комитета се изразява загриженост от продължаващото неразбиране на българските власти по отношение на значението на принципа за най-добрия интерес на детето и свързаните с него отговорности, по-специално тези на съдебната власт, както и на професионалистите в областта на закрилата на детето и социалните работници.

Комитетът препоръчва на българската държава да увеличи усилията си, за да гарантира, че това право е надлежно включено и последователно тълкувано и

³⁰ Норвежкият Наказателно-процесуален кодекс <https://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19810522-025-eng.pdf>
https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25/KAPITTEL_2-2#KAPITTEL_2-2
Норвежкият Наказателен кодекс <https://lovdata.no/NLE/lov/2005-05-20-28>

³¹ <https://sacp.government.bg/sites/default/files/regulatorybase/preporiki-za-blgariya-kpd-2016-g.pdf>

ПРОЕКТ

прилагано във всички законодателни, административни и съдебни процедури и решения. Комитетът отбелязва също като положителен факт положените усилия за реформа на системата за правосъдие на непълнолетни чрез приетата през 2011 година Концепция за държавна политика в областта на правосъдието за детето и пътната карта за нейното изпълнение от 2013 година, заедно с приетата Стратегия за реформа на съдебната власт на министъра на правосъдието от 2015 г. и обучението на съдии, прокурори и следователи в областта на правата на детето, но остава дълбоко загрижен, че повечето от предишните препоръки все още не са изпълнени.

Изразена е загриженост в следните насоки:

а) продължава принудителното лишаване от свобода на деца от 8-годишна възраст в поправителни домове по силата на Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните;

б) принципът на лишаване от свобода като крайна мярка и за минимален период от време не е изрично регламентиран в законодателството;

в) не са приети изменения в Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и в Наказателно-процесуалния кодекс, както бе предложено от Комитета в предишните заключителни наблюдения;

Решенията на Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) също съдържат констатации за нарушения на основни права на непълнолетните, чието отстраняване налага реформа на правосъдието спрямо непълнолетни. Така например с решение от 7.06.2022 г. по делото *IGD v. България* (жалба № 70139/14) ЕСПЧ приема, че Република България е нарушила чл. 5, § 4 ЕКПЧ и чл. 8, самостоятелно и във връзка с чл. 13 ЕКПЧ, в случай на настанено дете в социално-педагогически интернат. Съдът припомня многократно, че властите имат задължението да гарантират, че задържането на непълнолетно лице се решава като крайна мярка в най-добрия интерес на детето, като се препраща към мотивите по предходно дело *DL срещу България*.

В решението от 19.05.2016 г. по делото *DL срещу България* (жалба № 7472/14) Съдът отбелязва, че Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните е остарял, както и това, че по исторически причини той се основава повече на философията „за наказание“, отколкото „за защита“ на непълнолетните – положение, което се критикува от международните и националните организации (§ 76). В това решение (§ 39) се обсъжда постият ангажимент от Република България да реформира

ПРОЕКТ

институциите от затворен тип за малолетни и непълнолетни лица, така че да гарантира система, изцяло ориентирана към детето, и да осигурява индивидуален подход към неговите особености и потребности. Предложени са мерки в Плана за действие относно прилагането на национална политика в областта на правосъдието по отношение на младите хора за периода 2013 – 2020 г.: отмяна на Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (ЗБППМН) и приемането на нов закон в областта на правосъдието спрямо малолетните и непълнолетните, които са в конфликт със закона !, които целят да предложат на децата в затруднено положение широка гама от социални, педагогически и възпитателни услуги.

V. Възможности за развитие на младежкото правосъдие по наказателни дела в България в светлината на споделения норвежки опит

1. Общи положения в светлината на актуалната правна рамка

Анализът на възстановителните практики, прилагани в различни държави, включително – разгледаните в Кралство Норвегия, показва особената значимост, която се придава на възстановителните подходи именно по отношение на непълнолетните правонарушители.

Това е лесно обяснимо с оглед стремежа на общностите да въздействат навреме върху поведението на децата максимално щадящо заради неприключилия процес на личностното им и социално израстване, така че да се преодолеят криминогенните фактори, които са били в основата на правонарушението, без да се нанесат нови неоправдани за постигане на целите на правосъдието травми. Опитът на държавите с развити възстановителни/помирителни системи показва, че участието на непълнолетните във възстановителни програми, самостоятелно или наред с наказанието, има благоприятно възпитателно въздействие и е реална превенция на престъпността.

Българската традиция не е чужда на това разбиране. В периода 1943 – 1948 г. действа Закон за съдилища за маловръстни, в който е уредена система за съчетаване на възпитателни мерки с наказанието под контрола от съда. Предвидена е специализация на съдии, прокурори и адвокати за работа по дела срещу непълнолетни.

В действащия НК е подчертана особената важност на превъзпитателната цел на наказанието при непълнолетните:

ПРОЕКТ

Член 60 НК – „Наказанието на непълнолетните се налага с цел преди всичко да бъдат те превъзпитани и подготвени за общественополезен труд.“

Ако разглеждаме практиките на възстановителното правосъдие като отклонение от общия ред на наказателния процес, то в този случай държавата обосновано допуска отстъпление от решаването на конфликта със средствата на наказателната репресия, като дава приоритет на превъзпитателната функция на различните по вид и съдържание възпитателни мерки и програми. Същата идея е изразена в чл. 61 НК, както и в предвидените специални правила в НПК за развитие на делата срещу непълнолетни.

За яснота е необходимо да съобразяваме разграничението между двете възможности, които действащото законодателство предоставя за въвеждане на възстановителните подходи при разглеждане на последиците от извършените от непълнолетните извършители престъпления и противообществени прояви.

Първата възможност е използването на различни по вид и характер възстановителни практики в рамките на образувано срещу непълнолетен извършител наказателно производство. В този случай възстановителният подход трябва да бъде прилаган при съобразяване с принципите и ограниченията на процесуалния закон.

Втората възможност е използването на възстановителните подходи за отклонение от традиционния наказателен процес, когато спрямо непълнолетния не се реализира наказателна отговорност, а се прилагат подходящи по вид и съдържание възпитателни и обучителни мерки, които водят до постигане на целта на възстановителното правосъдие – помирение между извършителя и пострадалия, изцеление на травмата от правонарушението както за участващите в конфликта лица, така и за техните семейства и общности.

Когато разглеждаме хипотезата за въвеждане на възстановителните подходи в традиционния наказателен процес, следва винаги да се връщаме към отправната точка, че независимо от разнообразните форми на възстановителните практики в самата си същност възстановителното правосъдие почива на идеята за своеобразното „връщане“ на конфликта на извършителя и пострадалия, което неизбежно изисква активно участие на пострадалия при решаване на въпросите, възникнали в резултат на престъплението, включително и на въпросите, свързани с последиците. Очевидно е, че за постигане на търсеното помирение волята, разбиранията, чувството за справедливост и дори специфични потребности и възгледи на пострадалия са от съществено значение. Това

ПРОЕКТ

означава, че следва да бъде стимулирана с подходяща система от мерки промяна на професионалната култура на съдиите и прокурорите да изследват тези обстоятелства.

Същевременно в наказателния процес по обвинение срещу непълнолетен обвиняем не се допуска участието на пострадалия като частен обвинител (чл. 392, ал. 4 от НПК – „По тези дела не участва частен обвинител.“). Вложената законодателна целесъобразност, която е характерна не само за българския наказателен процес, е ясна и е свързана с особената защита на непълнолетните и техните специфични нужди, като се приема, че равенството на процесуалните средства може да бъде постигнато чрез задължителна адвокатска защита на непълнолетния подсъдим и свеждането на функцията на обвинението само до един носител – този, който представлява държавния интерес. Това правно положение обаче не ограничава възможностите за възстановителни подходи в самия процес. Напротив, когато пострадалият не е обвързан с функцията на обвинението, възстановителната среща с обвиняемия е по-лесно осъществима. При подходящи условия съдът може да създаде предпоставки за реализиране на такава възстановителна среща, ако пострадалият и подсъдимият са съгласни, като се създадат гаранции, че няма да се поставят в риск правата и сигурността на пострадалия. За да вземе това решение, съдът може да се позове и на специално назначената в производството съдебно-психиатрична експертиза, може да разпита на родителите, учителите или други близки на страните в конфликта, за да разбере възстановителния потенциал в конфликта. В същата насока е и задължението на съда по чл. 387 НПК да събира служебно доказателства за личността на подсъдимия, които могат да дадат допълнителна информация за неговото обкръжение, за контактите му с пострадалия и за практическите възможности да се приложат възстановителни решения – самостоятелно или наред с наложеното наказание.

Не без връзка с последното е и още един аспект, свързан с проблема за равенството на страните, когато обвиняемият е непълнолетен, а пострадалият – пълнолетен. Във всеки етап на наказателния процес съответният орган по ръководство следва да прецени дали възстановителният контакт в такава процесуална ситуация е възможен и полезен с оглед по-голямата податливост на непълнолетния обвиняем на внушение, за да се избегне всеки риск за несправедливост на процеса.

ПРОЕКТ

2. Значителният потенциал за добри практики при приложението на чл. 61 НК

Доколкото прилагането на възстановителните подходи може да доведе до отклонение от наказателния процес, следва да се обърне специално внимание на института по чл. 61 НК:

Чл. 61. (1) *По отношение на непълнолетен, извършил поради увлечение или лекомислие престъпление, което не представлява голяма обществена опасност, прокурорът може да реши да не се образува или да прекрати образуваното досъдебно производство, а съдът да реши да не бъде предаван за съдене или да не бъде осъден, ако спрямо него могат да се приложат успешно възпитателни мерки по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.*

(2) *В тези случаи съдът може сам да наложи възпитателна мярка, като уведоми за това местната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните или и изпрати преписката за налагане на такава мярка.*

(3) *Когато прокурорът реши да не се образува досъдебно производство или да прекрати образуваното досъдебно производство, той изпраща преписката на комисията за налагане на възпитателна мярка.*

Разпоредбата на чл. 61 НК е от особено значение, доколкото съставлява една от малкото хипотези в българското наказателно право на отклонение на водения спрямо непълнолетния наказателен процес, при която се стига до препращане към редица мерки, които по същество може да имат възстановителен характер. В тази светлина може да бъдат развивани възпитателните мерки, предвидени в чл. 13, ал. 1 от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, които имат очевиден помирителен потенциал:

2. *задължаване на непълнолетния да се извини на пострадалия;*

9. *задължаване на непълнолетния да отстрани със свой труд причинената вреда, ако това е в неговите възможности;*

10. *задължаване на непълнолетния да извърши определена работа в полза на обществото.*

Изброяването съвсем не е изчерпателно, доколкото по същество почти всяка една от мерките по чл. 13, ал. 1 от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните може да бъде

ПРОЕКТ

приложена при съобразяване с принципите, методите и ценностите на възстановителните подходи.

Ето защо именно основанията и редът на чл. 61 НК се очертават като най-подходящите за въвеждане на възстановителни мерки без законодателна промяна, когато е уместно, при съблюдаване и популяризиране на съответни добри практики.

Следва да се има предвид, че при приемането на наказателния закон институтът на чл. 61 НК не е създаден като инструмент за въвеждане на възстановителни практики в смисъла, който се влага в това понятие днес. По-късните изменения на закона не засягат основните принципи на института и се изчерпват най-вече с прецизиране на правомощията на прокурора – не само да прекрати, но изобщо да не образува наказателно производство, както и в ограничаване на правомощието му сам да наложи съответна възпитателна мярка. Въпреки това по същество институтът на чл. 61 НК още от момента на създаването си е съдържал възстановителния дух на щадящите спрямо непълнолетните мерки, които да изключат наказателното производство; да предоставят възможност за поправка и превъзпитаване на младия извършител, за поправка на вредите, включително и тези, причинени на пострадалия; за включване на усилията на родителите, училищната общност и други заинтересовани от близкия му кръг в процеса по ресоциализация – връщане към законосъобразния начин на живот. Макар тогава този институт да не се наричал „възстановителен“, разглеждайки го ретроспективно, днес откриваме някои основни белези на възстановителните подходи.

Във връзка с това е необходимо да отчетем значението на някои особености.

В действащата разпоредба на чл. 61 НК решението за прилагането му от прокурора или съда не е обвързано изрично с основните принципи или ценности на възстановителното правосъдие, респ. не е насочено изрично към решаване на въпроса за последиците от престъплението с участието както на пострадалия, така и на общността, съответно – към постигане на определена форма на помирение. Желанието и съгласието на самия непълнолетен не е предвидено като условие за приложението на института. Достатъчна е преценката на прокурора или на съда относно мотивите на извършителя, както и относно степента на обществена опасност на самото деяние.

ПРОЕКТ

Това обаче не е пречка за прилагане на възстановителни практики. Обща предпоставка за приложимостта на чл. 61 от НК е събирането на достатъчно данни за личността на непълнолетния и конкретиката на деянието. Компетентният орган следва да събере информацията по чл. 387 НПК от всички лица и институции, които имат отношение към деянието и дееца, включително от пострадалия и други представители на общността за последиците на престъплението и за средствата за преодоляване на тези последици. Подобна активност е винаги възможна, дори в хипотезата на предварителната проверка преди вземане на решение от страна на прокурора за образуване на досъдебно производство. В още по-голяма степен това важи за съда, който, за разлика от прокурора, по реда на чл. 61, ал. 2 НК може сам да определи и наложи възпитателната мярка.

Ето защо по реда на чл. 61 НК и при действащата правна уредба е възможно да се постигне отклонение от воденото срещу непълнолетния наказателно производство, което да бъде прекратено с прилагане на възпитателни мерки, съобразени с разбиранията на общността, пострадалия и непълнолетния извършител за справедливо и взаимноприемливо решение относно последиците от конфликта. Например – непълнолетният би могъл да се извини, да отстрани със свой труд причинените вреди, да извърши нещо полезно за обществото и т.н.

Предизвикателство към успешното реализиране на възстановителния потенциал на института е обмислянето на ефективен механизъм за контрол на изпълнението на съответната възпитателна мярка по чл. 13, ал. 1 от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, доколкото липсва изрично правомощие на съда и прокурора в тази насока. Тази празнота може да бъде до известна степен успешно преодоляна, когато възпитателните мерки се реализират като социални услуги и контролът за качеството им се осъществява адекватно по специалния закон.

De lege ferenda би могло да се препоръча обвързване на приложението на чл. 61 НК с преценка от ръководно-решаващия орган на посткриминалното поведение на непълнолетния извършител, насочено включително към опит (в най-широк смисъл) за преодоляване на последиците от деянието, съобразен с индивидуалните му възможности да направи това, както и със спецификата на самото престъпление.

3. Възстановителният потенциал на чл. 64 от Наказателния кодекс

53

ПРОЕКТ

Възможностите за прилагане на възстановителните подходи при действащата законодателна уредба с утвърждаване на добри практики са налице пред съда и по реда на чл. 64 НК:

Чл. 64, ал. 1 НПК – Когато определеното наказание е лишаване от свобода по-малко от една година и неговото изпълнение не е отложено по чл. 66, непълнолетният се освобождава от изтърпяването му и съдът го настанява във възпитателно училище-интернат или му налага друга възпитателна мярка, предвидена в Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.

Видно е, че предвидената замяна на наложеното наказание лишаване от свобода не е по преценка на съда, а следва от самия текст на закона, но същевременно на съда е предоставена възможност да избира възпитателна мярка, което му дава свобода включително да съобрази дали е подходящо в случая да се приложат възстановителни практики.

За осъществяване на възстановителния потенциал е необходимо в хода на наказателното производство да е проявена специфична доказателствена активност, насочена към задълбочено изследване на последиците на престъпното деяние, включително – свързаните с пострадалия и общността, както и на възможните пътища за тяхното преодоляване.

Събирането на данни за личността на дееца и на пострадалия, за тяхното обкръжение и семейни връзки е напълно възможна за изпълнение задача след въвеждане и разпространение на добри практики и подходящи форми на обучение на съдиите и прокурорите. Още повече че произтича от правилното разбиране за обхвата на предмета на доказване по чл. 102 НПК и от международните актове, по които Република България е страна – Конвенцията за правата на детето на ООН и т.нар. Пекински правила, Директивата на ЕК за жертвите, според които съдът и органите на досъдебното производство са длъжни да изследват всички релевантни данни, свързани с личността и обкръжението на непълнолетните правонарушители. Такова е предназначението на т.нар. социален доклад, който съответните социални служби изготвят за целите на наказателното производство. Съдържанието и обхватът на този доклад може да са от решаваща полза за прокурора и съда при вземане на решението за прилагане на правните институти по чл. 61 и 64 НК. Необходимо е чрез подходящи форми на обучения да бъдат приобщени и членовете на съответната местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и

ПРОЕКТ

непълнолетните, които следва да имат участие в самото изпълнение на определената от съда възпитателна мярка.

Във връзка с последното следва да се съобрази една специфика при реда по чл. 64 НК, която не е предвидена в института на чл. 61 НК – възможността за последващ контрол и преценка за замяна на възпитателната мярка.

Чл. 64, ал. 2 НК – *„По предложение на прокурора или на съответната местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните съдът може и след постановяване на присъдата да замени настаняването във възпитателно училище-интернат с друга възпитателна мярка”*.

Следва да се съобрази, че възпитателната мярка – настаняване във възпитателно училище – интернат по чл. 13, ал. 1, т. 13 ЗБППМН, не крие сериозен ресурс за реализиране на възстановителния подход. Ето защо предвидената замяна по чл. 64, ал. 2 НК в повечето случаи би могла да има положителен ефект. Инициативата за нея следва да изходи от прокурора или от съответната местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, което отново затвърждава извода, че въвеждането на подобни добри практики е възможно само при комплексен подход и общо разбиране за собствената отговорност на всички замесени държавни органи.

4. Производството по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните

Единственият съществуващ към момента в Наказателния кодекс ред за отклонение??? от наказателното производство, водено срещу непълнолетен, е с препращане към ЗБППМН. В закона относително подробно е уредена процедурата по налагане на възпитателна мярка, но не са конкретизирани начините на изпълнение и най-вече – стандартите, на които това изпълнение следва да отговаря. За част от предвидените възпитателни мерки последното е закономерно, доколкото изпълнението на настаняването в социално-педагогически интернат по чл. 13, ал. 1, т. 11 ЗБППМН и на настаняването във възпитателно училище-интернат по чл. 13, ал. 1, т. 13 ЗБППМН се изчерпва с факта на самото настаняване. Мерките обаче с далеч по-съществен потенциал за реализиране на възстановителни практики, като например задължаването на непълнолетния да отстрани със свой труд причинената вреда по чл. 13, ал. 1, т. 9 ЗБППМН, задължаването на непълнолетния да извърши определена работа в

ПРОЕКТ

полза на обществото по чл. 13, ал. 1, т. 10 ЗБППМН, редът и средствата за изпълнението им, включително – обхватът и съдържанието на преценката за пригодността и адекватността на конкретно предписаните на непълнолетния действия от гледна точка на възстановяването и постигането на помирение с пострадалия и общността, изцяло зависят от разбиранията, манталитета и активността на членовете на съответната местна комисия.

Очевидно е, че успешното прилагане на възстановителни подходи и в практиката на местните комисии би било невъзможно без събиране на необходимата по-широка информация за конфликта, включително – данни за средата, условията и предпоставките за същия, възможностите за постигане помирение, очакванията на пострадалия и/или други свързани членове на общността и т.н. При това редът за налагане на възпитателна мярка, що се отнася до дейността на местната комисия по налагане на мярката, описан в чл. 16 – 21 ЗБППМН, не съдържа изискване за подобно по-широко изследване на въпроса на последиците от деянието в изтъкнатия смисъл. Напротив – своеобразният „затворен“ характер на това производство, който допуска участието само на изчерпателно изброен кръг лица при закрити врата (чл. 19, ал. 5 ЗБППМН), би могло да съставлява пречка за такова изследване. Същевременно, предвидено е участие на лица, които в служебно качество могат в значителна степен да улеснят възстановителен процес – това са лицата, които са извършили проверката по чл. 16, ал. 2 от същия закон, представител на съответната дирекция „Социално подпомагане“, педагог, психолог, психиатър, класен ръководител, педагогически съветник, училищен психолог, обществен възпитател. Съгласно чл. 19, ал. 5 ЗБППМН, когато прецени, че това е в интерес на малолетния или на непълнолетния, председателят на състава може да покани и пострадалия от извършената противообществена проява. За съжаление преобладаващата практика по подобни производства (тези от тях, които по един или друг повод стигат до разглеждане от съда) показва, че подобна процесуална активност за призоваване и изслушване на пострадалия не е обичайна.

Производството за налагане на възпитателна мярка по реда на ЗБППМН подлежи на съдебен контрол единствено в случай на подадена жалба от непълнолетния, неговите родители или лицето, което защитава неговите интереси, когато се касае за наложена от комисията мярка по чл. 13, ал. 1, т. 3 – 10 и т. 12 ЗБППМН. В случай на обжалване съдът има пълна свобода да преразгледа въпроса за наложената мярка (чл. 24, ал. 5, т. 2 ЗБППМН),

ПРОЕКТ

включително – с прилагане на възстановителен подход, като се изисква да прояви служебна активност за пълно изследване на обстоятелствата, които очертават специфичните „социални стени“ за непълнолетния правонарушител.

Въвеждането на изрични изисквания част от мерките по чл. 13, ал. 1 ЗБППМН да бъдат обвързани с възстановителни практики – в случаите, когато това е възможно и удачно, и създаването на по-подробна регламентация на начина на изпълнение тези мерки и на контрола върху него би довело до устойчив положителен ефект за постигане на целите на младежкото правосъдие.

При действащата нормативна уредба, както местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (МКБППМН), така и съдилищата в съдебните процедури по чл. 24, чл. 24а и чл. 24б ЗБППМН, разполагат с възможности да прилагат възстановителни подходи, за да постигнат правилното и справедливо приложение на закона в най-добрия интерес на детето.

Например – в производството по чл. 24а ЗБППМН е възможно да се прилага възстановителен подход, за да се установи в пълнота фактическата обстановка по делото, така че да бъде разпознат най-добрият интерес на детето и така да се обоснове необходимото възпитателно въздействие. Допустимо е да се назначи експертиза, която да изследва социално-психологическото развитие на детето с участие на детски психиатър, детски психолог и специалист по социална работа. На основата на всички относими доказателства съдът може да установи както ресурсите, така и увреждащите влияния на средата, в която детето е отглеждано, и да дефинира основните му физически, емоционални, интелектуални и социални потребности, оценени като области на уязвимост. Това би позволило съдът да изясни какви са подходящите мерки за постигане на просоциална нагласа в поведението на малолетния, включително нуждата да бъде потърсен значим за него възрастен, към когото той да изгради сигурна привързаност и да съблюдава неговия пример за добро поведение. Добра практика е съдът да назначи извършване на мултидисциплинарна личностна характеристика на детето, която да представлява **интегрирана оценка** за малолетния, изготвена от експерт по психо-социална работа с деца в конфликт със закона и клиничен психолог, с която след проучване на всички сфери от личността и развитието на детето да се изрази становище за подходяща форма на закрила, която да съпътства или дори замести мерките по ЗБППМН. В този смисъл са показателни резултатите по ч. н. д. № 273/2018 по описа на Районния съд – Луковит. Интегрираната оценка изяснява, че детето е жертва на насилие и

ПРОЕКТ

неглижиране, израснало е в условията на страдание в семейството си и е необходимо да му се осигури закрила по смисъла на ЗЗДет, като високият риск налага прилагане на набор от мерки за закрила, които да осигурят интензивна и професионална подкрепа. По същото производство съдът е изслушал в съдебното заседание всички лица, които могат да имат отношение към предмета на делото – малолетния неговия защитник, лицата от близкия му семеен и доверен кръг – майката, бабата, обществения и училищния възпитател, директора на училището. Участие в изслушването са взели и представители на районната прокуратура, МКБППМН, местната дирекция „Социално подпомагане“, защитникът на малолетния, инспекторът „Детска педагогическа стая“. Съдът стига до извода, че целите на производството и най-добрият интерес на детето се постигат, ако малолетният се настани в професионално приемно семейство или му се наложи възпитателна мярка по чл. 13, ал. 1, т. 4 ЗБППМН – поставяне под възпитателен надзор на заместващ родител със задължение за полагане на засилени грижи. Проведеното от съда изслушване на всички заинтересовани лица в съдебно заседание е в духа на възстановителните училищни/семеенни конференции.

5. Възпитателните мерки при условно осъдени непълнолетни

Една от насоките, в които възстановителните подходи имат голям потенциал за приложение и биха били особено полезни за постигане на предвидения в чл. 60 НК превъзпитателен ефект, е свързана с възпитателните мерки при условно осъдените непълнолетни.

Условното осъждане в България има дълга традиция – то е въведено за първи път със Закона за условното осъждане, утвърден с Указ № 95 от 31.12.1903 г., обн., ДВ, бр. 3 от 5.01.1904 г. За повече от век институтът на условното осъждане се е утвърдил в практиката като важно средство за превенция на рецидивната престъпност не само от непълнолетни извършители. Затова ще разгледаме този въпрос като самостоятелна част на нашето изследване.

VI. Възможности за възстановителни подходи при условното осъждане по Наказателния кодекс

1. Правната уредба на възстановителните практики в наказателния процес на Кралство Норвегия налага очевидни аналогии с възможността в България да се избягва ефективно изпълнение на наказанието лишаване от свобода, като се

ПРОЕКТ

постанови отложено изпълнение на наказанието за определен изпитателен срок – според чл. 66 НК за пълнолетните – от 3 до 5 години, а за непълнолетните по чл. 69 НК – до три години.

Съгласно чл. 66 НК, когато съдът налага наказание лишаване от свобода до три години, той може да отложи изпълнението на наложеното наказание за срок от три до пет години, ако лицето не е осъждано на лишаване от свобода за престъпление от общ характер и ако съдът намери, че за постигане целите на наказанието и преди всичко за поправянето на осъдения не е наложително да изтърпи наказанието.

Очевидна е приликата между двата института – освен формалните критерии съдът е длъжен да прецени дали в конкретния случай целите на наказанието могат да бъдат постигнати и без да се търпи наказанието.

Ако понастоящем се забелязват известни дефицити в приложението на този институт, те могат да се обяснят с недостатъчните мерки, които трябва да бъдат спазвани от осъдения през изпитателния срок. Налице е слаба мрежа от „социални“ стени, които да съдържат осъдения да извърши ново престъпление.

В чл. 66, ал. 3 НК е предвидено общо задължение през изпитателния срок осъденият да работи или да учи, освен ако е задължен да се лекува. Това изискване обаче, от една страна, е социално неприемливо предвид високите равнища на безработица, а от друга страна – не е предвиден ясен механизъм за санкциониране в случаите на неспазване на условията.

Сериозен потенциал за прилагане на принципите за изграждане на т. нар. социални стени и за възстановяване на всички уязвени отношения се съдържа във възможността, предвидена в чл. 67 НК. Съгласно ал. 1, когато отложи изпълнението на наказанието, съдът може да възложи на съответната обществена организация или трудов колектив с тяхно съгласие полагането на възпитателни грижи спрямо осъдения през изпитателния срок. А съгласно ал. 2, при липса на такова съгласие или по преценка на съда той възлага на определено лице възпитателните грижи за условно осъдения. Ако условно осъденият има местоживеене в друго населено място, това лице се определя от съответния районен съд. Според ал. 3, когато отложеното наказание лишаване от свобода е не по-малко от шест месеца, съдът може да постанови една от пробационните мерки по чл. 42а, ал. 2, т. 1 – 4 НК през изпитателния срок – задължителна регистрация по настоящ адрес; задължителни периодични срещи с пробационен

ПРОЕКТ

служител; ограничения в свободното придвижване; включване в курсове за професионална квалификация, програми за обществено въздействие.

Съгласно чл. 66, ал. 4 НК, когато отложи изпълнението на наказанието по отношение на непълнолетен, съдът уведомява съответната местна комисия, която организира полагането на възпитателните грижи. Продължителността на изпитателния срок за непълнолетните е по-кратка – до три години (чл. 69, ал. 1 НК).

В чл. 68 НК са уредени последиците при нарушения в изпитателния срок: ако осъденият извърши друго умишлено престъпление от общ характер, за което, макар и след този срок, му бъде наложено наказание лишаване от свобода, той изтърпява и отложеното наказание; ако при условията на ал. 1 осъденият извърши непредпазливо престъпление, съдът може да постанови отложеното наказание да не бъде изтърпяно или да бъде изтърпяно изцяло или отчасти; ако условно осъденият не изпълнява без основателна причина някоя от определените му по реда на чл. 67, ал. 3 **пробационни мерки**, съдът може по предложение на пробационния съвет да я замени с друга или да постанови да изтърпи изцяло или отчасти отложеното наказание лишаване от свобода; ако условно осъденият без основателна причина прекъсне лечението, съдът постановява да изтърпи изцяло отложеното наказание лишаване от свобода; извън предходните случаи отложеното наказание не се изтърпява.

Във всички случаи **общият контрол** относно възпитателните грижи и поведението на условно осъдените се осъществява от районния съд по местоживеенето им (чл. 67, ал. 5 НК).

2. Възстановителните практики може да бъдат успешно интегрирани при условното осъждане чрез работата на пробационните служби, когато на тях е възложено администрирането на тази допълнителна мярка за контрол върху поведението съгласно чл. 67, ал. 3 НК. **Този подход не изисква законодателни промени, нито допълнителен финансов ресурс, а единствено ясно методическо указание и подходящо обучение за пробационните служители.** В случая е налице и сериозен стимул за осъдения да сътрудничи, тъй като за неизпълнението на пробационната мярка е предвидена санкция – замяна на мярката или активиране на отложеното наказание.

3. Слабо използваният институт на възлагане на **възпитателни грижи през изпитателния срок** на определено лице или организация също разкрива

ПРОЕКТ

добри възможности за възстановителни практики. Основно предимство на възпитателните грижи е обстоятелството, че всички условия/задължения се основават на принципа на доброволността, защото при тази форма на допълнителен контрол върху поведението на условно осъдения законът не е въвел неблагоприятни последици от неспазването на условията за разлика от случаите на пробационните мерки в изпитателния срок.

Съдът е този, който в рамките на правомощието си да осъществява общ контрол върху възпитателните грижи и върху поведението на условно осъдения, може да прецени кои лица да бъдат въввлечени, какви са подходящите грижи и мерки и как същите да бъдат адаптирани при промяна в обстоятелствата.

4. Преценката на съда дали успешно може да се приложи условното осъждане в конкретния случай и дали и кой може да осъществи корекционната работа през изпитателния срок може да бъде сериозно да бъде подпомогната от инструмента „предсъдебен доклад“.

Съгласно чл. 202, ал. 2 от Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража (ЗИНЗС) по искане на съда пробационните служители изготвят предсъдебни доклади. Подробната уредба е в правилника за прилагане на закона – част пета от ППЗИНЗС. В основата му стоят резултатите от системата за оценка на правонарушителя, базирана на интервю и анализ на цялостната информация, предоставена от съда, прокуратурата, полицията, социални и здравни служби, както и данни от други източници, необходими за всеки конкретен случай. Докладът съдържа сведения за личността на обвиняемия, за материалното и семейното му положение, обкръжение, среда и условия на живот, поведение преди и след извършване на деянието, произход, социално положение, съдебно минало, както и оценка на риска от рецидив и вреди, включваща ресурси, проблемни зони и потребности, на базата на които биха могли да се подберат ефективни пробационни мерки. Докладите се изготвят по утвърдена методика.

Наличието на такова проучване позволява на съда уверено да се насочи към подходящите ресурси за преодоляване на рисковете чрез задоволяване на потребностите на осъдения и въвличането на подходящите лица, които да държат лицето зад „социалните стени“, както това успешно се постига от норвежката система за контрол с минимум използване на лишаването от свобода.

ПРОЕКТ

5. Допълнителна полза за България при насърчаване на по-интензивното използване на условното осъждане, както и на условното предсрочно освобождаване би било преодоляване на системния проблем с пренаселеността в затворите и недобрите условия там, станали повод за редица осъждания на държавата и поставени в основата на пилотното решение по делото *Нешков и др. срещу България* от 27.01.2015 г. по жалби № 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 и 9717/13).

6. Доколкото в България няма ясно регламентирани ангажименти за определен орган, който да се занимава с администрирането на условните наказания, удачно би било да се използва опитът на Норвегия за свързване на различните системи, като по този начин без допълнителен финансов ресурс в процеса по постигане на превенция на престъпността ще бъдат въввлечени мултидисциплинарни екипи. Един такъв подходящ партньор на съда и на системата по изпълнение на наказанията може да са наблюдателните комисии, които се създават на местно ниво като органи към общинските съвети, чийто състав съгласно чл. 170, ал. 2 ЗИНЗС включва пробационен служител и представител на затвора, както и представители на местната общност, които имат подходящи личностни качества, професионален опит и авторитет.

В чл. 171, ал. 1 ЗИНЗС са изброени основните функции на наблюдателните комисии, сред които: осъществяват обществен контрол на дейността на местата за лишаване от свобода; подпомагат ресоциализацията на лишените от свобода, включително чрез инициране на социални услуги на територията на общината; правят предложения за изменение на режима, за преместване на лишените от свобода в затворнически заведения от по-лек или по-тежък тип или за условно предсрочно освобождаване; правят предложения и дават мнения по искания за помилване; подпомагат семействата на лишените от свобода; съдействат за настаняване на работа и битовото устройване на освободените от местата за лишаване от свобода.

7. Правомощието на наблюдателната комисия да иницира социални услуги позволява в работата с осъдените да бъде включена още една система – социалната.

Социалните услуги са дефинирани като дейности за подкрепа на лицата за превенция и/или преодоляване на социалното изключване. При тази нормативна уредба в България и предвид норвежкия опит за социално включване и използване на социалната превенция вместо стените на затворите целите на

ПРОЕКТ

наказателния процес може успешно да бъдат подкрепени от местната общност чрез наблюдателните комисии и социалната система чрез съответни на нуждите на конкретната общност услуги и програми.

В подкрепа на изложеното са и изводите, направени в Анализ в материалноправен и процесуален аспект на институтите на условно предсрочно освобождаване, пробационните мерки по чл. 67, ал. 3, чл. 70, ал. 6 НК и замяна на наказанието доживотен затвор с лишаване от свобода, изготвен и представен от Националния институт на правосъдието през 2020 г., достъпен в Електронната читалня на института.³² В анализа е проучена мярката „възпитателна грижа и надзор върху условно осъдените и предсрочно освободените лица“.

Авторите на анализа дават отговор на въпроса защо въпреки наличието на института на възпитателните грижи от приемането на Наказателния кодекс през 1968 г. до днес прилагането им почти не се намира в практиката. Посочените причини са: *„Промяната на обществените условия след деветдесетте години на миналия век и пикът на престъпните нива отмести дебата към наказуемостта на престъпленията, като темата за възпитателната грижа по чл. 67 от НК напълно се затвори. Спорадично същата бе повдигана с указания на Инспектората към ВСС при плановите ревизии на районните съдилища, без обаче процесът да се доведе докрай. Прегледът на относимата съдебна практика по чл. 67, ал. 1 от НК показва доминирането на три модела – възлагане на възпитателните грижи на районния инспектор по местоживеене на осъдения (в някои случаи се възлага на началника на съответното РУП), възлагане на кмета на общината или ситуация, при която съдът изрично не се възползва от възможността по чл. 67, ал. 1 от НК.“*³³

Прилагането на чл. 67, ал. 4 от НК относно условно осъдените непълнолетни лица се отличава с по-голямо единомислие в правораздаването, доколкото нормата не дава право на преценка на съответния съд.

³² Анализът е изготвен от изследователски екип в състав Даниела Атанасова – съдия във Върховния касационен съд, Лада Паунова – съдия във Върховния касационен съд, Пламен Пачев – прокурор във Върховната касационна прокуратура, д-р Росица Тончева, съдия в Апелативния съд – Варна, и д-р Валентина Караганова – программен координатор в Националния институт по правосъдие.

³³ НОХД №№70/2013 г. на РС – Свищов, 1140/2014 г. на РС – Търговище, 50/2017 г. на РС – Левски, 381/2017 г. на РС – Харманли, 225/2017 г. на РС – Луковит, 1195/2014 г. на РС – Дупница, 5438/2015 г. на РС – Варна.

ПРОЕКТ

Преобладаващите актове са по глава двадесет и девета от НПК, като съдилищата се възползват от правомощията си по чл. 382, ал. 5 от НПК и предлагат промени на страните по споразумението за решаване на делото, включващи изрично уведомяване на МКБППМН за постановеното условно осъждане на дадено непълнолетно лице.

Макар и много бедна, практиката по чл. 67, ал. 5 от НК предизвиква интерес със стремежа на съда да изпълни задължението си за общ контрол върху осъществяването на възпитателните грижи и поведението на условно осъдените лице. В тази връзка бихме искали да споменем случай, при който състав на районен съд е насрочил среща пред кмета на общината между представители на отдел „Закрила на детето“ и родител на условно осъден непълнолетен или пък е създадено задължение на съответен полицейски служител в определен период от време да уведомява съда за поведението на условно осъдено пълнолетно лице. Без да навлизаме по-надълбоко в затрудненията по изпълнение на задължението по чл. 67, ал. 5 от НК, можем да предложим обмислянето на ресурса, притежаван от общинските съвети по наркотични вещества, които съобразно чл. 15 от ЗКНВП имат обща превантивна роля и по наше мнение се явяват подходяща структура за изпълнение на възпитателни грижи, когато те са възложени на ръководителя на местната администрация в случаи на условно осъдени за престъпления по чл. 354а – 354в от НК. Не се съмняваме в съществуването и на други структури, които с работата си могат да вложат реално съдържание във възпитателната грижа, като намирането на работещ вариант е въпрос на регионални политики.

Сходно е нормативното решение за надзора и възпитателната грижа за предсрочно и условно предсрочно освободените лица, намерило законодателния си изказ в чл. 73 от НК. Прочитът на публикуваната съдебна практика по чл. 73, ал. 1 от НК показва, че съдилищата не изпълняват задължението си да възлагат надзора и възпитателните грижи на МКБППМН и на наблюдателните комисии по чл. 170 от ЗИНЗС. Последните са законово задължени да организират работата по ресоциализация на лишените от свобода, включително чрез инициране на социални услуги на територията на общината, да оказват съдействие за битово и трудово устройване на освободените от затворите лица. Правомощията им по чл. 171 от ЗИНЗС са широки, като в публичното пространство и достъпната документация на

ПРОЕКТ

местните администрации не се намира конкретна информация за функционирането на тези комисии. Настоящият екип не бе натоварен със задача да изследва работата на органите по чл. 170 от ЗИНЗС, но в процеса на анализ все пак намери за важно да охарактеризира съществената им роля в ресоциализацията на условно предсрочно освободените. Общото мнение на проучвателния екип е, че възпитателната грижа и надзорът над условно осъдените и предсрочно освободените лица (по чл. 70 и чл. 71 от НК) имат висок противопрестъпен ресурс. Целевата група на мерките са лица с девиантно поведение, които се нуждаят от подкрепа и мотивация за промяна в конструкцията на нагласите и модела си на живот. Бездействието в тази насока с висока степен на вероятност оставя убеждението у тях, а и у обществото, че поведението им е безконтролно, което често води до повторност на престъпните прояви с необратимата последица от принудителна изолация от обществото, загуба на утвърдения социален модел или пък сериозни трудности пред ресоциализационните изпитания. За целта приложението на чл. 67 (все още не говорим за ал. 3) и чл. 73 от НК би могло да се оптимизира, както казахме, с регионални политики, като тук съответните административни ръководители в органите на съдебната власт притежават ресурса да настояват пред представителите на местната власт не само да се спазва закона, но и да се търси ефективност на грижата за уязвимата група лица по чл. 66, чл. 67, чл. 70 и чл. 71 от НК.

Вероятно поради всички тези трудности законодателят предвиди възможност за по-засилен контрол върху поведението на горната категория лица, нормирайки през 2002 година хипотеза при наложено наказание не по-малко от шест месеца лишаване от свобода или неизтърпян остатък в същия размер, в изпитателния срок да се постанови пробация. Законотворческото разрешение предизвика сериозни проблеми от гледна точка на отсъстващото различие между наказанието пробация и пробационния надзор в условията на чл. 66 и чл. 70 от НК, намерили нормативно изясняване едва през 2009 година, когато със ЗИДНК се предвиди възможността при горните материалноправни условия контролът върху поведението на условно осъдените и условно предсрочно освободените да се осъществява чрез мярка за пробационен надзор по чл. 42а, ал. 2, т. 1 – 4 НК. Това е и моментът, в който по нормативен път се проведе разграничение между пробацията като наказание и мярката за

ПРОЕКТ

пробационен надзор, насочена към контрол върху поведението на особена категория лица с оглед удовлетворяване на целите по чл.36 от НК.“

Възможности за прилагане на възпитателни мерки с условно осъдени съществуват в НК. Съдът може с присъдата или със споразумението да възлага провеждането на възпитателната работа/грижи на определено от него лице, което е съгласно и притежава способности и ресурс да поеме такова задължение.

За тази цел съдът следва да предприеме действия за идентифициране на подходящо лице, което да полага възпитателни грижи за условно осъдения, да проведе изслушване в съдебно заседание, като преди това събере информация с допустимите доказателствени способности за социално-психологическото състояние на осъдения, за близкия му семеен/приятелски кръг и на тази основа да вземе решение по чл. 67 НК.

Красноречив пример в тази насока дава съдът по н. о. х. д. № 71/2015 г. на Районния съд – Луковит. Производството е образувано за решаване на делото с одобряване на споразумение. Подсъдимите са двама млади пълнолетни, обвинени за извършен грабеж по чл. 198 НК при превес на отегчаващите отговорността обстоятелства. Пострадалата е възрастна жена, изпитала физическо страдание и чувство за страх, което продължило и след извършване на посегателството срещу нея. Съдът одобрява споразумението, в което по предложение на съда страните приемат на кмета на населеното място, в което живеят двамата осъдени и пострадалата, на основание чл. 67, ал. 1 НК да бъдат възложени възпитателни грижи.

В изпълнение на задължението си по чл. 67, ал. 5 НК районният съдия насрочва среща в кметството, на която осигурява присъствието на двамата осъдени, на пострадалата, на близки и на двете страни в конфликта, на кмета на населеното място и на представители на местното полицейско управление. Постига се съгласие за приемане на план за полагане на възпитателните грижи, с който кметът се задължава да осигури възможност на осъдените да полагат труд в полза на местната общност; за възстановяване на вредите, причинени на пострадалата; за осигуряване от местната общност на възможност за продължаване на образованието на осъдените. Близките роднини декларират готовност да осигуряват грижи за подслон и контрол по отношение на двамата осъдени. Съдът разпорежда всеки последен петък на месеца всички участници в срещата да се явяват в съдебната сграда и заедно с районния съдия да обсъждат изпълнението на приетия план за полагане на възпитателни грижи спрямо

ПРОЕКТ

двамата осъдени. В рамките на изпитателния срок съдът провежда множество срещи между осъдените, техните близки, кмета на населеното място и полицейския инспектор, в които са обсъждани мерките по изпълнение на приетия план. Съдът допуска промени в плана според нуждите на местната общност и промяната в живота на осъдените.

В края на изпитателния срок съдът констатира успешното изпълнение на плана, липсата на противоправно поведение на осъдените в периода, както и несъмнената полза за пострадалата, която вече не се страхува от осъдените.

VII. Възможности за въвеждане на възстановителни практики в процеса на изтърпяване на наказанието лишаване от свобода

1. Сравнителното изследване показва, че индивидуалната поправително-възпитателна цел на наказанието по чл. 36, ал. 1 НК в принципен план може да бъде постигната, когато случаят позволява, чрез реализиране на дефинираните цели на възстановителното правосъдие – постигане на справедливост с участие на всички заинтересовани лица, които съвместно идентифицират и обсъждат вредите, нуждите и задълженията, за да се отговори в най-голяма степен на потребностите на пострадалите от престъплението – материални, емоционални и социални, а същевременно да подпомогне и извършителя да осъзнае своята отговорност за стореното; да се окаже реформиращо въздействие и превантивен ефект спрямо извършителя, но не посредством строгостта на конкретното наказание (като средство на традиционното правосъдие) а чрез реинтеграцията му в обществото. Това означава, че действащото право позволява да се прилагат възстановителните подходи и практики в дейностите, които реализират целите на наказанието.

В приложимия специален закон – Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража, са дефинирани нормативно средствата за постигане целите на наказанието:

Чл. 2, т. 1 – „контрол върху поведението на осъдените за ограничаване на възможността да извършват други престъпления и да причиняват вреди на обществото“ и

т. 2 – „диференциация и индивидуализация на наказателно-изпълнителното въздействие за поправяне и превъзпитание на осъдените в зависимост от поведението им“.

Видно е, че формулирането на средствата не препраща изрично към ценностите или практиките на възстановителното правосъдие, но процесът по

ПРОЕКТ

постигане на превенция и превъзпитание може да бъде ефективен в някои случаи, като съдържанието му се конкретизира именно с планиране на мероприятия за осъзнаване на въздействието на извършеното върху общността и за опит за възстановяване на вредите – материални или нематериални, включително при уместна намеса – за организиране на възстановителна среща между осъдения и пострадалия, когато това ще способства за преодоляване на травмата и за повишаване на чувството за сигурност у последния.

2. Нормативно е вменено задължение на администрацията на местата за лишаване от свобода за включване на осъдените в програма за адаптация към условията, в която фигурира разясняване на мерките за обществено въздействие и ресоциализация. Това означава, че е възможно включването без законодателна промяна на програми с възстановителен/помирителен характер.

3. Много последователно е структурирана действащата правна рамка в ЗИНЗС и ППЗИНЗС, която позволява детайлно и съобразно систематичното им място допълване, „втъкаване“ в съществуващите норми на нови разпоредби, които изрично предлагат приложението на възстановителни практики, без това да нарушава „тъканта“ на нормативния акт, със съхраняване на логиката и смисъла на закона.

4. Законът за изпълнение на наказанията и задържането под стража поставя като стандарт взаимодействието на затворната администрация с организации и юридически лица с нестопанска цел, регистрирани в обществена полза, с международни държавни органи и неправителствени организации, с цел осъществяване на възпитателно и поправително въздействие на осъдените с наказание лишаване от свобода („Чл. 4. (1) За постигане на целите на наказанието се осъществява взаимодействие между държавни органи, специализирани правителствени и неправителствени организации.“)

5. Съществен фактор, съответно и благоприятстваща предпоставка, съставлява принципното желание на широк кръг от лишени от свобода (особено тези с първо правонарушение или първо ефективно осъждане) за безпроблемно изтърпяване на наказанието и по възможност за предсрочно освобождаване от изтърпяването му (относно възможностите за въвеждане на възстановителни подходи в хипотезите на условно предсрочно освобождаване (УПО) следва детайлно осъждане).

6. В Глава 11 на ЗИНЗС, в която са заложили правилата за провеждане на социални дейности и възпитателна работа (СДВР) се предвижда съвместна

ПРОЕКТ

дейност с външни експерти (чл. 157, ал. 1 ЗИНЗС). Очертаните цели на СДВР са насочени към насърчаване на законосъобразно поведение, повишаване на социалната компетентност и изграждането на поведенчески умения и преодоляването на зависимости.

Индивидуалната работа с осъдените съгласно чл. 158 ЗИНЗС включва информиране относно възможностите за облекчаване на условията за изтърпяване на наказанието, насочване и посредничество към външни организации за решаване на конкретни проблеми и мотивиране към активно участие и сътрудничество в подготовката за живот на свобода.

7. Така очертаната обща нормативна основа дава основание за прилагане на различни възстановителни практики в процеса на изпълнение на наказанията, които макар да не са изрично предвидени и регламентирани, може да бъдат допълнени, инкорпорирани, подчинени на поставената цел за прилагане на диференциация и индивидуализация на наказателно-изпълнителното въздействие за поправяне и превъзпитание на осъдените в зависимост от поведението им (чл. 2, т. 2 ЗИНЗС).

Прилагането на възстановителните подходи може да играе значителна роля в процеса на поправяне на осъдените, както и за тяхната ресоциализация.

Съществено значение в процеса на поправяне на лишените от свобода се отрежда на социалната дейност и възпитателната работа, която включва: диагностична и индивидуална корекционна дейност; програми за въздействие, за намаляване на риска от рецидив и риска от вреди; образование, обучение и квалификация на лишените от свобода; творчески, културни и спортни дейности и религиозна подкрепа. Социалната дейност и възпитателната работа може да се осъществяват както групово, така и индивидуално с лишените от свобода.

На инспекторите по социална дейност и възпитателна работа (ИСДВР) е възложено да реализират т.нар. специализирани програми за индивидуална и групова работа (чл. 157, ал. 1 ЗИНЗС), като участието на осъдените е доброволно. Приликата с подхода при въвеждане на възстановителни мерки е очевиден. Не съществуват пречки в закона в рамките на индивидуалните програми с осъдените да се насърчава участието им във възстановителни срещи с жертвите на престъпленията. За целта е необходимо да се извърши внимателно и задълбочено проучване на случая, в резултат на което инспекторът да направи оценка дали съществуват предпоставки да са работи в тази насока.

ПРОЕКТ

Поради недостатъчната осведоменост на лишените от свобода (и за съжаление не само на тях, но и на широк кръг практикуващи специалисти в областта на пенитенциарното дело) приемаме за подходящо да се провежда активна разяснителна дейност в рамките на предвидената в чл. 153 ЗИНЗС програма за адаптация на осъдените още при постъпването на всеки един осъден в мястото за изтърпяване на наказанието. Правото на лишените от свобода да бъдат информирани, залегнало в специалния закон, несъмнено следва да обхваща и възможните благоприятни последици от прилагането на възстановителни практики по време на изпълнението на наказанието в емоционалната и социална сфера на осъдените и на жертвите. Без съмнение не може да се очаква съвестно и последователно спазване на режимните изисквания и предвидимо поведение на изтърпяващите наказание, ако не им бъде предоставена изчерпателна информация както за вътрешните правила, така и за мерките за поощрения и наказания, за същността на социалните дейности и възпитателната работа.

В системата за поощрения, регламентирана в Раздел II на Глава 10 от ЗИНЗС (чл. 98, ал. 1), се предвижда награждаване на лишените от свобода и в хипотезата „за проявено сътрудничество при провеждане на социални и възпитателни мероприятия“. Следва да се отчете, че поради липсата на достатъчна кадрова обезпеченост и съответна подготовка на пряко ангажираните със социалната дейност и възпитателна работа инспектори (ИСДВР) се наблюдава обективна непълноценност на провеждания корекционен и възпитателен процес, провеждан в затворите и затворническите общежития. Доколкото на един ИСДВР е възложена работа с десетки, а в някои случаи – и на около 100 лишени от свобода, се наблюдават затруднения и дори фактическа невъзможност за провеждане на поправителния процес.

Ето защо, с оглед на актуалните незадоволителни резултати от провежданата последователна консервативна политика по награждаване и наказания на осъдените, не следва да се разглежда критично и скептично възможността за поощряване на информираното им съзнателно и доброволно участие в неосъществявани към настоящия момент практики, които се основават на принципите на възстановителното правосъдие.

Съгласно чл. 154, ал. 1 ЗИНЗС още по време на престоя в приемното отделение всеки осъден се включва в програма за адаптация, изготвя се оценка на риска от рецидив и от вреди и първоначален доклад. Съответно, в оценката на

ПРОЕКТ

риска и в самия първоначален доклад следва да се отчитат факторите, формиращи този риск. Налага се извод за предвидена от законодателя взаимна свързаност между мерките за адаптация на лишения от свобода и последващата оценка на риска от рецидив. Следователно, налице са фактически предпоставки за извършване от ИСДВР на предварителна, първоначална преценка за приложимостта на възстановителни мерки по отношение на всеки осъден и с негово доброволно участие още в подготвителния период след постъпването му в мястото за лишаване от свобода. Може да се очаква заявяване на готовност от страна на осъдения за доброволно включване в процедура по възстановително правосъдие, когато ИСДВР му разясни същността на възстановителното правосъдие и неговите цели. Това може да способства за осъзнаване от осъдения на собствената му роля в процеса по възстановяване на причинените вреди и за преодоляване на емоционалните травми (приоритетно – тези на жертвата, но и на самия деец, доколкото неговото правонарушение се корени в конкретни лични мотиви или социални катализатори). Необходимостта от пълноценна разяснителна дейност относно приложимостта на възстановителни подходи и практики още през подготвителния период се явява ключов фактор за личната инициатива на лишения от свобода, респ. за доброволното му участие в последващ възстановителен процес и ресоциализация.

Съгласно чл. 124, ал. 1 ППЗИНЗС специализираните програми за въздействие, предвидени от законодателя, целят „промяна в поведението и личността“ на осъдения. В тази недостатъчно приложена и разработена „на терен“ в местата за лишаване от свобода нормативна основа се открива широко поле за въвеждане и трайно налагане на възстановителни подходи, още повече, че съгласно ал. 2 на цитирания текст участието на осъдените в такива програми е доброволно. Очевидно е сходството между възприетия от законодателя подход и принципите на възстановителното правосъдие. Самата дефиниция не ограничава органите по изпълнение на наказанията нито по отношение на компетентните лица, които да бъдат натоварени с провеждане на тези съвместни поправителни процеси, нито относно конкретните мерки за въздействие. Допълването на цитираната подзаконова норма би допринесло за детайлизиране на правомощията на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“, визирани в чл. 7, т. 6 на ППЗИНЗС.

Вече беше посочено, че специалният закон и правилникът за прилагането му възлагат осъществяването на мерки за въздействие спрямо лишените от

ПРОЕКТ

свобода както на държавни органи, така и на организации и структури от неправителствения сектор. Това предоставя широки възможности за включване на външни специалисти със съответната квалификация по специализирани медиации (вж. чл. 157, ал. 1 ЗИНЗС), на доставчици на социални услуги, основани на възстановителни подходи, а също и на обучени доброволци. Наред с това позволява провеждане на обучение на инспекторите, ангажирани със социалната и възпитателна дейност, на психолозите към пенитенциарните заведения, които са задължени да извършват първоначално и последващо психологическо изследване на осъдените лица.

Въз основа на изготвената първоначална оценка на риска от рецидив и вреди след дефиниране на проблемните зони в личността на всеки осъден, както и въз основа на първоначалния доклад, се изготвя индивидуален план за изпълнение на присъдата, който включва дейности и програми за въздействие за ресоциализация на осъдения.

Член 156, ал. 2 ЗИНЗС предвижда, че за изготвянето на плана се съобразяват видът и характерът на извършеното престъпление и размерът на наложеното наказание, но също и оценката на осъдения и факторите, които формират риска от рецидив и от вреди.

Изрично е заложено като **цел** на Индивидуалния план за изпълнение на присъдата „включване на осъдения в програми и дейности за личностна промяна и отстраняване на факторите, които формират риска от рецидив и от вреди“ (т. 1); но също така и „условно предсрочно освобождаване“ (т. 3).

Тези законови положения разкриват широк хоризонт за въвеждане на възстановителни подходи в работата с лишени от свобода. Тук понятието „личностна промяна“ надхвърля тесните рамки на специалната превенция, която съгласно чл. 36, ал. 1 НК се свежда до поправително-възпитателно и предупредително-възпиращо въздействие – израз на едностранно прилагане на държавната санкционна система спрямо осъдения правонарушител. Въвежда се задължение за изясняване на факторите, обуславящи риска, в които несъмнено се включва отчитане на социалната и културна микросреда, в която е бил установен и мотивиран извършителят, криминогенни фактори, психически дадености и много други. Налага се извод, че е налице нормативно предвидена възможност за съобразяване приложимостта на мерки от спектъра на възстановителното правосъдие и действителното им въвеждане в Индивидуалния план за изпълнение на присъдата. За да се вдъхне живот на

ПРОЕКТ

съществуващата възможност, е мислимо да се приеме изменение и допълнение на редакцията на чл. 156, ал. 2 ЗИНЗС. Респективно, в хода на препланиране на първоначалния план активността на лишения от свобода, неговата лична мотивация и доброволното му съдействие следва да се отчитат като критерии за поправка, ако възстановителните мерки са били предвидени и включени в плана и съответно приети за изпълнение от лицето.

В обобщение може да се приеме, че при работата с осъдените лица е възможно да се въведе актуализиран подход на затворната администрация, включващ предварително разясняване на същността на възстановителното правосъдие в периода на адаптация, информация относно конкретните перспективи за доброволно лично участие на лишения от свобода; след което, при наличие на заявено желание, да се планира осъществяването на възстановителни практики в индивидуалния план за изпълнение на присъдата и съответно, при постигнати лични резултати – това да се отчете в текущите оценки на риска и да се приложат предвидените в закона поощрения. Насърчаването на осъдените в такава насока може да бъде постигнато успешно чрез съчетаване и кореспонденция между утвърдените социални и възпитателни дейности, извършвани от ИСДВР, от една страна, и възстановителни сесии, провеждани от широк кръг външни участници, в това число експерти, неправителствени организации, доброволци. За тази цел е полезно да се допусне изменение и допълнение на действащите цитирани разпоредби с изричното вписване на програми за възстановително правосъдие.

8. По отношение на непълнолетните лишени от свобода всички изложени съображения са валидни в пълна мяра. Приоритет при изпълнението на наказанието лишаване от свобода спрямо непълнолетните е преди всичко превъзпитанието и подготовката им за живот на свобода (чл. 186 ЗИНЗС). В чл. 190, ал. 1 ЗИНЗС е предвидено, че цялостната дейност по ресоциализацията на лишените от свобода непълнолетни се провежда в условия на **максимално разширяване на възможностите за контакт на осъдените с външната среда като цяло**, с близки и лица, които им влияят положително, с доброволци и представители на неправителствени организации. Това описва в голяма степен обстановката, необходима за прилагане на подходите на възстановително правосъдие, и предоставя много благоприятна среда за осъзнато участие на непълнолетния осъден в провеждане на възстановителни диалози/сесии.

ПРОЕКТ

9. Някои аспекти относно възможностите за прилагане на възстановителни подходи спрямо доживотно и дългосрочно осъдените.

Изложените по-горе предложения са в значителна степен относими към въвеждането на практики спрямо лишените от свобода за първо правонарушение и лица, които изтърпяват за първи път наказание лишаване от свобода. Без съмнение очакваните резултати биха били по-предвидими и причинените вреди – възстановими в по-широк мащаб.

Различно е положението относно поправителното въздействие, оказвано по отношение на осъдени за тежки умишлени престъпления с наказание лишаване от свобода в размер над 15 години или с наказание доживотен затвор. Ограниченията, които налага определеният режим на изтърпяване на наказанията с такава продължителност, предпоставя динамиката на психичните процеси, протичащи в съзнанието на лишените от свобода, а това рефлектира и върху подхода за оказване на въздействие, който следва различна логика.

В практиката на съдилищата, компетентни да се произнасят в производства във връзка с изпълнение на наказанията по Глава 35 от НПК, се разкрива закономерност относно адаптацията и поведението на осъдените, пред които се очертава перспектива за дългосрочно, респ. доживотно изолиране от обществото в затвор. След първоначално демонстрирано неприемане на присъдата и проблемна адаптация при утежнен режим на изтърпяване, в първите години след постъпването в МЛС от осъдения се манифестира завишена реакция, непримиримост към режимните изисквания и в някои случаи нарушаването им. С протичане на продължителен срок и след фактическо приспособяване осъдените започват да осъзнават предстоящия безалтернативен престой, да търсят собствен начин за осмисляне на съществуването си в особените условия, изпълване на дните с дейност, преодоляване на изолацията чрез контакт с други лишени от свобода или включване в активности. Някои от лишените от свобода завършват прекъснат преди години образователен процес или търсят пътища към получаване на нови умения или квалификация; проявяват интерес към теми с общочовешко и глобално значение. Поради законовите ограничения за полагане на заплатен труд от осъдените те често заявяват желание за доброволна трудова дейност или доброволчески инициативи.

За тези осъдени е изключително трудно да извършват дейност, в процеса на която да дадат доказателства за поправянето си и да претендират за

ПРОЕКТ

смекчаване на режима, за замяна на наказание доживотен затвор с лишаване от свобода или за предсрочно освобождаване.

Именно в този период се явява удачно информирането на лишените от свобода за възможностите за включване в утвърдените програми за въздействие по смисъла на чл. 124 ППЗИНЗС. Не е налице законова пречка след внимателно проучване на редица личностни фактори с участието на „дългосрочно“ осъдените да се осъществяват възстановителни практики. Съответно, налице е възможност за допускане на допълнение на ЗИНЗС и ППЗИНС с изрично посочване на възстановителните подходи и практики като алтернатива. При работа в проблемните зони „отношение към правонарушението“ и „умения за мислене“ могат да се постигнат по-значителни успехи при ангажирането им чрез възстановителен/помирителен подход. Целената от възстановителното правосъдие реинтеграция на извършителя в обществото е трудно постижима, но е напълно възможно да бъде трансформирана чрез използване на енергията на самия осъден след продължителното му включване във възстановителни сесии, в променената му роля на доброволец в затворническата общност за „взаимоучителен“ метод в рамките на вътрешната пенитенциарна среда и субкултура. Налице са, следователно, условия за постигане на личностна трансформация и на осъдените за тежки престъпления чрез прилагане на възстановителни подходи.

Практиката сочи, че в напреднал етап от изтърпяване на наказанието лишаване от свобода или доживотен затвор осъденият започва да анализира по-дълбоко причините за случилото се с фокус към жертвите, с разсъждения относно обстоятелствата от собствения му живот, довели до извършването на престъплението: насилие, злоупотреба, несправедливост или бедност, които са имали формиращо значение за личността му. На този етап за дългосрочно лишения от свобода е приоритет темата за опрощението – към себе си, и външно – от обществото. Променящо за извършителите е признаването на отговорността им, наред с изследването на причините за стореното и търсене на помирение. В този аспект е напълно възможно и не се явява закъсняло провеждането на възстановителни сесии.

10. Потенциал за прилагане на възстановителните подходи се съдържа и в дейността на наблюдателните комисии, чиито статус и функции са регламентирани в чл. 170 – 171 ЗИНЗС.

ПРОЕКТ

Наблюдателните комисии се създават към общинските съвети, но освен тях работата по ресоциализация на лишените от свобода се подпомага и от представители на комисии за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни, от териториалните структури на Министерството на труда и социалната политика, от граждански и религиозни сдружения и неправителствени организации. Според уредбата на чл. 171 ЗИНЗС наблюдателните комисии имат възможност да създават специфични социални услуги на територията на общината, които да подпомагат ресоциализацията на лишените от свобода. В по-общ план предлагането на възможност за включване в подходящи възстановителни практики, организирани от външна организация под формата на социална услуга, може да има съществено значение за поправянето и ресоциализацията на осъдения. Предимството на наблюдателните комисии е, че те включват в съставите си представители на местните общности и на затворите. По този начин местните общности могат чрез програми и специфични социални услуги да подпомогнат ресоциализацията на осъдените, включително чрез участие в подходящи възстановителни общности.

VII. Възможности за въвеждане на програми за възстановително правосъдие в изпитателния срок на условното предсрочно освобождаване

В производството по чл. 440 НПК за условно предсрочно освобождаване (УПО) от изтърпяване на остатъка от наказанието лишаване от свобода съдът извършва проверка за наличието на материалноправните предпоставки, съдържащи се в чл. 70, ал. 1 НК – осъденият на лишаване от свобода трябва да е дал доказателства за своето поправяне и фактически да е изтърпял определена част от наказанието (1/2 – в общия случай, 2/3 – за осъдените при опасен рецидив, и 1/3 от наказанието – за непълнолетните). Доказателства за поправяне, съгласно чл. 439а, ал. 1 НПК, са всички обстоятелства, които сочат за положителна промяна у осъдения по време на изтърпяване на наказанието – доброто поведение, участието в трудови, образователни, обучителни, квалификационни или спортни дейности, в специализирани програми за въздействие, общественополлезни прояви. Доказателствата за поправяне се съдържат както в документите, които изготвя администрацията на затвора (оценката по чл. 155 ЗИНЗС и докладите за работата по индивидуалния план за изпълнение на присъдата), така и във всички други източници на информация за поведението на осъдения по време на изтърпяване на наказанието.

ПРОЕКТ

С измененията на НПК в началото на 2017 г. (обн., ДВ бр. 13/2017 г.) осъденият получи правото самостоятелно да инициира производство за своето условно предсрочно освобождаване от изтърпяване на остатъка на наложеното му наказание „лишаване от свобода“, както и наказанието „лишаване от права“, когато това наказание е наложено заедно с първото. Осъденият има право да инициира и въззивен съдебен контрол върху определението на съответния окръжен съд, ако не е съгласен с него. На началника на затвора също е предоставено правото на жалба, като е допуснато и съответното допълнение в чл. 440, ал. 2 НПК.

С измененията на НПК производството за УПО се характеризира като многостранно (задължително участие на прокурор, началника на затвора и осъдения), състезателно, пълноценно съдебно производство с предмет, свързан с изпълнение на наказанието. Това обуславя необходимостта от извършването на дейност за събиране и проверка на доказателствата по инициатива на страните и служебно от съда, при спазване принципа за равнопоставеност. На осъденото лице е предоставена възможност да сочи доказателства (както такива в затворническото досие, така и нови доказателства) за това, че се е поправил.

Участието на лишения от свобода в програма за възстановително правосъдие, както и в други специализирани програми за въздействие и общественополезни прояви, несъмнено ще бъде отчетено като доказателство за напредващ поправителен процес.

Съществен е въпросът относно приложимостта на възстановителни мерки и практики в изпитателния срок по чл. 70, ал. 6 НК в хипотезата на допуснато по отношение на конкретния лишен от свобода УПО. Действащата разпоредба на чл. 70, ал. 6 УПО предвижда възможност съдът, при произнасянето си за допускане на предсрочно освобождаване, да постанови изпълнение на една от пробационните мерки по чл. 42, ал. 2, т. 1 – 4, като вземе предвид доклад, изготвен от пробационния служител. В този смисъл в пробационната мярка за включване на осъдения в програми за обществено въздействие е възможно да се интегрира съдържание, което се основава на възстановителни подходи и практики. За целта е достатъчно да се популяризират ефектите и ползите от подобна дейност с осъдения както за улесняване на неговата собствена ресоциализация на свобода, така и за защита на сигурността на пострадалия и интересите на общността.

ПРОЕКТ

В принципен план може да се приеме, че съществува добра основа за законодателна промяна, с която да се предвиди изрично включването на предсрочно освободения в програма за възстановително правосъдие като алтернатива на пробацията (или за съвместно прилагане), наложена в изпитателния срок. Необходимо е обаче да се съобрази спецификата на възстановителната практика, която изисква участието във възстановителните сесии да е доброволно, което следва да бъде задължително усилие, за да се произнесе съдът, че подобна програма/практика е приложима в конкретния случай.

VIII. Възможности за интегриране на възстановителни подходи и практики чрез системата за доставяне на социални услуги

През последните години се наблюдава развитието на добри съдебни практики, които разширяват възможностите на социалната закрила спрямо уязвими хора в различни съдебни производства. По този начин част от дефицитите на социалната система се преодоляват успешно (с реален ефект за конкретни хора) с утвърждаване на стандарти в съдебната практика, които не надхвърлят правораздавателните правомощия, а напротив – съответстват адекватно на заложената в правната уредба законодателна целесъобразност. Същевременно популяризирането и утвърждаването на съдебна практика, интегрираща социалната подкрепа в съдопроизводството, има благотворно влияние едновременно за хуманизиране на профила на правосъдието, за повишаване на ефективността на изпълнението на съдебните актове и за повишаване на доверието в съда. В някои от случаите социалната закрила изисква възстановителен подход. Например – когато осъденият е извършил престъплението поради бедност и социална занемареност и от него има пострадал, който в хода на процеса осъзнае положението на извършителя и криминогенните фактори за престъплението, уместно е да се помисли, в случай че съдът наложи наказание лишаване от свобода, чието изпълнение е отложено с изпитателен срок, каква форма на надзор и подкрепа при условията на чл. 67 НК да се приложи. Такава подходяща форма за успешна ресоциализация може да включва социална програма, изцяло основана на възстановителен подход – подготовка на възстановителен процес, възстановителна среща, поправка на вредите и т.н.

ПРОЕКТ

В тази насока група съдии се обърнаха за съдействие към Висшия съдебен съвет (ВСС) за обезпечаване на администрирането на усилията на съда за ефективна връзка с други държавни и общински институции, обществени организации и компетентни специалисти и за идентифициране на обхвата на подходящите социални услуги в общността, включително такива, които са насочени към разгръщане на възможностите на възстановителното правосъдие. В рамките на нормативното статукво, преди изрично да се въведат законодателни изменения, които институционализират процедура и органи за приложение на възстановителното правосъдие, именно чрез пробационните програми, доставянето на социални услуги и възпитателните грижи (например по чл. 67, ал. 1 НК) е възможно приложението на възстановителните подходи. За да може съдът да предложи подходящи мерки, а след това и да проследи тяхното изпълнение и ефективност, той трябва да разполага със специфично знание за доставчиците на социални услуги, за различните видове социални, образователни и здравни програми и услуги. В дългосрочен план разгръщането на тази съдебна практика ще наложи създаване на специализирани административни звена към всеки окръжен съд и съответните му районни съдилища в съдебния район. Комисията по натовареността на Съдийската колегия на ВСС организира обсъждане на възможността да се създаде специализирано административно звено към ВСС с координиращи функции, което да бъде в непосредствен контакт със съдиите, които при необходимост, обусловена от спецификата на възложените им за разглеждане дела, да се свързват чрез него със социални, здравни и образователни институции и организации. Предстои разглеждането на този въпрос от Съдийската колегия, като решението може да има сериозен подкрепящ ефект, включително за развитие на възстановителното правосъдие в България.

IX. Предложения

1. Развиване и институционална подкрепа на добри практики със съдействието и лидерската роля на двете колегии на Висшия съдебен съвет

1.1. Обозрим полезен ефект върху процеса по утвърждаване на възможностите за възстановителни практики и подходи в рамките на действащото право би могъл да бъде постигнат чрез развитие на обучителни инициативи на основата на мултидисциплинарния подход от страна на ВСС съвместно с Националния институт на правосъдието, Министерството на

ПРОЕКТ

правосъдието, Министерството на вътрешните работи, Министерството на труда и социалните служби, Министерството на образованието, общинските съвети, пробационните служби, затворническата администрация, доставчиците на социални услуги, наблюдателните комисии по ЗИНЗС. Добро начало би било организирането на серия от обучителни формати с участието на прокурори, следователи, полицаи и съдии за обсъждане на конкретни съдебни практики, които вече включват възстановителни подходи. След това е разумно да бъдат организирани конферентни срещи на ръководно ниво на изброените държавни институции, за да се обсъдят възможните рамки на междуинституционално сътрудничество за развитие на възстановителното правосъдие в България.

1.2. Друга институционална форма на подкрепа е организационното и административно обезпечаване (чрез създаване на специализирана съдебна администрация) на вече съществуващите добри съдебни практики за включване на възстановителни подходи в съдържанието на пробационните мерки и възпитателните грижи по съответните съдопроизводства.

1.3. Форма на институционална подкрепа би се постигнала и с решение на Съдийската колегия на ВСС, с което да се определят два пилотни съдебни района, в които да се приложи цялостен интегриран подход по отношение на непълнолетните правонарушители, както и на условно осъдените в съответствие с добрите практики на възстановителния подход.

2. Убедени сме, че естественото развитие на идеите от настоящия проект включва следните обективно възможни стъпки:

- планиране и организиране на криминологични изследвания в сътрудничество с Министерството на правосъдието и възстановения Съвет за криминологични изследвания, които да бъдат в помощ на прилагането на възстановителните програми;

- включване на Върховния касационен съд в процеса за популяризиране и утвърждаване на възстановителните практики в различните видове съдебни дела;

- привличане на прокуратурата в процеса на обучения и използване на възстановителните практики чрез прякото въвличане на главния прокурор в процеса по планиране и стимулиране на прокурорите и другите разследващи органи да прилагат възстановителните подходи на най-ранен етап от наказателния процес;

- ангажиране на ВСС с цялостен план и график за създаване на организация за въвеждане на възстановителните подходи по съдебните дела и в рамките на разследването – с дефиниране на последователността от действия на компетентните институции, организации и граждани, включително и чрез

80

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм 2014-2021.

Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Висшия съдебен съвет и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Програмния оператор или на Донора.

ПРОЕКТ

създаване на координиращ механизъм с органите на изпълнителната и местната власт за изграждане на достъпна мрежа от социални услуги, които да бъдат на разположение за използване на съдиите, прокурорите, следователите и полицейските органи.

3. Законодателни промени

3.1. Да бъдат предложени изменения в НПК и НК, като бъдат предвидени изрични възможности за включване на възстановителни практики в пробационната мярка „програми за обществено въздействие“, в съдържанието на възпитателните грижи, както и възможност за препращане за участие във възстановителна практика под формата на социална услуга в чл. 67, ал. 3 НК, при подготовката за сключване на помирение по дела, заведени по тѣжба на пострадалия по чл. 24, ал. 5, т. 3 НПК, при включване на пробационна мярка в изпитателния срок при условно предсрочно освобождаване по чл. 70, ал. 6 НК.

По отношение на съдържанието на целите на наказанието следва да бъде допуснато изменение и допълнение, като се предвидят и нови цели, които се поставят с налагането на наказание на непълнолетния, а именно: осигуряването на надзор, защита, подкрепа за развитие и законосъобразно поведение (чл. 60). Това изменение е съществено, като се има предвид, че се цели наказателното правосъдие за непълнолетни да се основава на правата на детето и да съответства на съвременните стандарти в тази област.

3.2. Да бъдат предложени изменения в ЗИНЗС, с които изрично бъдат дефинирани като средства за постигане на целите на наказанията възможностите за включване на осъдените в програми, основаващи се на възстановителни подходи.

3.3. Да бъде приет закон за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица, който да замени концептуално остарелия ЗБППМН.

Проект за такъв закон е изготвен през 2015 г. от работна група в Министерството на правосъдието и той представлява добра основа за провеждане на обществено обсъждане.

С подобен законопроект ще се предотврати, от една страна, общественоопасното и виктимогенното поведение на децата, като едновременно с това ще се осигури ефективна високо специализирана защита на техните права и законни интереси, включително хуманна и законосъобразна корекция на

ПРОЕКТ

поведенческите им отклонения, индивидуално съобразена с най-добрия интерес на детето в условия на правна сигурност и стабилен правов ред. Налага се да бъде развита специална правна уредба за отклоняване?? от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица, които да представляват подкрепа за пълноценна обществена интеграция. До отклоняване от наказателно производство би следвало да се стига само при изрично съгласие на непълнолетния, което ще позволи въвеждането на възстановяващото (ресторативно) правосъдие, така че да се постигне отстраняване на вредите, причинени от противоправното поведение, и доколкото е възможно възстановяване на взаимоотношенията между нарушителя, пострадалия и обществото. Подходящо за постигане на целите на такъв закон е регламентирането на семеен съвет с участие на: непълнолетния, неговите родители/попечители, роднини, с които са изградени близки отношения, и представители на различни институции, съобразно обстоятелствата по всеки конкретен случай, например социален работник от отдел „Закрила на детето“, класния му ръководител или педагогическия съветник или друг предпочитан от детето учител. Една от функциите на семейния съвет може да е изготвянето на индивидуален план за непълнолетния, подлежащ също на одобрение от съда.

С проекта следва да бъдат уредени изрично образуването на възпитателно дело, конкретните условия за налагане на съответните възпитателни мерки, правилата за изпълнението им, възможност за обжалване, преразглеждане и изменение на наложените мерки, както и за прекратяване на изпълнението. При изпълнението на наложените мерки е необходимо да се предвиди постоянно наблюдение от службите за възпитателна подкрепа, изготвяне (периодично или при промяна на обстоятелствата) на съответни доклади от тях, както и срокове за представянето им пред съда, който е овластен да прекрати изпълнението на съответната възпитателна мярка, да я преразгледа и евентуално да наложи друга мярка. Тези разпоредби отговарят и на изискването за периодичен контрол и преразглеждане на мерките по отношение на непълнолетни лица.

В отговор на наблюденията и препоръките на Комитета на ООН за правата на детето и на тези на Комисаря на Съвета на Европа по правата на човека следва да се предвиди нова уредба на настаняването в затворени институции за възпитателен надзор в съответствие с ЕКПЧ.

В изготвения законопроект от Министерството на правосъдието се предлага създаването на Национална служба за възпитателна подкрепа към

ПРОЕКТ

министъра на правосъдието, както и на местни служби за възпитателна подкрепа, които да се създадат с решение на общинския съвет към общините, на чиято територия има районен съд, с изчерпателно определени функции и задачи на тези структури. Регламентирани са и правомощията на инспекторите за работа с деца в специализираните звена за работа с деца към Министерството на вътрешните работи. Подобен подход намираме за удачен, тъй като ще позволи и по-добър синхрон на комплексните политики във връзка със защитата на децата в риск и превенцията на антисоциално поведение, ще постигне най-сетне и координация между системата за детско правосъдие и системата за закрила, за да се гарантира съблюдаване на най-добрия интерес на непълнолетните.

В закона за отклонение на наказателното производство за непълнолетни следва да се разшири обхватът на обстоятелствата, които съдят ще взема предвид при определянето на наказанието на непълнолетния, включително времето, необходимо за неговото личностно развитие, обкръжаващата го среда и нивото на пренебрегване на личностното и образователното му развитие, влиянието на възрастни лица и отношението му към престъплението и пострадалия. Това кореспондира и на изискването на чл. 7 „Право на лична характеристика” от Директивата да бъде гарантирано правото на непълнолетния обвиняем да му бъде изготвена лична характеристика, която е необходима, за да се установят специфичните потребности на непълнолетния по отношение на защитата, образованието, обучението и реинтегрирането му в обществото, да се определи дали и в каква степен той би имал нужда от специални мерки по време на наказателното производство. Това изискване следва да бъде съобразено и със съответно изменение на чл. 387 НПК, като се предвиди в хода на досъдебното производство прокурорът да възлага на Службата за възпитателна подкрепа изготвянето на индивидуална оценка на непълнолетния, която следва да бъде готова до изготвяне на обвинителния акт.

ПРИЛОЖЕНИЯ:

- 1. Циркулярно писмо на главния прокурор на Кралство Норвегия от 06.12.1993 г. до норвежките прокурорите (в превод на български език)*
- 2. Проект на Закон за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица*

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Превод от английски език

Съвет за разрешаване на конфликти

Правила и насоки за медиация в съветите за разрешаване на конфликти

Циркулярно писмо на главния прокурор R 2581/93, част II, № 2/1993 Осло, 6 декември 1993 г.

Настоящото циркулярно писмо касае правото на полицията да насочва наказателни производства за медиация към съветите за разрешаване на конфликти. То заменя Циркулярно писмо на главния прокурор, част II-№ 5/1989

Правомощията за прилагане на схемата и информация за нея са установени в следните актове:

- Закон № 2 от 15 март 1991 г. относно медиацията в съветите за разрешаване на конфликти
- Наказателно-процесуален кодекс чл. 67, ал. 4 и чл. 71а
- Указанията на прокуратурата, глава 18А
- Циркулярно писмо № G-72/93 на Министерството на правосъдието относно производствата по медиация в съветите за разрешаване на конфликти
- Кралска резолюция от 13 август 1992 г. относно правилата за медиация в съветите за разрешаване на конфликти
- Академични рамкови указания за ръководителя на Съвета за разрешаване на конфликти на Министерство на правосъдието от 19 април 1993 г.
- Закон за Съвета за разрешаване на конфликти — издание с коментар от Morten Holmboe, Universitetsforlaget

Цел на процедурата пред Съвета за разрешаване на конфликти

Когато смете, че е налице вина за извършено престъпление, прокуратурата може да реши делото да бъде пренасочено към медиация в съветите за разрешаване на

ПРОЕКТ

конфликти, вж. чл. 71 от Наказателно-процесуалния кодекс. Законът не ограничава правото на прокуратурата да използва тази правна възможност. Ограниченията и възможностите за предприемане на действия се определят от спецификата на всеки конкретен случай. Подобно на останалите наказателноправни действия, медиацията в съветите за разрешаване на конфликти има за основна цел да предотврати извършването на нови престъпления. Тази цел трябва да бъде постигната, като извършителят и жертвата се срещнат и постигнат споразумение за уреждането на спора. Това става с помощта на неутрален медиатор, който действа в името на обществения интерес. По този начин извършителят получава възможност да възстанови нанесените щети пряко и конкретно. Въпреки че процесът на разрешаване на конфликта представлява конкретна реакция срещу извършителя, то няма същия заклеймяващ ефект като наказанието, определено в рамките на традиционния наказателен процес. По този начин разглеждането на случая в рамките на съвет за разрешаване на конфликти се оказва особено подходящо за млади и незакоравели правонарушители. Чрез медиацията извършителят на престъплението може също така да придобие представа и да разбере положението на жертвата. Що се отнася до жертвата, медиацията може да повиши чувството за сигурност, тъй като знанието относно извършителя, може да намалят страха от повторно извършване на престъпление.

Медиацията в съветите за разрешаване на конфликти представлява добра алтернатива на традиционните наказателни производства. Отговорност на прокуратурата е да се възползва от тази възможност.

Насочване към съвета за разрешаване на конфликти във връзка с други наказателнопроцесуални действия

Делата трябва да се насочват към съвета за разрешаване на конфликти, предимно когато, ако това не бъде направено, процесуалното действие би било равносилно на отказ от наказателно преследване, на налагане на глоба или на постановяване на условна присъда. Ако за извършеното престъпление се предвижда наказание ефективна присъда лишаване от свобода, делото не може да бъде прехвърлено към съвета за разрешаване на конфликти. Това означава, че насочването на дела към съвета за разрешаване на конфликти обикновено се изключва като възможност и когато за извършеното престъпление следва да се наложи наказание „общественополезен труд“ (вж. §28а от Наказателния кодекс).

Ако за извършеното деяние се предвижда наказание с условна присъда, не съществуват формални пречки то да бъде препратено към съвета за разрешаване

ПРОЕКТ

на конфликти, като това може да е специално условие, предвидено в присъдата. В този случай медиацията ще се проведе като гражданско дело по глава I от Закона за съветите за разрешаване на конфликти. Ако е необходимо съдът да гарантира, че това условие ще бъде спазено, пострадалата страна трябва да даде съгласието си за насочване на производството към съвета за разрешаване на конфликти преди постановяване на присъдата. Освен това условието трябва да включва, че така се сключва споразумение, което следва да бъде изпълнено.

Изясняване на фактите

Съгласно член 71а от Наказателно-процесуалния кодекс условие за провеждането на производство пред съвета за разрешаване на конфликти е това конкретното дело да е подходящо. Тази преценка е изключително правомощие на прокуратурата и не може да бъде преразглеждана от съветите за разрешаване на конфликти.

От гледна точка на обвинението, процедурата в съвета за разглеждане на спорове е подходяща преди всичко, когато съображенията, свързани с индивидуалната превенция, са в полза на прилагането ѝ, както и когато съображенията, свързани с генералната превенция, не ѝ противоречат.

Типични случаи, подходящи за разглеждане в съветите за разрешаване на конфликти, са престъпления, извършени с цел печалба, кражба и нанасяне на имуществени щети.

Режимът е подходящ и за някои физически посегателства, най-вече когато деянието е следствие на предходен конфликт. Случаите на телесни повреди и на непровокирано насилие не са подходящи за препращане към съвета за разрешаване на конфликти от съображения, свързани с генералната превенция на престъпността. При доказана вина, по тези дела обикновено се налага ефективно наказание лишаване от свобода. Съгласно чл.1 от Закона условие за препращането към съвета за разрешаване на конфликти е пострадалото лице да е претърпяло щета или загуба вследствие на деянието. Това означава, че могат да се прехвърлят само случаи, свързани с конкретно пострадало лице, но обикновено не и такива, свързани с нарушение на норми от наказателноправен характер, които защитават изключително обществен интерес. При такива нарушения може да има конкретни потърпевши, така че отделни случаи могат да бъдат официално насочени към съвета. От съображения, свързани с генералната превенция на престъпността, обаче, препращането на дела трябва да се избягва

ПРОЕКТ

при нарушения на Закона за движението по пътищата, които подлежат на строги санкции.

Главният прокурор няма принципни възражения срещу разглеждането на серийни дела в съветите за разрешаване на конфликти. За младите правонарушители бързото насочване на такива дела към съвета може да е особено важно. Предпоставка за това, обаче, е съгласието на потърпевшите страни. Ако не е налице съгласие при всички дела, следва да се прецени дали делата, при които липсва такова съгласие, не следва да бъдат гледани по обичайния наказателнопроцесуален ред или могат да бъдат прекратени заради процесуална икономия (вж. член 70 от Наказателно-процесуалния кодекс). Когато само някои дела са подходящи за разглеждане в съвета за разрешаване на конфликти, а други не (напр. шофиране в нетрезво състояние или нарушаване на Закона за лекарствените продукти), производствата могат да бъдат разделени.

При преценката на това дали едно дело е подходящо за разглеждане от съвета, трябва да се обърне особено внимание на капацитета на съвета за разрешаване на конфликти в конкретното населено място.

Възраст на нарушителя

Не съществува горна възрастова граница за нарушителите. Счита се, че разглеждането на делата в съветите за разрешаване на конфликти, е най-подходящо, когато нарушителят е на възраст под 25 години. Ефектът на поставяне граници, които не следва да се преминават, ще бъде най-осезаем при тази група. Това обаче не е пречка за насочването на дела към съветите, когато извършителите са над тази възраст.

Съгласно §71а от Наказателно-процесуалния кодекс делата, при които извършителят е на възраст под 15 години, не могат да бъдат препращани към съветите за разрешаване на конфликти.

Ефект от работата на съветите за разрешаване на конфликти

Дори ако дадено лице бъде насочено към съвет за разрешаване на конфликт предимно от съображения, свързани с индивидуалната превенция, процедурата може да има възпиращ ефект и върху други евентуални правонарушители. За много млади правонарушители срещата с жертвата на извършеното от тях може да изглежда по-сериозна от явяването в съдебна зала. Когато е необходимо да се изпълни споразумение след производство в съвета за разрешаване на конфликти,

ПРОЕКТ

реакцията, която ще усети нарушителят, в зависимост от обстоятелствата, ще бъде по-непосредствена/осезаема отколкото при налагането на традиционна условна присъда.

Степента, в която разглеждането на дела в съветите за разрешаване на конфликти ще има ефект на генерална превенция, обаче, зависи от начина, по който ще протече медиацията, както и от резултатите от изпълнението на споразумението, които ще бъдат постигнати чрез нея. При преценката на това кои случаи са подходящи за разглеждане в съветите за разрешаване на конфликти прокуратурата трябва да прави текуща оценка на резултатите от производствата по медиация. От съображения за генерална превенция при по-сериозните дела е желателно споразумението, постигнато в производството пред съвета, да съдържа конкретни договорености за уреждането на конфликта. От друга страна, при по-маловажни престъпления е необходимо да се положат усилия, за да се гарантира, че на обвиняемия няма да бъде наложено значително по-тежко наказание, отколкото в рамките на наказателно производство, вж. също така §14 от Закона.

Медиацията и одобрението на споразумението са изцяло в правомощията на Съвета за разрешаване на конфликти. Независимо от това прокуратурата, в качеството си на „потребител“, следва да поддържа редовни контакти със съветите в съответния район и да провежда редовни обсъждания на опита от прилагането на процедурата. В този смисъл, съветите за разрешаване на конфликти са в различна позиция спрямо прокуратурата в сравнение със съдилищата. Полицията следва да гарантира, че сътрудничеството със съветите се осъществява въз основа на установени правила.

Допълнителна информация за препращането на делата

Правилата за препращане на делата за разглеждане от съветите за разрешаване на конфликти са установени в Закона за съветите за разрешаване на конфликти, чл. 67, ал.4 и чл. 71а от Наказателно-процесуалния кодекс, както и в указанията на прокуратурата, глава 18А. Вината на лицето трябва да се счита за доказана, а пострадалото лице и обвиняемият трябва да дадат съгласието си за препращане на делото към съвета за разрешаване на конфликти. Ако някоя от страните е на възраст под 18 години, родителят или настойникът също трябва да даде съгласието си за насочването на делото. Компетентен за вземането на решение за препращане на дело към съвета за разрешаване на конфликти е наблюдаващият прокурор, вж. чл. 67, ал. 4 от Наказателно-процесуалния кодекс.

ПРОЕКТ

В полицейските управления трябва да се въведе процедура за обработване на случаите, които трябва да бъдат препратени към съветите за разрешаване на конфликти. Необходимо е препращането да бъде редовно оценявано по видове дела. Оценката на прокурора трябва да се извършва на възможно най-ранен етап по време разследването, особено когато извършителят е млад. В общия случай, делата се насочват към съвета по разрешаване на конфликти в рамките на 1-2 седмици след установяването на фактите.

Когато законът изисква това, преди делото да бъде насочено към съвета, трябва да се изготви уведомление с правилно формулирано искане за наказателно преследване. Във всеки случай на препращане на дело към съвета за разрешаване на конфликти полицията трябва да получи съгласието на страните възможно най-рано. Във връзка с това може да се изготви специален формуляр за съгласие, ако това е подходящо за вида на конкретното дело. Ако потърпевщата страна е частно или държавно дружество, трябва да се получи съгласие от лицето, което има правомощие да предяви обвинение съгласно член 79 от Наказателния кодекс. Това ограничение не важи, когато пострадалата страна по такива дела, е назначила свой представител на заседанието на съвета за разрешаване на конфликти.

Освен че вината трябва да се счита за доказана и страните трябва да предоставят съгласието си за насочване на делото към съвета за разрешаване на конфликти, член 5 от Закона за разрешаване на спорове изисква страните да постигнат съгласие по съществени въпроси на спора. Следователно, минимално изискване е обвиняемият да е дал обяснения, които обосновават извод, че това изискване е изпълнено. Не е необходимо тези обяснения да са дадени в рамките на официален полицейски разпит. Ако извършителят е заловен на място, достатъчно е длъжностното лице да възпроизведе даденото обяснение в своя доклад. В такива случаи също така не се изисква изготвянето на кадрова справка, вж. указанията на прокуратурата чл. 8-12. Въпреки това, длъжностното лице трябва да гарантира, че най-важната лична информация за обвиняемия е включена в доклада, например длъжност, месторабота и доходи, както и имената на родителите. Освен това, може да е достатъчно обвиняемият да одобри доклада, напр. във връзка със следствените действия в случаи на присвояване с незначителна стойност. За да се провери изпълнението на изискването за вина за извършеното деяние, се съставя обвинителен акт, който се изпраща за разглеждане в Съвета за разрешаване на конфликти. В него прокуратурата трябва да посочи дали жертвата е посочила пред полицията, че желае да получи обезщетение, ако претендираното обезщетение значително надхвърля границите, определени в член 3 от Наказателно-процесуалния кодекс. Гражданските дела

ПРОЕКТ

могат да се разглеждат директно от съветите за разрешаване на конфликти след отправено искане от страните или други лица, без необходимост от разглеждането им от полицията. Тази възможност може да се използва при несложни, тривиални и рутинни наказателни производства, като напр. дребни кражби, които се обединяват при подадени сигнали от отделни търговци. В този случай полицията и съветите за разрешаване на конфликти могат да си сътрудничат със съответните групи за докладване на еднотипни случаи.

Дела, които се разглеждат пряко от съвета за разрешаване на конфликти – „граждански дела“

„Граждански дела“ са делата, които съветите за разрешаване на конфликти разглеждат без да са препратени като наказателно производство съгласно §71а от Наказателно-процесуалния кодекс. Това ще се отнася предимно за конфликти, които не са възникнали вследствие на криминални обстоятелства, като медиация се допуска и при леки престъпления, за които не са подавани сигнали до полицията.

Гражданските дела могат да се разглеждат директно от съветите за разрешаване на конфликти след изрично искане от страните или от други лица без предварително разглеждане на случаите от полицията. Тази възможност може да се използва при несложни, тривиални и рутинни наказателни производства, като напр. дребни кражби, които се обединяват при подадени сигнали от отделни търговци. В този случай полицията и съветите за разрешаване на конфликти могат да си сътрудничат със съответните групи за докладване на еднотипни случаи.

Когато вината на извършителя *не се* счита за доказана и прокуратурата е готова да прекрати наказателното производство, съветът за разрешаване на конфликти може да открие производство по медиация като „гражданско дело“, ако са налице законовите условия за това (вж. чл. 1 и чл. 5 от Закона за разрешаване на конфликти). Полицията трябва да уведоми страните за тази възможност, ако конфликтът изглежда подходящ за медиация. След това, със съгласието на страните, полицията може да отнесе случая до съвета за разрешаването на конфликти, като изпрати копие от делото. В такива случаи не е необходимо да се изпращат кадрови справки и от препращането трябва да е ясно, че става дума за граждански спор. Като гражданско дело съветите за разрешаване на конфликти могат да откриват производства по медиация и в случаи, в които извършителят е на възраст под 15 години, въпреки че такива дела не могат да бъдат прехвърляни в съответствие с §71 а от Наказателно-процесуалния кодекс. Когато полицията

ПРОЕКТ

разследва престъпления, в които обвиняемият е на възраст под 15 години, и когато медиацията в съветите за разрешаване на конфликти е целесъобразна, полицията може да препоръча на страните да отнесат случая до компетентния съвет и да им съдействие за това. Полицията следва да координира работата си със службата за закрила на децата, вж. задължението за уведомяване в указанията на прокуратурата §5-1, ако сериозността на случая или свързаните с детето съображения като цяло сочат, че това действие е целесъобразно.

Георг Ф. Рибер-Мон

Йенс Петер Одберг, бивш главен прокурор

ПРОЕКТ

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Проект!

Закон за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица

Глава първа

ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ

Предмет

Чл. 1. (1) Този закон урежда условията и реда за отклоняване на непълнолетните лица от наказателно производство, налагане на възпитателни мерки и тяхното изпълнение.

(2) Законът урежда устройството и функциите на Националната служба за възпитателна подкрепа, на местните служби за възпитателна подкрепа и компетентността на други органи по прилагане на този закон.

(3) Законът урежда взаимодействието и координацията на държавните и общински органи и другите юридически лица при осъществяване на целите на този закон.

(4) Държавните и общински органи и другите юридически лица са задължени да оказват съдействие при изпълнение на закона.

Цели

Чл. 2. Целите на закона са да се насърчи законосъобразното поведение на непълнолетното лице в конфликт със закона и да получи подкрепа за своето интегриране в обществото чрез налагане на възпитателни мерки и включването им в подходящи възпитателни програми.

Обхват

Чл. 3 (1) Законът се прилага по отношение на наказателноотговорни непълнолетни лица.

(2) Мерките по този закон се прилагат и за административнонаказателно отговорни непълнолетни лица в случаите, предвидени в закон или други нормативни актове.

ПРОЕКТ

Отклоняване от наказателно производство

Чл. 4. (1) Отклоняването е способ за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на възпитателни мерки.

(2) Непълнолетният се отклонява от наказателно производство с негово съгласие, след уведомяването му по подходящ за възрастта и степента на индивидуалното му развитие начин за характера на производството, съдържанието и последиците от налагането на възпитателните мерки. За отклоняването се съставя протокол по образец, утвърден от Министъра на правосъдието.

(3) При липса на съгласие от непълнолетния за отклоняване наказателното производство се провежда по общия ред.

(4) Отклоняване може да се извърши до образуване на наказателно производство и на всяка фаза от него по решение на специализиран полицейски служител, прокурор или съд.

(5) Органите по ал. 4 предприемат предвидените в този и в други закони действия за отклоняване на непълнолетните когато преценят, че е подходящо чрез налагане на възпитателни мерки да се насърчи тяхното законосъобразно поведение и да се подкрепи тяхното личностно развитие.

(6) Отклоняване по този закон може да се извърши за всяко деяние, което осъществява състав на престъпление срещу личността, освен за това, за което се предвижда лишаване от свобода от 10 или повече години.

(7) За деяние, което осъществява състав на престъпление срещу собствеността или за непредпазливо деяние, отклоняване не може да се извърши, когато предвиденото наказание е 12 или повече години лишаване от свобода.

Основни принципи

Чл. 5. Този закон се прилага при спазването на следните принципи:

1. защита на най-добрия интерес на непълнолетния;
2. недопускане на дискриминация;
3. зачитане на физическото, умственото, нравствено и социално развитие на непълнолетния и на правото му на образование;
4. налагане на най-малко ограничителната мярка, чрез която се постигат целите на закона;
5. участие на родителя/попечителя или лицето, което полага грижи за непълнолетния, при избора на мерки и при тяхното изпълнение, освен когато това би било в противоречие с най-добрия интерес на непълнолетния или когато това би пречатвало съществено хода на производството;
6. индивидуализация на мерките и програмите за възпитателно въздействие;
7. бързина на производството;
8. задължителна адвокатска защита от момента на първото действие по налагане на възпитателни мерки, както и на правна помощ по реда и при условията на Закона за правната помощ.

ПРОЕКТ

Права на непълнолетния

Чл. 6. На всеки етап от производството по този закон непълнолетният има право:

1. на участие, което включва правото му да бъде изслушан при условията на чл. 15 от Закона за закрила на детето и мнението му да бъде взето под внимание, като се отчитат възрастта и степента на развитието му;

2. да бъде информиран по начин, който съответства на степента на неговото развитие и разбиране за действията, предприемани от компетентните органи, за правата му, за последиците от изразените от него становища, както и за съдържанието и последиците от възпитателните мерки, които могат да му бъдат наложени;

3. да бъде придружаван от своя родител/попечител, както и лицето, което полага грижи за него, които имат правото да получат същата информация;

4. на зачитане на личния и семеен живот, на правото му на образование, здравни грижи и защита срещу нечовешко и унижително отношение.

Специализация

Чл. 7. (1) В производството по този закон участват съдии, прокурори, разследващи органи и специализирани полицейски служители за работа с деца със специализирани познания за правата на детето и правилата за работа с непълнолетни в конфликт със закона. Стандартите за специализация се приемат от Висшия съдебен съвет, министъра на правосъдието, министъра на вътрешните работи и председателя на Държавната агенция за закрила на детето.

(2) Защита на непълнолетни в производството по този закон се предоставя от адвокати, преминали обучение за правата на детето и правилата за работа с непълнолетни в конфликт със закона. Националното бюро за правна помощ в сътрудничество с Висшия адвокатски съвет поддържа списък с адвокати със специализирани познания и приемат стандарти за тяхната подготовка съвместно с Държавната агенция за закрила на детето.

(3) Длъжностните лица, които участват в прилагането на закона, както и лицата, които участват в изпълнението на възпитателните мерки или предоставят услуги за тази цел притежават специализирани познания за правата на детето и правилата за работа с непълнолетни в конфликт със закона. Министерство на правосъдието съвместно с Държавната агенция за закрила на детето и съответните професионални организации изработват стандарти за специалистите, работещи в системата за наказателно правосъдие за непълнолетни.

Индивидуална оценка

Чл. 8. (1) За целите на отклоняването и за избора на възпитателни мерки, компетентният орган може да разпорежи извършването на индивидуална оценка на

ПРОЕКТ

непълнолетния при условията и реда, определени в наредба, приета от министъра на правосъдието, съгласувано с министъра на труда и социалната политика, министъра на здравеопазването, министъра на вътрешните работи, министъра на образованието и председателя на Държавната агенция за закрила на детето.

(2) Индивидуалната оценка се извършва със съгласието на непълнолетния.

(3) При отказ на непълнолетния, съдът може да разпорежи извършването на индивидуална оценка, когато такава е необходима за избора на възпитателна мярка и за нейното успешно прилагане.

Глава втора

ВЪЗПИТАТЕЛНИ МЕРКИ

Видове мерки

Чл. 9. (1) Възпитателните мерки по този закон са:

1. предупреждение;
2. възстановяващи мерки;
3. забрани;
4. задължения;
5. специален надзор;
6. настаняване в център за възпитателен надзор.

(2) Компетентният орган налага възпитателната мярка, като за определянето ѝ може да насочи към медиация или семеен съвет.

Налагане на мерки

Чл. 10. (1) При налагането на мярката се вземат предвид:

1. характерът и тежестта на правонарушението и отношението на непълнолетния към него и към пострадалия;
2. предишни правонарушения и налагани наказания или възпитателни мерки с влязъл в сила акт през последната една година;
3. личността, възрастта, семейната среда и начина на живот на непълнолетния, включително дали изпълнението на мерките не пречи на неговите учебни занятия или трудова дейност;
4. възможният ефект от мярката върху здравословното състояние на непълнолетния;
5. желанието на непълнолетния да сътрудничи при изпълнение на мерките;
6. възможността за поддържане на връзка със семейството и с други близки, които могат да окажат положително въздействие върху непълнолетния.

ПРОЕКТ

(2) С предимство се налагат такива възпитателни мерки, за които може да се осигури сътрудничество на родители/попечител или на лицето, което полага грижи за непълнолетния.

(3) Когато това е необходимо за постигане на целите на закона, могат да се налагат една или повече мерки от един и същ вид и/или от различни видове.

(4) Всяка мярка се налага за определен срок и подлежи на периодичен контрол и преразглеждане.

Предупреждение

Чл. 11. Предупреждението се налага, когато отношението на непълнолетния към правонарушението и желанието му да се въздържа от повторно извършване на правонарушение сочат, че мярката е достатъчна за постигане целите на закона.

Възстановяващи мерки

Чл. 12. (1) Възстановяващите мерки имат за цел възстановяване на нанесените вреди и подкрепа за поемането на отговорност от непълнолетния.

(2) Възстановяващите мерки включват:

1. извинение на пострадалия и/или
2. частично или пълно поправяне на вредите с личен труд.

(3) Мерките по ал.2 се налагат след предварителното съгласие на непълнолетния и на пострадалия.

(4) При налагането на мярката по ал. 2, т. 2, съдът определя размера на вредите и начина, по който непълнолетният следва да ги възстанови с труда си. На непълнолетния може да се определя работа, която не вреди на неговото здраве и не пречи на неговото образование или трудова заетост, и е за не повече от 30 часа за период от 30 работни дни. Непълнолетният по свое желание и със съгласие на пострадалия и родителите/попечителите или на лицето, което полага грижи за него, може да изпълни наложената възпитателна мярка и възстанови вредите и за по-кратък срок и/или за повече часове месечно само когато това няма да навреди на неговото здраве и да попречи на неговото образование или трудова заетост.

Задължения

Чл. 13. (1) На непълнолетния могат да бъдат наложени едно или няколко от следните задължения:

1. да посещава редовно учебни занятия;
2. да изпълнява трудовите си задължения;
3. да приеме образователна подкрепа;
4. да се включи в професионално обучение;
5. да извърши определени дейности в полза на обществото;

ПРОЕКТ

6. да участва в културни прояви и/или консултиращи дейности;

7. да участва в спортни дейности.

(2) Съдът може да постанови непълнолетния да участва в специализирана рехабилитация/лечение или лечение за преодоляване на зависимост, когато поради психично разстройство, има непосредствена опасност за здравето или живота му или за здравето или живота на друго лице.

Забрани

Чл. 14. (1) На непълнолетния може да се наложи забрана да:

1. посещава определено място или да установява контакт с определени лица;

2. променя настоящия си адрес;

3. напуска жилището си сам за определено време, но не повече от 12 часа за едно денонощие;

4. напуска страната без разрешение на съда;

5. управлява моторно превозно средство, когато има правоспособност.

(2) Забраните се налагат за срок до една година.

Специален надзор

Чл. 15. (1) Мярката специален надзор е определяне на лице или семейство, което осигурява наблюдение и подкрепа за законосъобразно поведение, ефективно интегриране на непълнолетния в обществото и съдействие за личностното му развитие. Той се осъществява от:

1. родител/попечител;

2. възпитател;

3. роднини или близки;

4. приемно семейство.

(2) Мерките по т. 1 и 2 от ал. 1 се налагат за срок от три месеца до една година, а тези по т. 3 и 4 за срок от шест месеца до една година.

(3) На всеки три месеца или при промяна на обстоятелствата Службата за възпитателна подкрепа изпраща доклад за изпълнението на мярката до съда, който може да я промени или да прекрати нейното изпълнение с мотивирано решение.

(4) Когато са наложени и други мерки по чл.13 или чл.14, Службата за възпитателна подкрепа може да свика Семейен съвет, който да приеме индивидуален план за изпълнението им по реда на чл.42, освен ако това не е в интерес на непълнолетния.

(5) В случаите на ал. 1, т. 2 и 4 в Семейния съвет участва съответно възпитателя или приемното семейство.

ПРОЕКТ

Специален надзор от родител/ попечител

Чл. 16. (1) Специален надзор от родител/попечител се налага, когато родителят/попечителят е в състояние да го осигури, както и да гарантира изпълнението на други наложени мерки, когато има такива.

(2) Капацитетът на родителя/попечителя да осигури надзора се установява от Службата за възпитателна подкрепа.

Специален надзор от възпитател

Чл. 17. (1) Специален надзор от възпитател се налага, когато родителят/попечителят не е в състояние да го осигури, и не може да гарантира изпълнението на други наложени мерки, когато има такива.

(2) За срока на надзора, непълнолетният живее с родителя/попечителя си.

(3) Възпитателят, определен от Службата за възпитателна подкрепа, осигурява надзора според индивидуалния план.

Специален надзор от роднини или близки или от приемно семейство

Чл. 18. (1) Специален надзор от роднини или близки или от приемно семейство се налага, когато е необходимо непълнолетният да бъде отделен от обичайната си среда на живот и да бъде настанен в семейството на роднини или близки или в приемно семейство.

(2) Мярката се налага когато има роднини или близки, които са съгласни да приемат непълнолетния и имат възможност да упражнява специален надзор върху него.

(3) Мярката „специален надзор от приемно семейство“ се налага чрез настаняване в съответно специализирано приемно семейство, вписано в Регистъра за приемните семейства при Националната служба за възпитателна подкрепа.

(4) Съдията за непълнолетни разпорежда на съответната Служба за възпитателна подкрепа да наблюдава изпълнението на мярката и да предоставя подкрепа на семейството, в което е настанен непълнолетния. Съдът определя режим на лични отношения с родителите, когато това е в интерес на непълнолетния.

(5) Мярката се налага за срок от шест месеца до една година. На всеки три месеца или при промяна на обстоятелствата Службата за възпитателна подкрепа изпраща доклад за изпълнението на мярката до съда, който може да я промени или да прекрати нейното изпълнение с мотивирано решение.

(6) Без промяна на възпитателната мярка, съдът може да определи друго семейство на роднини и близки или специализирано приемно семейство. В тези случаи срокът на мярката се зачита.

(7) Настаняването се прекратява и когато родителят/попечителят на непълнолетния бъде в състояние да упражнява пряк надзор върху него. Капацитетът на родителя/попечителя се установява по реда на чл. 16, ал. 2.

ПРОЕКТ

Насочване към програми и услуги в общността

Чл. 19. (1) Мярката специален надзор по чл.16, 17 или 18 може да се наложи заедно с насочване към програми и услуги за социална, здравна и образователна подкрепа.

(2) Съдът определя срокът, мястото и отговорната организация, към която се насочва непълнолетния за изпълнение на мярката. Непълнолетният прекарва определено от съда време от деня в социална услуга по смисъла на Закона за социално подпомагане, Център за подкрепа за личностно развитие по смисъла на Закона за предучилищното и училищното образование и други услуги в общността, за да се гарантира положителното влияние върху бъдещия живот и поведение на непълнолетния в неговата жизнена среда, при условие че това е организирано по начин, който не пречи на образованието или трудовата заетост на непълнолетния.

Настаняване в Център за възпитателен надзор

Чл. 20. (1) Настаняване в център за възпитателен надзор се налага от съда, когато е необходимо непълнолетният да се отдели от непосредствената си среда в съчетание с надзор и специално разработени програми.

(2) Настаняването на непълнолетния в център за възпитателен надзор е крайна мярка, когато целите на закона не могат да бъдат постигнати с другите мерки.

(3) Настаняването в център за възпитателен надзор е със срок от шест месеца до една година. На всеки три месеца или при промяна на обстоятелствата Службата за възпитателна подкрепа изпраща доклад за изпълнението на мярката до съда, който може да я промени или да прекрати нейното изпълнение с мотивирано решение.

Глава трета

ОРГАНИ

Чл. 21. Органи за изпълнение по този закон са:

1. министърът на правосъдието;
2. министърът на образованието и науката;
3. Националната служба за възпитателна подкрепа;
4. службите за възпитателна подкрепа към общините;
5. съдът;
6. прокуратурата;
7. специализираните полицейски органи.

Чл. 22. Министърът на правосъдието разработва, провежда, координира и контролира държавната политика в областта на отклоняването, налагането и изпълнението на възпитателните мерки.

ПРОЕКТ

Чл. 23. (1) Министърът на образованието и науката определя броя и местоположението на Центровете за възпитателен надзор по предложение на Националната служба за възпитателна подкрепа. Министърът назначава служителите в тях и контролира тяхната дейност.

(2) Средствата за издръжка на центровете за възпитателен надзор се определят ежегодно от държавния бюджет по бюджета на Министерство на образованието и науката.

(3) Министърът на образованието и науката осигурява охраната на центровете за възпитателен надзор.

Чл. 24. (1) Създава се Национална служба за възпитателна подкрепа към министъра на правосъдието.

(2) Националната служба за възпитателна подкрепа е юридическо лице на бюджетна издръжка - второстепенен разпоредител с бюджет към министъра на правосъдието, със седалище София.

(3) Националната служба за възпитателна подкрепа се ръководи от директор, назначен от министъра на правосъдието.

(4) Организацията, съставът и дейността на Националната служба за възпитателна подкрепа се уреждат с Устройствен правилник, издаден от министъра на правосъдието.

(5) Националната служба за възпитателна подкрепа:

1. предлага стандарти за създаване на службите за възпитателна подкрепа, които се определят в наредба от министъра на правосъдието;

2. осъществява методическо ръководство и контролира дейността на службите за възпитателна подкрепа към общините;

3. осъществява методическо ръководство и контрол върху дейността на центровете за възпитателен надзор на непълнолетни;

4. контролира дейността по изпълнение на мерките и програмите по този закон на общините и юридическите лица;

5. създава и поддържа автоматизирана информационна система по реда и условията на наредба, приета от министъра на правосъдието;

6. събира, обобщава и анализира статистически данни в сътрудничество с Националния статистически институт;

7. изготвя ежегоден доклад за състоянието, мерките и постигнатите резултати от дейността през годината до министъра на правосъдието, който го внася в Министерски съвет за одобрение;

8. организира проверки за спазване правата на детето при изпълнение на мерките по този закон;

9. установява нарушенията по този закон и налага санкциите, предвидени в него;

10. прави предложение пред съответно компетентните органи за отнемане на лиценз за предоставяне на услуги при нарушения по този закон;

ПРОЕКТ

11. изработва методика за първоначално и периодично специализирано обучение на служителите в службите за възпитателна подкрепа за изпълнение на дейностите по този закон, която се одобрява от министъра на правосъдието;

12. създава и поддържа регистър на центровете за възпитателен надзор и услугите за непълнолетни в конфликт със закона и лицата, които ги предоставят;

13. създава и поддържа регистър на приемните семейства съобразно правилник за условията за вписване в него, приет от министъра на правосъдието и съгласуван с министъра на труда и социалната политика;

14. координира дейността на другите държавни и общински органи и институции за изпълнение на държавната политика за отклоняване и прилагане на възпитателни мерки, както и на организациите, които предоставят услуги при планиране на услугите и изпълнение на мерките на национално ниво.

Служба за възпитателна подкрепа

Чл. 25. (1) Служба за възпитателна подкрепа (Службата) се създава с решение на Общинския съвет съобразно стандарти по този закон, в община, където е разположен районен съд.

(2) Ръководителят на Службата се назначава от кмета на общината.

(3) В Службата се назначават възпитатели, които водят работата по случай.

(4) Издръжката на Службата се осигурява от общинския бюджет. Изпълнението на мерките и програмите се финансира от държавния бюджет.

(5) Устройството и организацията, стандартите за създаване и за числеността на Службата за възпитателна подкрепа и изискванията за заемане на длъжностите ръководител и възпитатели се определят с наредба на Министерския съвет по предложение на министъра на правосъдието и министъра на труда и социалната политика.

Функции на Службата

Чл. 26.(1) Службата за възпитателна подкрепа:

1. извършва оценка на непълнолетния по чл. 8;

2. изисква необходимата за изпълнение на правомощията си информация от държавни и общински органи и служби и други лица, които са задължени да ѝ сътрудничат.

3. съдейства на съда за избора на мярка, с оглед възможностите за изпълнението ѝ на територията на общината или региона;

4. организира, координира и проследява изпълнението на наложените от съда възпитателни мерки;

5. следи за изготвянето и изпълнението на индивидуалните планове за изпълнение на възпитателните мерки по този закон;

6. осигурява периодично обучение на физическите и юридически лица, които участват в изпълнението на възпитателните мерки;

ПРОЕКТ

7. организира полагането на възпитателни грижи при условията на отложено изпълнение на наказанието;

8. организира извършването на необходимите медицински прегледи на непълнолетния и сключва съответните договори със специалистите;

9. извършва надзора и възпитателните грижи, възложени от съда в случаите на предсрочно освобождаване от изпълнение на наказанието;

10. съдейства на непълнолетните след напускане на Центровете за възпитателен надзор, в които са били настанени, пред компетентните органи за уреждане на основните им битови, трудови и социални проблеми;

11. уведомява компетентните органи за нарушение при изпълнение на мерките по този закон;

12. упражнява контрол за спазване от работодателите на режима и условията за работа, установени за непълнолетни, настанени на работа при тях по този закон, и при установяване на нарушения сезира компетентните органи;

13. координира действията на другите държавни и общински органи и институции на местно ниво, както и на организациите, които предоставят услуги при планиране на услугите и изпълнение на мерките.

(2) Службата за възпитателна подкрепа създава и поддържа регистри на лицата, които могат да предоставят програми и услуги за изпълнение на дейностите по настоящия закон на територията, на която тя функционира.

(3) Службата за възпитателна подкрепа изготвя и представя на съда периодични и извънредни доклади за изпълнение на мярката, както и окончателен доклад. Сроковете за представяне на периодичните доклади се определят от съда. Извънредни доклади се изготвят при промяна на обстоятелствата, които възпрепятстват прилагането на мярката или затрудняват нейното изпълнение.

(4) Службата за възпитателна подкрепа участва в обучението и подкрепя специализирани приемни семейства.

(5) За всеки случай на налагане на възпитателна мярка ръководителят на Службата определя водещ случая възпитател.

Специализирани полицейски служители

Чл. 27. (1) В териториалните структури на Министерството на вътрешните работи се обособяват специализирани звена за работа с деца. Те се създават с акт на министъра на вътрешните работи.

(2) Служители на специализираните звена са инспекторите за работа с деца в районните управления на МВР и домовете за временно настаняване на малолетни и непълнолетни.

(3) Инспекторите за работа с деца са полицейски органи с висше образование и педагогическа или друга подходяща квалификация, преминали специализирано професионално обучение в Академията на МВР, отговарящо на държавните стандарти за този вид дейност.

ПРОЕКТ

Правомощия на инспекторите за работа с деца

Чл. 28. (1) Инспекторите за работа с деца осъществяват превантивни и информационни дейности и съдействат на други полицейски органи при изпълнение на функциите им при работата с деца.

(2) Дейностите по ал. 1 се уреждат с правилник, който се приема от министъра на вътрешните работи.

Глава четвърта

ПРОИЗВОДСТВО ПО НАЛАГАНЕ НА ВЪЗПИТАТЕЛНИ МЕРКИ

Компетентен орган

Чл. 29. (1) Компетентен да разгледа предложение за налагане на възпитателни мерки на непълнолетен и да наложи такива след отклоняване от наказателно производство е районният съд по настоящ адрес на непълнолетния.

(2) Делата по ал. 1 се разглеждат в състав съдия за непълнолетни.

(3) В хода на съдебното наказателно производство срещу непълнолетен, съдът може да реши да не бъде съден и да му наложи възпитателни мерки по този закон.

Действия на полицейския орган и на прокурора до насочване на делото към съда

Чл. 30. (1) При налагане на предупреждение, полицейският орган изпраща преписката на районния прокурор за сведение.

(2) Когато не е наложено предупреждение, полицейският орган изпраща събраните материали на районния прокурор.

(3) Прокурорът може да наложи възпитателна мярка предупреждение, когато основанията, предвидени в този закон, са налице.

(4) Когато прокурор е взел решение за отклоняване и след като непълнолетният е дал съгласие за това, преписката се изпраща на районния съд по настоящ адрес на непълнолетния за налагане на възпитателна мярка.

Действия на съда до разглеждане на възпитателното дело

Чл. 31. (1) След получаване на преписката съдът проверява наличието на всички обстоятелства за образуване на възпитателно дело и, ако е необходимо, изисква индивидуална оценка от Службата за възпитателна подкрепа.

ПРОЕКТ

(2) Съдът образува възпитателно дело и насрочва дата за разглеждането му в 14 дневен срок като уведомява непълнолетния, неговите родители/попечител или лицето, което полага грижи за непълнолетния, неговия защитник, както и Службата.

(3) Непълнолетният, неговият защитник, родител/попечител или лицето, което полага грижи за непълнолетния, се запознават с материалите по възпитателното дело преди началото на първото съдебно заседание.

(4) Ако непълнолетният не разбира или не говори български език, му се назначава преводач, а ако има слухови или речеви затруднения, му се назначава тълковник. Разходите за преводач и тълковник са за сметка на съда.

(5) Ако непълнолетният няма упълномощен защитник, съдът назначава такъв по реда на Закона за правната помощ.

Общи правила за разглеждане на възпитателното дело

Чл. 32. (1) При разглеждане на възпитателното дело задължително присъстват непълнолетният и неговият защитник, както и представител на Службата за възпитателна подкрепа.

(2) За участие се призовават и родителят/попечителят или лицето, което полага грижи за непълнолетния. Неявяването им не е пречка за разглеждане на делото.

(3) Когато прецени, че това е в интерес на непълнолетния, съдът може да покани и други специалисти, както и пострадалия от деянието.

(4) По искане на непълнолетния съдът може да покани и други лица, които могат да окажат подкрепа на непълнолетния при разглеждане на възпитателното дело.

(5) Възпитателното дело се разглежда при закрити врата, освен ако непълнолетният не поиска публично гледане на делото. Съдът може да отхвърли искането за публичност за цялото съдебно производство, за отделно заседание или действие, когато това се налага за запазване на морала, личния живот на участниците и интересите на правосъдието.

Разглеждане на възпитателното дело

Чл. 33. (1) По време на съдебното заседание съдът:

1. разяснява на непълнолетния правата му в производството, както и последиците от отклоняването;

2. изслушва непълнолетния;

3. изслушва представителя на Службата за възпитателна подкрепа, който представя становище по представената индивидуална оценка.

(2) Непълнолетният и представителят на Службата могат да искат призоваването на свидетели и вещи лица.

(3) Непълнолетният участва в разпита на свидетелите и вещите лица лично или чрез своя защитник.

(4) Родителят/попечителят на непълнолетния, или лицето, което полага грижи за него, имат право да задават въпроси на свидетелите и вещите лица.

ПРОЕКТ

(5) Когато прецени, че делото не е изяснено от фактическа страна, съдът го отлага за събиране на допълнителни доказателства.

Налагане на възпитателни мерки

Чл. 34. (1) След като разгледа възпитателното дело съдът постановява решение, с което:

1. налага възпитателни мерки по глава втора;
2. изпраща материалите на компетентния прокурор в предвидените от закона случаи;
3. прекратява възпитателното производство, когато са налице основанията по чл. 24 от Наказателно-процесуалния кодекс.

(2) Решението се обявява в съдебно заседание в присъствието на непълнолетния като съдията излага съображенията си за наложената мярка и в 7-дневен срок изготвя писмено мотивите си. В решението се посочват видът и срокът за изпълнение на мярката.

(3) Решението се изпраща на Службата, на родителя/ попечителя на непълнолетния или лицето, което полага грижи за него, за изпълнение, както и на съответния прокурор за сведение.

Обжалване на възпитателните мерки

Чл. 35. (1) Непълнолетният може да обжалва решението пред окръжния съд в 15-дневен срок от връчването му с писмените мотиви.

(2) Производството пред окръжния съд се провежда по реда на глава 21 от Наказателно-процесуалния кодекс.

(3) Решението на окръжния съд е окончателно.

Насочване към медиация

Чл. 36. (1) При взаимно съгласие между пострадалия и непълнолетния, съдът може да насочи делото към процедура по медиация.

(2) При условията по ал.1 съдът насочва към медиация за постигане на споразумение между пострадалия и извършителя, с цел да се отстранят вредните последици от деянието чрез извинение, работа, обезщетения за вреди или по друг начин.

(3) Медиаторът се определя по общо съгласие на непълнолетния и пострадалия, а когато те не са в състояние да постигнат съгласие, медиаторът се назначава от съда от списъка/регистъра на медиаторите, специално обучени за работа с непълнолетни.

(4) Данните, получени при процедура по медиация, се считат за поверителни и не се използват при други производства срещу непълнолетния.

(5) Разноските по медиацията са за сметка на бюджета на съдебната власт.

ПРОЕКТ

Процедура по медиация

Чл. 37. (1) Медиаторът започва процедурата по медиация в срок до седем дни от датата на решението за насочване към медиация. Срокът на процедурата е 30 дни.

(2) Процедурата по медиация приключва със сключване на споразумение между непълнолетния и пострадалия, в което се определя предмета на споразумението, срока на изпълнението му или потвърждение, че непълнолетният вече е изпълнил задължението, и се подписва от медиатора, пострадалия, непълнолетния и неговия родител/ попечител или лицето, което полага грижи за непълнолетния.

(3) Предметът на споразумението може да бъде задължение на непълнолетния да се извини на пострадалия или да го обезщети за претърпените вреди чрез работа или по друг подходящ начин, да участва в обучение или лечение.

(4) Постигнатото споразумение между непълнолетния и пострадалия се изпраща от медиатора на съда за одобрение.

(5) Когато споразумение е постигнато, то се изпълнява от съда в частта му за извинение към пострадалия по реда на чл.45

(6) Когато е постигнато споразумение за частично или пълно възстановяване или поправка на вредата с личен труд, съдът определя условията и времето за полагане на труд от непълнолетния при условията на чл. 13.

(7) Решението по ал. 6 се представя на Службата , която следи за изпълнението на задълженията на непълнолетния и представя периодичен и окончателен доклад след изтичането на срока на мярката.

(8) Когато непълнолетният и пострадалият не успеят да постигнат съгласие, или когато медиаторът не прекрати процедурата по медиация след изтичането на срока по ал.1, или когато непълнолетният не изпълнява задълженията си по ал. 6. В този случай медиаторът уведомява съда, който налага друга мярка.

Семеен съвет

Чл. 38. (1) Когато това е подходящо за постигане целите на закона, съдът може да насочи случая към Службата за възпитателна подкрепа за свикване на семеен съвет.

(2) В семейния съвет се поканват за участие непълнолетният, неговите родители/ попечител или лицето, което полага грижи за непълнолетния, роднини, с които са изградени близки отношения.

(3) При необходимост, службата може да покани представител на Дирекция „Социално подпомагане“, специализиран полицейски служител, класен ръководител, педагогически съветник и други лица за участие в семейния съвет.

(4) Семейният съвет разработва индивидуален план за непълнолетния, съобразен с неговите потребности, възможности и мнение, мнението на пострадалия и възможностите за съдействие от страна на семейния съвет, който може да включва следните дейности:

1. извинение на пострадалия;

ПРОЕКТ

2. постигане на споразумение с пострадалия за частично или пълно възстановяване на вредите от престъплението;
 3. редовно посещаване на учебните занятия или съответно на работа;
 4. извършване на труд в полза на обществото, дейности в полза на образователни, лечебни и други обществени институции, природозащитни и опазващи организации, общината и др.;
 5. получаване на образователна подкрепа, включително за подготовка и явяване на изпит;
 6. участие в културни прояви и/или спортни дейности;
 7. посещаване на подходящи консултации с психолог, включително по умения за живот;
 8. записване в курсове за професионално обучение;
 9. други.
- (5) Службата за възпитателна подкрепа изпраща индивидуалният план на съда за одобрение.
- (6) Когато Семейният съвет не може да състави индивидуален план за общо изпълнение на наложените мерки или не го състави в указания срок, или съставянето на план от Семейния съвет не е в интерес на непълнолетния, индивидуалният план се изготвя от Службата с участие на непълнолетния.

Изменения в наложените мерки

Чл. 39. (1) Когато непълнолетният не изпълнява наложените мерки, съдът му налага друга възпитателна мярка.

(2) Когато след налагане на мярката възникнат обстоятелства, които са съществували или не са били известни в момента на налагането ѝ, и когато такива обстоятелства биха могли да окажат съществено влияние върху избора на мярка или когато мярката не може да бъде изпълнена поради отказ на непълнолетния, или неговия родител/попечител да следват указанията на Службата за възпитателна подкрепа или когато възникнат други обстоятелства, които могат да повлияят на избора и изпълнението на мярка, съдът може да прекрати временно изпълнението ѝ или да я замени с друга.

Преразглеждане на възпитателни мерки

Чл. 40. (1) Ако след изтичането на шест месеца от налагането на възпитателни мерки, изпълнението им не е започнало, съдът преразглежда необходимостта от изпълнението на наложената мярка. Съдът може да реши, наложената мярка, чието изпълнение не е започнало, да не се изпълнява или да се замени с друга мярка.

ПРОЕКТ

(2) Непълнолетният може да поиска от съда преразглеждане на мярката след като са изминали най-малко 2 месеца от налагането ѝ, и в последствие - на всеки два месеца.

Прекратяване на образувани производства и изпълнение на възпитателни мерки

Чл. 41. (1) Възпитателното дело се прекратява, когато за същото деяние е образувано наказателно производство.

(2) При влизане в сила на осъдителна присъда, възпитателните мерки, наложени по реда на този закон, се изпълняват само ако това е съвместимо с изпълнението на наложеното наказание. В случай на несъвместимост, изпълнението на възпитателните мерки се прекратява.

(3) При влизане в сила на решението за налагането на възпитателна мярка, определените мерки за закрила по реда на Закона за закрила на детето се прекратяват само ако това е несъвместимо с наложената възпитателна мярка. Съдът може да се произнесе по този въпрос и с определение.

Субсидиарно прилагане

Чл. 42. За неуредените в тази глава въпроси се прилагат правилата на Наказателно-процесуалния кодекс и на Закона за медиацията.

Глава пета

НАЛАГАНЕ И ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ВЪЗПИТАТЕЛНИ МЕРКИ

Предупреждение

Чл. 43. (1) Предупреждението се налага от прокурор или в маловажен случай от специализирания полицейски служител, като на непълнолетния се обяснява противоправността на деянието му и последиците от продължаване на противоправното поведение.

(2) При налагане на тази мярка от специализирания полицейски служител или прокурора се съставя протокол в присъствие на родител/попечител или лице, което полага грижи за непълнолетния, в който се отразява писменото съгласие на непълнолетния за отклоняване. Протоколът се изготвя в три екземпляра – по един за органа, за непълнолетния и един екземпляр се изпраща на съответната Служба в седемдневен срок.

ПРОЕКТ

(3) Предупреждение може да се наложи и от съда в съдебната зала, при което съдът обяснява на непълнолетния противоправността на деянието му и последиците от продължаване на противоправното поведение.

Съдействие

Чл. 44. За мерките по чл. 13 съдът може да се обърне за съдействие към медиатор или към семейния съвет.

Извинение към пострадалия

Чл. 45. Извинение към пострадалия се изпълнява в съдебно заседание по покана на съда, като се отчитат достойнството на непълнолетния и на пострадалия. Непълнолетният изразява своето съжаление и разкаяние за извършеното деяние, а пострадалият заявява дали го приема. За извършените действия се съставя протокол.

Обезщетение чрез полагане на труд от непълнолетното лице

Чл. 46. С мярката по чл. 12, ал. 2, т. 2, непълнолетният се задължава да обезщети пострадалия за нанесените вреди с личен труд, като съдът определя условията и времето за полагане на труд от непълнолетния.

Редовно посещаване на училище или на работа

Чл. 47. (1) Съдът налага едно или няколко от задълженията по чл.13, ал. 1, т.1, 2 и 3 като се ръководи от интересите на непълнолетния и неговите способности и определя срокът за изпълнението им, който не може да бъде по-дълъг от една година.

(2) Когато мярката по ал. 1 е част от индивидуалния план за непълнолетния, изработен от семейния съвет, той се възпроизвежда в решението.

(3) Решението се представя на директора на училището, в което учи непълнолетния, на съответната образователна услуга или на неговия работодател.

Общественополезни или благотворителни дейности

Чл. 48. (1) Съдът налага задължение на непълнолетния да извърши една или няколко дейности по чл. 14, ал. 1, т. 5 по начин, те да не пречат на училищната или трудовата му заетост и да не накърняват неговото достойнство, които са ограничени до 60 часа, в срок до 90 дни.

(2) Видът и продължителността на извършване на дейността, съответно дейностите се определят след получаване на становище от Службата за възпитателна подкрепа, която представя списък с подходящи места за изпълнение на мярката.

ПРОЕКТ

(3) Условието, при които непълнолетният ще полага общественополезна или благотворителна дейност, трябва да отговарят на правилата за здравословни и безопасни условия на труд по трудовото законодателство.

(4) Службата за възпитателна подкрепа избира подходящите институции и организации, в които могат да се извършват общественополезна или благотворителна дейност, и сключва специални споразумения с тях. Службата съставя списък на съответните институции и организации и го предоставя на съда.

(5) Лицата по ал. 4 не могат да откажат включване в дейност на непълнолетен с цел изпълнение на възпитателна мярка след сключване на споразумение със Службата за възпитателна подкрепа. Те не могат да откажат участие в обществено полезна или благотворителни дейности.

Участие в културни или консултиращи дейности

Чл. 49. (1) Съдът налага задължение на непълнолетния да се включи в една или няколко културни и/или консултиращи дейности, като се ръководи от интересите и потребностите на непълнолетния.

(2) Видът и продължителността на извършване на дейността, съответно дейностите се определят след получаване на становище от Службата за възпитателна подкрепа, която представя списък с подходящи специалисти и места за изпълнение на мярката.

(3) Решението се представя на Службата за възпитателна подкрепа, която определя възпитател по случая. Възпитателят, в сътрудничество с отдел „Закрила на детето”, доставчици на услуги, други подходящи специалисти или подходяща организация и с участието на непълнолетния, изготвя индивидуален план за изпълнение на мярката.

(4) Службата за възпитателна подкрепа в сътрудничество с отдел „Закрила на детето”, доставчици на услуги, специалисти и други, подбира подходящи за изпълнението на мярката услуги, институции, специалисти и заведения, сключва специални споразумения с тях и ги включва в списък, който предоставя на съда.

(5) Лицата по ал.4 не могат да откажат включване в дейност на непълнолетен с цел изпълнение на възпитателна мярка след сключване на споразумение със Службата за възпитателна подкрепа.

Участие в спортни дейности

Чл. 50. (1) При налагане на мярката съдът определя вида на спортната дейност и срока за изпълнението ѝ, като се ръководи от интересите на непълнолетния.

(2) Видът и продължителността на спортната дейност се определя след получаване на становище от Службата за възпитателна подкрепа.

(3) Службата за възпитателна подкрепа сключва споразумения със спортни организации и ги включва в списък, който предоставя на съда.

ПРОЕКТ

(4) Лицата по ал.3 не могат да откажат включване в дейност на непълнолетен с цел изпълнение на възпитателна мярка след сключване на споразумение със Службата за възпитателна подкрепа.

Включване в програми за лечение или рехабилитация на зависимости

Чл. 51. (1) Програмите за лечение и рехабилитация се изпълняват без непълнолетния да се лишава от свобода.

(2) Съдът налага мярката като посочва институцията/програмата, в която непълнолетния ще бъде включен, както и срокът за участието му.

(3) При избора на институцията/програмата, съдът изисква становището на Службата за възпитателна подкрепа.

(4) Решението се представя на Службата за възпитателна подкрепа, която в сътрудничество с ръководителя на институцията/програмата, определя възпитател по случая. Лицата, отговорни за изпълнението и рехабилитацията, съставят индивидуален план за лечение или рехабилитация. Непълнолетният се запознава с този план и дава писменото си съгласие за плана, заедно със съгласието на родителя/попечителя си.

(5) Службата за възпитателна подкрепа сключва споразумения с лица или институции осъществяващи лечение на зависимости и ги включва в списък, който предоставя на съда.

(6) Лицата по ал.5 не могат да откажат включване в дейност на непълнолетен с цел изпълнение на възпитателна мярка след сключване на споразумение със Службата за възпитателна подкрепа.

Налагане на забрани

Чл. 52. (1) Съдът налага една или няколко забрани и определя техния срок.

(2) Решението се предоставя на Службата за възпитателна подкрепа, която осигурява наблюдението за изпълнението на мярката/мерките самостоятелно или с помощта на полицейски орган, и представя окончателен доклад на съда.

Изпълнение на специален надзор от родител/ попечител

Чл. 53. (1) Изпълнението на мярката за надзор от родител/ попечител на непълнолетното лице започва от датата, на която родителят/ попечителят е получил лично решението за налагането ѝ.

(2) Родителят/ попечителят на непълнолетния е длъжен да изпълни разпорежданията и указанията, съдържащи се в решението на съда или в индивидуалния план за непълнолетния, и да даде възможност на Службата за възпитателна подкрепа да проверява как се прилага мярката, както и да приеме помощта, предоставена за изпълнението ѝ.

ПРОЕКТ

Изпълнение на специален надзор от възпитател

Чл. 54. (1) Решението, с което е определена мярката, се изпраща на съответната Служба за възпитателна подкрепа, която определя подходящ възпитател за осигуряване на индивидуален надзор на непълнолетния.

(2) Възпитателят, с участието на непълнолетния, изработва индивидуален план за срещи и изпълнение на определени задължения от непълнолетния, както и за оказване на подкрепа и съдействие на непълнолетния.

Изпълнение на специален надзор от роднини и близки или приемно семейство

Чл. 55. (1) По предложение на Службата за възпитателна подкрепа, съдът определя семейство, в което ще се изпълнява мярката за надзор. В едно семейство не може да се настани повече от едно дете, с изключение на случаите, в които се настаняват братя и сестри.

(2) Службата за възпитателна подкрепа, дирекция „Социално подпомагане“ и семейството сключват писмено споразумение, което урежда изпълнението на възпитателната мярка.

(3) Семейството е длъжно да осигури свободен достъп до детето на представител на Службата, както и възможност за общуване с детето насаме.

(4) Службата оказва съдействие на семейството. Представител на Службата посещава семейството най-малко веднъж месечно.

(2) Приемното семейство е длъжно да изпълни разпорежданията и указанията, съдържащи се в решението на съда или в индивидуалния план за непълнолетния, да даде възможност на Службата да проверява как се прилага мярката, да приеме помощта, предоставена за изпълнението ѝ, както и да осигури свободен достъп до детето на представител на Службата, вкл. възможност за контактуване с детето насаме.

Промяна на семейството

Чл. 56. При промяна на обстоятелствата, възпрепятстващи изпълнението на мярката, съдът, служебно или по предложение на Службата за възпитателна подкрепа, може да разпреди непълнолетният да бъде настанен в друго семейство за остатък от срока.

Глава шеста

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА МЯРКАТА НАСТАНЯВАНЕ В ЦЕНТЪР ЗА ВЪЗПИТАТЕЛЕН НАДЗОР

ПРОЕКТ

Явяване на непълнолетния

Чл. 57 (1) В решението на съда за настаняване в център за възпитателен надзор се посочва датата, мястото и начина на явяване на непълнолетния, както и последствията от неявяването. Настаняването се извършва в срок до седем дни от влизането на решението в сила.

(2) В случай че непълнолетното лице не се яви на датата, центърът уведомява компетентния полицейски орган за принудително довеждане на непълнолетния.

(3) Необходимите документи при постъпване се определят в правилник за устройство и дейността на центъра, приет от министъра на образованието и науката.

Действия при приемане

Чл. 58. (1) При приемането на непълнолетното лице в центъра се установява неговата самоличност. Момичетата се настаняват отделено от момчетата.

(2) При приемането на непълнолетното лице се прави общ медицински преглед. Копие от медицинската документация се предоставя на непълнолетния и на неговите родители/ попечител или лицето, което полага грижи за него. Когато се установят данни, които будят основателни съмнения за извършено престъпление от общ характер спрямо непълнолетния, се сезира компетентната прокуратура.

(3) Ако в резултат от медицинските прегледи се установи риск от самоувреждане или психично разстройство, което може да попречи на изпълнението на целта на мярката, се уведомява ръководителя на центъра и медицинските специалисти, които полагат грижа за непълнолетния.

(4) След настаняването на непълнолетния в центъра се осигурява медицинска грижа през цялото време на неговия престой, която е съобразена с индивидуалното му състояние.

(5) Всички лични вещи на непълнолетния, които се приемат на съхранение, се описват и му се връщат след неговото освобождаване.

Информация за реда и индивидуален план

Чл. 59. (1) При приемането на непълнолетното лице се дава информация на разбираем за него език относно вътрешния ред и друга информация относно изпълнението на мярката. Същата информация се предоставя и на родителя/ попечителя или лицето, което полага грижи за него.

(2) В срок до три дни от приемането на непълнолетното лице директорът на центъра създава екип за изпълнение на възпитателната мярка, който в седемдневен срок изготвя индивидуален план за изпълнение на мярката. Когато не е изготвена индивидуална оценка, такава се изготвя от екипа.

ПРОЕКТ

(3) Индивидуалният план отчита личните характеристики на непълнолетното лице и неговите потребности от образование, професионално обучение, медицинска грижа, социална рехабилитация и подкрепа.

(4) Индивидуалният план се изработва с участието на непълнолетното лице.

(5) За изпълнение на индивидуалния план непълнолетните се разпределят по групи в зависимост от тяхната възраст, интелектуално развитие и други лични характеристики. В групата могат да участват не повече от шест непълнолетни.

(6) На всяка група се определя възпитател, който следи за прилагането на индивидуалния план на всеки непълнолетен.

Материални условия на настаняването

Чл. 60. (1) Непълнолетните се настаняват в помещения за не повече от три лица, които осигуряват минимум 6 кв. м. площ на лице, самостоятелно легло и условия за учебна подготовка.

(2) На всеки шест настанени непълнолетни се осигурява най-малко един самостоятелен санитарен възел, до който те имат свободен достъп и който е преграден изцяло с твърда преграда от спалните помещения.

(3) В помещенията за настаняване се осигурява достъп до естествена светлина, подходящо изкуствено осветление и вентилация.

(4) На непълнолетните се осигуряват условия и материали за поддържане на хигиената на помещенията и на личната им хигиена, както и ежемесечни средства за джобни пари и стипендия, определени с ПМС, и на други помощи.

(5) На непълнолетните се осигурява възможност за достъп до душ с топла вода най-малко веднъж на ден.

(6) На територията на центъра и извън нея непълнолетните носят личните си дрехи и обувки. При липса на подходящи лични дрехи и обувки и когато такива не могат да бъдат осигурени от неговите близки, центърът осигурява такива, които остават за ползване от непълнолетния след освобождаването.

Образование

Чл. 61. (1) Осигуряването на подходящо образование на непълнолетните е приоритетна дейност на център за възпитателен надзор.

(2) Непълнолетните се записват в срок до 7 дни след настаняването им в центъра в общообразователни училища с цел продължаване на образованието им. Центърът осигурява редовното посещение на училището от непълнолетните.

(3) При записване в общообразователните училища при условията и по реда на Закон за предучилищно и училищно образование и Стандарта за приобщаващото образование, се вземат предвид образователните потребности и желанията на непълнолетния, както и възможностите за продължаване на образованието след изпълнението на мярката.

ПРОЕКТ

(4) При риск от бягство или други основателни причини, които пречат на включването на непълнолетния в общообразователно училище, се организира индивидуална форма на обучение на територията на центъра.

(5) Регионалните управления на образованието на Министерството на образованието и науката оказват съдействие за достъпа до образование и контрол върху образователната дейност.

(6) Центърът осигурява обща и допълнителна образователна подкрепа на настанените непълнолетни.

Дейности

Чл. 62. (1) В допълнение към образованието, центърът организира дейности за всеки настанен в зависимост от индивидуалната оценка и въз основа на индивидуалния план които може да включват и няколко от следните дейности:

1. професионално обучение;
2. труд;
3. компютърни умения и комуникация;
4. гражданско образование;
5. обучение в социални умения и компетентности;
6. управление на агресията;
7. терапевтични и рехабилитационни дейности;
8. индивидуална и групова психотерапия;
9. спорт;
10. развитие на хоби;
11. управление на свободното време;

(2) Центърът извършва подготовка за интегриране в обществото.

(3) Дейностите по ал. 1 се осъществяват на територията на центъра и извън нея, когато това е подходящо.

Контакти извън Центъра

Чл. 63. (1) Центърът осигурява редовни контакти на настанения непълнолетен с родителите, попечители или лицата, които полагат грижи него, както и членовете на неговото семейство и други близки.

(2) Непълнолетното лице има право на контакти с представители на медии, регистрираните религиозни вероизповедания и юридически лица с нестопанска цел, което се осъществява с негово съгласие и след уведомяване на ръководителя на центъра.

(3) Контактите по ал. 1 и 2 могат да бъдат ограничавани и контролирани от ръководителя на центъра само когато е налице необходимост за целите на образувано наказателно производство, поддържане на реда и сигурността в центъра, предотвратяване на тежко престъпление и за защита на жертви на престъпления.

ПРОЕКТ

(4) Ограничаването и контролът по ал.3 се осъществява от ръководителя на центъра или от районния прокурор, чието решение подлежи на одобрение от районния съд с определение. С решението се определят срока и формата на ограничение или контрол. Определението на съда се съобщава незабавно на непълнолетния и на лицата по ал. 1 и 2.

(5) Непълнолетният и лицата по ал. 1 и 2 могат да обжалват определението на съда по ал. 3 пред окръжния съд, който се произнася с окончателно определение в тридневен срок.

Награди

Чл. 64. За активно участие в изпълнението на различни програми и за постижения във образователния и възпитателния процес, непълнолетният може да получи следните награди от ръководителя на центъра:

1. свободно излизане за определен срок;
2. посещения на културни, образователни и спортни събития извън центъра;
3. посещения при семейството и роднини през почивните дни или по време на празници;
4. седемдневен отпуск.

Дисциплинарни мерки и употреба на сила при нарушение на правилника за вътрешния ред

Чл. 65. (1) Дисциплинарните мерки в центъра са крайни средства за поддържане на реда, пред които убеждаването и възстановителното решаване на конфликтите имат приоритет.

(2) За нарушения на правилника за вътрешния ред, които застрашават сериозно вътрешния ред, безопасността и сигурността на другите настанени и служителите, на непълнолетните, настанени в центъра, могат да бъдат налагани следните дисциплинарни мерки:

1. забележка;
2. отнемане на неизползвана награда;
3. лишаване от достъп до дейност, която не е предвидена в индивидуалния план на непълнолетния;
4. ограничаване на джобни за срок от един месец;
5. настаняване в отделно помещение за срок до 24 часа.

(3) Мярката по ал. 1, т. 5 не може да се изпълнява в условията на единична изолация и да пречатства посещенията на учебни занятия.

(4) Служителите и охраната в центъра могат да употребяват сила и други средства за физическа принуда спрямо настанени непълнолетни само когато това е абсолютно необходимо при самозащита или в случаи на опит за бягство, физическа съпротива на

ПРОЕКТ

законно разпореждане, пряка заплаха за самоувреждане, увреждане на други лица или сериозно повреждане на чужда собственост.

(5) Условията, средствата, регистрацията и контролът над употреба на сила и други средства за физическа принуда в центъра се определят със съвместна наредба на министъра на правосъдието, министъра на вътрешните работи и министъра на образованието и науката.

Надзор над изпълнението на мярката

Чл. 66. (1) Съдът, който е наложил мярката, посещава непълнолетния на всеки три месеца за проверка на законността за изпълнението ѝ. В случай на нарушения, съдът уведомява съответно компетентния орган.

(2) Съдът разпорежда освобождаването на непълнолетното лице, ако прецени, че настаняването му в центъра е станало незаконно.

(3) Непълнолетният, неговите родители, попечители или лицето, което полага грижа, както и прокурора, могат да поискат от съда да прекрати настаняването в центъра, и преди изтичане на определения срок, ако са настъпили обстоятелства, които правят настаняването незаконно.

(4) С цел мониторинг и правна защита, центровете могат да бъдат посещавани от юридически лица с нестопанска цел, които сключват за тази цел споразумения с Министерството на образованието и науката.

(5) Констатираните пропуски и нарушения, както и постигнатите резултати при изпълнението на настаняването, се съобщават на Службата за възпитателна подкрепа, която издава препоръки за отстраняването им. За изпълнението на препоръките се уведомява съда.

Докладване

Чл. 67. Ръководителят на центъра изготвя и изпраща доклад до Службата за възпитателна подкрепа на всеки три месеца, при поискване от съда или когато обстоятелствата налага това.

Отлагане на изпълнението

Чл. 68. (1) При искане за отлагане, подадено от непълнолетното лице, неговия родител/ попечител или лицето, което полага грижи за непълнолетния, или по предложение на Службата за възпитателна подкрепа съдът, който е наложил мярката, може да отложи изпълнението ѝ при следните обстоятелства:

1. непълнолетното лице страда от инфекциозно или тежко заболяване;
2. при смърт или тежко заболяване на членове на семейството или близки;
3. за завършване на учебна година и явяване на изпит;

ПРОЕКТ

(2) Членове на семейството и близки по ал.1, т.2 - са родители, попечители или лицето, което полага грижи за непълнолетния, съпрузи, лица във фактическо съжителство, деца, роднини по права линия и братя и сестри.

(3) Изпълнението на мярката може да се отложи в случаите по ал. 1, т. 1 и т. 2 за времетраенето на заболяването, а при смърт на член на семейството или близки - до три месеца.

(4) В случаите по ал.1, т. 3, изпълнението на мярката може да се отложи до края на текущата учебна година или след провеждане на изпита.

(5) В случаите по ал.1, т.1 и т. 2, изпълнението се отлага след представяне на писмени доказателства.

(6) Решението за отлагане се вземе в срок в тридневен срок от датата на подаване на искането. Искането за отлагане на мярката спира изпълнението.

Спиране на изпълнението

Чл. 69. (1) В случаите по чл. 68, ал 1 съдът, наложил мярката, може да спре изпълнението ѝ по искане на прокурора, родителя/ попечителя на непълнолетния или на лицето, което полага грижи за него, непълнолетното лице, както и по предложение на Службата за възпитателна подкрепа или на ръководителя на центъра.

(2) Изпълнението на настаняването може да бъде спряно за срок до три месеца, а в случаи на заболяване на непълнолетното лице – за срока на заболяването.

(3) Съдът се произнася по искането в тридневен срок от получаването на искането или предложението по ал.1. Решението на съда може да се протестира от прокурора или да обжалва от непълнолетния, неговия родител, попечител или лицето, което полага грижи за непълнолетния, в тридневен срок от връчването му пред окръжния съд. Окръжният съд се произнася с окончателно решение в тридневен срок.

(4) Срокът на спиране не се зачита към срока на мярката.

Освобождаване

Чл. 70. (1) Непълнолетното лице се освобождава от центъра с изтичане на определения от съда срок, или с решение на съда за спиране на изпълнението, или за замяна на възпитателната мярка с друга, или при предсрочно освобождаване.

(2) По искане на непълнолетното лице ръководителят на центъра може да разреши удължаване на престоя, когато непълнолетният е в последния клас на обучението в съответната степен на образование, в края на професионалното си обучение, или в края на учебната година, и освобождаването от Центъра би затруднило завършването на степента на образованието или професионалното обучение. В този случай престоят се удължава до завършване на съответния клас.

Предсрочно освобождаване

ПРОЕКТ

Чл. 71. (1) След изтичане на една трета от срока на мярката, непълнолетният или негов родител/ попечител или лицето, което полага грижи за него, може да поиска от районния съд по местоизпълнение на мярката неговото предсрочно освобождаване.

(2) Съдът разглежда искането за предсрочно освобождаване в 7-дневен срок от неговото постъпване.

(3) Ако непълнолетният няма защитник, съдът му назначава по реда на Закона за правната помощ.

(4) Съдът взема решение за предсрочно освобождаване ако прецени, че целта на налагането на мярката е постигната или че може да се постигне ако бъде наложена по-малко ограничителна мярка.

(5) С решението си за предсрочно освобождаване съдът може да определи друга възпитателна мярка по реда на този закон.

(6) Решението на съда е окончателно. Следващо искане за предсрочно освобождаване може да се подаде не по-рано от два месеца, освен ако в този период не възникнат други причини, които правят пребиваването в центъра за незаконно.

Преместване

Чл. 72. Когато са налице основателни причини, по искане на непълнолетното лице, неговия родител/ попечител или на лицето, което полага грижи за него, както и на Службата за възпитателна подкрепа съдът може да разреши преместването на непълнолетното лице в друг център.

Труд на непълнолетното лице

Чл. 73. (1) С цел придобиване на трудови навици и професионални умения центърът предлага програми за трудова дейност.

(2) Непълнолетен, който е включен в програма за трудова дейност, има право на възнаграждение, почивка и други съгласно трудовото законодателство. Непълнолетният разполага свободно с трудовото си възнаграждение.

(3) Същите права има и непълнолетния в случаите по чл. 70 ал.2.

Подготовка за освобождаване

Чл. 74. (1) Службата за възпитателна подкрепа взаимодейства с непълнолетния, неговото семейство, центъра и Дирекция „Социално подпомагане“ по настоящ адрес, с цел подготовка за интегрирането му в обществото.

(2) Центърът уведомява за освобождаването на непълнолетния родителя/попечителя и лицето, което полага грижи за него, най-малко един месец преди изтичане на срока на мярката.

(3) При необходимост, Службата за възпитателна подкрепа оказва съдействие за интегрирането на непълнолетното лице след неговото освобождаване.

ПРОЕКТ

Глава Седма

АДМИНИСТРАТИВНО НАКАЗАТЕЛНИ РАЗПОРЕДБИ

Чл. 75. (1) Който не изпълни задължение по чл. 48, ал. 5, чл. 49, ал. 5, чл. 50, ал. 4, чл. 51, ал. 6, чл. 53, ал. 2, чл. 55, ал. 3, чл. 61, ал. 5 и чл. 67 от този закон се наказва с глоба в размер на 500 лв. – за физическите лица и имуществена санкция в размер на 2000 лв. – за юридическите лица.

(2) При повторно нарушение се налага глоба или имуществената санкция в двоен размер.

Чл. 76. (1) Нарушенията се установяват с актове, съставени от длъжностни лица на Националната служба за възпитателна подкрепа, определени от нейния директор.

(2) Въз основа на съставените актове за нарушения директорът на Националната служба за възпитателна подкрепа издава наказателни постановления.

(3) Установяването на нарушенията и издаването на наказателните постановления се извършват по реда, определен в [Закона за административните нарушения и наказания](#), а обжалването им – по [Административнопроцесуалния кодекс](#).

Допълнителна разпоредба

§ 1. По смисъла на този закон:

1. **“Непълнолетно лице в конфликт със закона”** е лице между 14-18 години, което е извършило деяние, за което се предвижда наказателна или административнонаказателна отговорност.

2. **“Настоящ адрес”** е адресът, на който детето пребивава.

3. **„Консултиращи дейности“** е всякакъв вид лично общуване, което има за цел или резултат положителното повлияване на поведение на непълнолетния.

ПРЕХОДНИ И ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ РАЗПОРЕДБИ

§ 2. Този закон отменя Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (Обн., Изв., бр. 13 от 1958 г., изм., бр. 11 от 1961 г., бр. 35 от 1966 г., бр. 30 от 1969 г., бр. 89 от 1974 г., бр. 53 от 1975 г., бр. 55 от 1975 г., бр. 63 от 1976 г., бр. 36 от 1979 г., бр. 75 от 1988 г., бр. 110 от 1996 г., бр. 3 от 1997 г., бр. 69 от 1999 г., бр. 66 от 2004 г., бр. 96 от 2004 г., бр. 28, 94 и 103 от 2005 г., бр. 25, 47 и 74 от 2009 г., бр. 50 от 2010 г., бр. 82 от 2012 г., бр. 15 и 68 от 2013 г.)

ПРОЕКТ

§ 3. (1) Законът влиза в сила една година след обнародването му в „Държавен вестник“.

(2) До влизането в сила на закона, мерките по чл. 13, ал. 1, т. 11, 12 и 13 от Закона борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни не се налагат на малолетни лица.

(3) Подзаконовите нормативни актове по прилагането на този закон се приемат до влизането на закона в сила.

§ 4. Подзаконовите нормативни актове по прилагането на отменения Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни се прилагат, доколкото не противоречат на този закон.

§ 5. (1) Националната служба за възпитателна подкрепа е правопреемник на активите, пасивите, архива, правата и задълженията на Централната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни.

(2) Служебните и трудовите правоотношения на служителите в администрацията на Централната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни се уреждат при условията и по реда на чл. 87а от Закона за държавния служител и чл. 123 от Кодекса на труда.

§ 6. (1) Службите за възпитателна подкрепа са правопреемници на активите, пасивите, архива, правата и задълженията на местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни в общините, в които има районен съд.

(2) Служебните и трудовите правоотношения на секретарите на местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни в общините, в които има районен съд, се уреждат при условията и по реда на чл. 87а от Закона за държавния служител и чл. 123 от Кодекса на труда.

(3) Служебните и трудовите правоотношения на секретарите на местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни в общините, в които няма районен съд, преминават към службите за възпитателна подкрепа при условията и по реда на чл. 87а от Закона за държавния служител и чл. 123 от Кодекса на труда.

§ 7. Центровете за възпитателен надзор се създават със заповед на министъра на образованието и науката.

§ 8. (1) След влизането на закона в сила социално-педагогическите интернати и възпитателните училища-интернати се преобразуват или закриват по реда на Закона за предучилищното и училищното образование.

(2) До една година от влизането в сила на закона мярката „настаняване в център за възпитателен надзор“ се изпълнява при действащите условия в социално-педагогическите интернати и възпитателните училища-интернати.

ПРОЕКТ

§ 9. (1) В тримесечен срок от влизането в сила на закона районните съдилища по настоящи адреси на непълнолетните се произнасят, по реда и при условията на този закон, по възпитателните мерки „настаняване във социално-педагогически интернат“ и „настаняване във възпитателно училище-интернат“, наложени на непълнолетни лица, при зачитане на изтеклия срок на настаняване.

(2) В едномесечен срок от влизането в сила на закона, възпитателните мерки „настаняване във социално-педагогически интернат“ и „настаняване във възпитателно училище-интернат“, наложени на малолетни лица, се прекратяват и се уведомява дирекция „Социално подпомагане“ по настоящия адрес на детето по Закона за закрила на детето.

§ 10. До влизането в сила на закона Министерският съвет, министрите, ръководителите на ведомства и общинските съвети привеждат приетите, съответно издадените от тях актове в съответствие с този закон.

§ 11. Образованите и неприключили до влизането в сила на закона преписки и дела се довършват по този закон.

§ 12. В Наказателния кодекс (Обн., ДВ, бр. 26 от 1968 г.; попр., бр. 29 от 1968 г.; изм., бр. 92 от 1969 г., бр. 26 и 27 от 1973 г., бр. 89 от 1974 г., бр. 95 от 1975 г., бр. 3 от 1977 г., бр. 54 от 1978 г., бр. 89 от 1979 г., бр. 28 от 1982 г.; попр., бр. 31 от 1982 г.; изм., бр. 44 от 1984 г., бр. 41 и 79 от 1985 г.; попр., бр. 80 от 1985 г.; изм., бр. 89 от 1986 г.; попр., бр. 90 от 1986 г.; изм., бр. 37, 91 и 99 от 1989 г., бр. 10, 31 и 81 от 1990 г., бр. 1 и 86 от 1991 г.; попр., бр. 90 от 1991 г.; изм., бр. 105 от 1991 г., бр. 54 от 1992 г., бр. 10 от 1993 г., бр. 50 от 1995 г.; Решение № 19 на Конституционния съд от 1995 г. – бр. 97 от 1995 г.; изм., бр. 102 от 1995 г., бр. 107 от 1996 г., бр. 62 и 85 от 1997 г.; Решение № 19 на Конституционния съд от 1997 г. – бр. 120 от 1997 г.; изм., бр. 83, 85, 132, 133 и 153 от 1998 г.; бр. 7, 51 и 81 от 1999 г.; бр. 21 и 51 от 2000 г.; Решение № 14 на Конституционния съд от 2000 г. – бр. 98 от 2000 г.; изм., бр. 41 и 101 от 2001 г.; бр. 45 и 92 от 2002 г.; бр. 26 и 103 от 2004 г.; бр. 24, 43, 76, 86 и 88 от 2005 г.; бр. 59, 75 и 102 от 2006 г.; бр. 38, 57, 64, 85, 89 и 94 от 2007 г.; бр. 19, 67 и 102 от 2008 г.; бр. 12, 23, 27, 32, 47, 80, 93 и 102 от 2009 г.; бр. 26 и 32 от 2010 г.; бр. 33 и 60 от 2011 г.; бр. 19, 20 и 60 от 2012 г.; бр. 17, 61 и 84 от 2013 г.; бр. 19, 53 и 107 от 2014 г.; бр. 14, 24, 41, 74 и 79 от 2015 г.; бр. 32 и 47 от 2016 г.) се правят следните изменения и допълнения:

1. В чл. 28 се създава ал. 3:

„(3) При прилагане на предходните алинеи не се вземат предвид престъпленията, извършени от деца като непълнолетен.“

2. В чл. 31, ал. 3 се изменя така:

„(3) Непълнолетните, на които деянието не може да се вмени във вина, се насочват към дирекция „Социално подпомагане“ по настоящ адрес.“

3. В чл. 32, ал. 2 се изменя така:

ПРОЕКТ

„(2) Малолетните лица, извършили общественоопасни деяния, които осъществяват признаците на предвидени в този кодекс престъпления, се насочват към дирекция „Социално подпомагане“ по настоящ адрес.

4. В чл. 42а, ал. 3:

а) В т. 1 след думите „три години“ се добавя „и от 6 месеца до една година, когато се налагат на непълнолетен“.

б) В т. 2 след думите „две години“ се добавя „и от 3 месеца до една година, когато се налагат на непълнолетен“.

в) В т. 3 след думите „три поредни години“ се добавя „и от 50 до 160 часа, когато се налагат на непълнолетен“.

5. В чл. 52:

а) Досегашният текст става ал. 1.

б) Създава се ал. 2:

„(2) Наказанието обществено порицание по отношение на непълнолетен се изпълнява чрез прочитане на присъдата пред семейния съвет, който се свиква по реда на чл. 38 от Закона за отклоняване и налагане на възпитателни мерки.“

6. В чл. 54 се създава ал. 3:

„(3) При определяне на наказанието на непълнолетния, освен обстоятелствата по ал. 1, се вземат предвид възрастта и степента на зрелост на непълнолетния, здравословното състояние, времето, необходимо за неговото личностно развитие, обкръжаващата го среда и нивото на пренебрегване по отношение на личностното и образователното му развитие, влиянието на възрастни лица и отношението му към престъплението и пострадалия.“

7. Член 60 се изменя така:

„**Чл. 60.** Наказанието на непълнолетния се налага с цел да му се осигури надзор, защита, подкрепа за развитие и законосъобразно поведение.“

8. Член 61 се изменя така:

„**Чл. 61.** (1) По отношение на непълнолетен, извършил престъпление поради увлечение или лекомислие, което не представлява голяма обществена опасност, прокурорът може да реши да не се образува или да прекрати образуваното досъдебно производство, а съдът да реши да не бъде предаван за съдене или да не бъде осъден.

(2) Когато прокурорът реши да не се образува досъдебно производство или да прекрати образуваното досъдебно производство, той изпраща преписката на съда.

(3) В тези случаи съдът може да наложи възпитателна мярка по реда на Закона за отклоняване и налагане на възпитателни мерки.

9. В чл. 63:

а) В ал. 1:

аа) В т. 1 думите „от три до десет години“ се заменят с „от две до пет години“;

бб) В т. 2 думите „до пет години“ се заменят с „до три години“;

вв) В т. 3 думите „до три години“ се заменят с „до две години“;

гг) В т. 4 думите „до две години“ се заменят с „до една година“.

б) В ал. 2:

ПРОЕКТ

аа) В т. 1 думите „от пет до дванадесет години“ се заменят с „от три до десет години“;

бб) В т. 2 думите „от две до осем години“ се заменят с „от две до пет години“.

10. В чл. 64:

а) Алинея 2 се изменя така:

„(2) По предложение на прокурора или на съответната Служба за възпитателна подкрепа съдът може и след постановяване на присъдата да замени настаняването в Център за възпитателен надзор с друга възпитателна мярка.“

б) Алинея 3 се изменя така:

„(3) Правилото на ал. 1 не се прилага, когато непълнолетният е извършил престъпление по време на изтърпяване на наказанието лишаване от свобода.“

11. В чл. 65:

а) В ал. 2 изречение второ се отменя.

б) Създават се ал. 3 и 4:

„(3) Пълнолетен може да остане в поправителния дом до навършване на 21 години по свое желание.

(4) Пълнолетен може да остане в поправителния дом и след навършване на 21 години до една година след навършването на 21-годишна възраст по предложение на педагогическия съвет с разрешение на прокурора за довършване на учебната година.“

12. В чл. 67, ал. 4 се изменя така:

„(4) Когато отложи изпълнението на наказанието по отношение на непълнолетен, съдът налага възпитателна мярка по чл. 9, ал. 1, т. 1-5 от Закона за отклоняване и налагане на възпитателни мерки.“

13. В чл. 73:

а) В ал. 1 думите „местна комисия за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“ се заменят със „Служба за възпитателна подкрепа.“

б) В ал. 2 думите „наблюдателната или местната комисия“ се заменят с „наблюдателната комисия или Службата за възпитателна подкрепа.“

§ 13. В Наказателно - процесуалния кодекс (Обн., ДВ, бр. 86 от 2005 г.; изм., бр. 46 и 109 от 2007 г., бр. 69 и 109 от 2008 г., бр. 12, 27, 32 и 33 от 2009 г., бр. 15, 32 и 101 от 2010 г., бр. 13, 33, 60, 61 и 93 от 2011 г.; Решение № 10 на Конституционния съд от 2011 г. – бр. 93 от 2011 г.; изм., бр. 19, 20, 25 и 60 от 2012 г., бр. 17, 52, 70 и 71 от 2013 г.; бр. 21 от 2014 г.; бр. 14, 24, 41, 42, 60, 74 и 79 от 2015 г.; бр. 32, 39 и 62 от 2016 г.) се правят следните изменения и допълнения:

1. Създава се чл. 16а:

„Възраст на лицето

Чл. 16а. Когато възрастта на лицето не може да се определи с точност за целите на наказателното преследване, се приема, че то е на възраст, която е по-благоприятна за него.“

2. В чл. 22, ал. 3 след думите „под стража,“ се добавя „както и когато обвиняемият е непълнолетен“ и се поставя запетая.

3. В чл. 63:

ПРОЕКТ

а) В ал. 4 се създава изречение трето: „Когато задържаният е непълнолетен срокът на задържането е до един месец.“

б) Алинея 8 се изменя така:

„(8) В случаите, когато задържаният има деца, незабавно се уведомява дирекция „Социално подпомагане“ по настоящ адрес на детето, за извършване на социално проучване и предприемане при необходимост на мярка за закрила по реда на Закона за закрила на детето.“

4. В чл. 64, ал. 2 се създава изречение второ: „Когато обвиняемият е непълнолетен, прокурорът осигурява неговото явяване до 24 часа.“

5. В чл. 99, ал. 1 изречение второ накрая се поставя запетая и се добавя „освен когато обвиняемият е непълнолетно лице или страда от физически или психически недостатъци, които му пречат да се защитава сам.“

6. В чл. 144 се създават ал. 3 и 4:

„(3) Когато съществува съмнение относно възрастта на лицето се назначава експертиза.

(4) Когато е определено, че лицето е дете, но неговата предполагаема или точна възраст е невъзможно да се определи, приема се, доколкото не може да се докаже противното, че лицето не е навършило 14-годишна възраст.“

7. В чл. 180:

а) Създава се нова ал. 5:

„(5) Непълнолетно лице се призовава чрез неговия родител/попечител или лицето, което полага грижи за него, освен когато това не е възможно поради неотложност на производството или други обстоятелства.“

б) Досегашните ал. 5, 6 и 7 стават съответно ал. 6, 7 и 8.

8. В чл. 219, ал. 3, т. 6 накрая се поставя запетая и се добавя „а когато лицето е непълнолетно и правата му по чл. 385а.“

9. Създават се чл. 385а – 385г:

„Права на непълнолетния обвиняем

Чл. 385а. (1) Освен правата по чл. 55, непълнолетният има и следните права:

1. да бъде придружаван в съдебното производство от родител, попечител, друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност. или друго лице по чл. 385в;

2. родител, попечител или друго подходящо пълнолетно лице, посочено от непълнолетния и одобрено от компетентния орган, да получи същата информация като непълнолетния;

3. на медицински преглед при задържане;

4. да участва в съдебни заседания при условията на чл. 391, както и да получи защита на правото на неприкосновеност на личния и семеен живот чрез ограничаване на разпространяването на информация по този кодекс;

5. на индивидуална оценка;

6. на прилагане на задържането като крайна мярка и на възможно най-широко използване на алтернативни мерки;

7. на специална защита при задържане.

ПРОЕКТ

(2) Информация за правата по ал. 1, чл. 55 и чл. 94, ал. 1, т.1, се предоставя на непълнолетния от компетентния орган писмено и устно чрез подходящи средства и на достъпен за него език, а копие от документа му се връчва срещу подпис.

Информирание на родител на непълнолетен в наказателния процес

Чл. 385б. (1) Непосредствено след привличането на непълнолетния като обвиняем, информацията относно правата му по чл. 55, чл. 94, ал. 1, т. 1 и чл. 385а се предоставя на неговия родител, попечител или друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност.

(2) Информацията по ал. 1 се предоставя на друго пълнолетно лице, посочено от непълнолетния и одобрено от компетентния орган, когато:

1. информирането на родителя, попечителя или друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност, би било в противоречие с най-добрия интерес на обвиняемия;

2. родителят, попечителят или друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност, не е намерен или неговата самоличност е неизвестна;

3. информирането на родителя, попечителя или друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност, би възпрепятствало съществено наказателното производство.

(3) Когато непълнолетният не е посочил пълнолетно лице или посоченото лице не е одобрено от компетентния орган се информира дирекция „Социално подпомагане“.

(4) При отпадане на обстоятелствата по ал. 2, родителят, попечителят или друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност, се информират.

Придружаване в съдебна фаза

Чл. 385в. (1) Непълнолетното лице се придружава от пълнолетен, различен от родител, попечител или друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност, когато:

1. придружаването от родителя, попечителя или друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност, би било в противоречие с най-добрия интерес на обвиняемия;

2. родителят, попечителят или друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност, не е намерен или неговата самоличност е неизвестна;

3. присъствието на родителя, попечителя или друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност, би възпрепятствало съществено наказателното производство.

(2) В случаите по ал. 1 непълнолетния посочва пълнолетно лице, което се одобрява от компетентния орган.

ПРОЕКТ

(3) Когато непълнолетният не е посочил пълнолетно лице или посоченото лице не е одобрено от компетентния орган, той се придружава от представител на дирекция „Социално подпомагане“.

(4) При отпадане на обстоятелствата по ал. 1, родителят, попечителят или друго лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност, придружават непълнолетния занапред.

(5) Правото на придружаване по чл. 385а, ал. 1, т. 1 може да се упражни и в досъдебното производство, когато по преценка на компетентния орган това е в най-добрия интерес на непълнолетния и не би възпрепятствало действията по разследване.

Медицински преглед

Чл. 385г. (1) Медицинският преглед по чл. 385а, ал. 1, т. 3 се извършва:

1. без неоправдано забавяне след задържането му за оценка на общото му психично и физическо състояние;

2. когато по преценка на компетентния орган са налице конкретни здравословни причини;

3. по искане на непълнолетния, негов родител, попечител или друго подходящо пълнолетно лице, посочено от непълнолетния и одобрено от компетентния орган, или от неговия защитник.

(2) Резултатите от прегледа се вземат предвид от компетентния орган при извършване на всички действия по разследването, както и при определяне на мярка за неотклонение.“

10. В чл. 386:

а) АLINEИ 1, 2 и 3 се изменят така:

„(1) Спрямо непълнолетни могат да се налагат следните мерки за неотклонение:

1. мярка за специален надзор по чл. 9, ал. 1, т. 5 от Закона за отклоняване и налагане на възпитателни мерки;

2. надзор от специализиран полицейски служител за работа с деца;

3. настаняване в Център за възпитателен надзор;

4. задържане под стража.“

(2) Предаването на непълнолетен за надзор на лицата и на органите по ал. 1, т. 1 и 2 става с протокол, с който те се задължават да осигурят неговото явяване пред разследващия орган и съда. При виновно неизпълнение на поетите задължения, на тези лица се налага глоба до петстотин лева.

(3) Когато е наложена мярка по ал. 1, т. 3, изпълнението ѝ се възлага на ръководителя на Центъра за възпитателен надзор.“

б) Създава се нова ал. 4 и ал. 5:

„(4) Мярката по ал. 1, т. 4 се прилага само в краен случай, ако непълнолетният е привлечен като обвиняем за престъпление, за което се предвижда наказание лишаване от свобода повече от пет години.

(5) Редът за прилагане на мярката по ал. 1, т. 3, се урежда с наредба на министъра на правосъдието и министъра на образованието и науката.“

ПРОЕКТ

в) Досегашната ал. 4 става ал. 6 и се изменя така:

„(6) В случаите на задържане непълнолетните се настаняват в подходящи помещения отделно от пълнолетните. За наложените мерки лицата или органите, които ги изпълняват, уведомяват незабавно родителя/попечителя и директора на учебното заведение, когато непълнолетният е ученик. Лицата не се уведомяват, ако това е в най-добрия интерес на непълнолетното лице. В тези случаи се уведомява друго подходящо пълнолетно лице, посочено от непълнолетния и одобрено от съда, който налага мярката.“

11. В чл. 387:

а) Досегашният текст става ал. 1 и се изменя така:

„(1) В хода на досъдебното производство прокурорът възлага на Службата за възпитателна подкрепа изготвянето на индивидуална оценка на непълнолетния, която следва да бъде готова до изготвяне на обвинителния акт.“

б) Създават се ал. 2, 3, 4, 5 и 6:

„(2) Оценката по ал. 1 съдържа данни за личността и зрелостта на непълнолетния, неговата икономическа, социална и семейна среда, както и всички специфични негови уязвимости. Обхватът и съдържанието ѝ са в зависимост от обстоятелствата по делото.

(3) Оценката подпомага съда и органите на досъдебното производство при определяне на действията им, на вида и размера на наказанието или възпитателните мерки, които могат да се наложат, както и за вида и продължителността на мерките за неотклонение.

(4) Оценката се изготвя от квалифицирани експерти с прилагане на мултидисциплинарен подход и с участието на непълнолетния, а когато е подходящо на родителя/попечителя или лице, на което са предоставени права, свързани с упражняване на родителска или попечителска отговорност, както и на друго лице, посочено от непълнолетния и одобрено от прокурора.

(5) Ако в хода на наказателното производство възникнат обстоятелства, които оказват съществено влияние върху личността на непълнолетния, прокурорът или съдът разпорежда нейното актуализиране.

(6) Заключениеята в оценката могат да се оспорят от страните в производството.“

12. Член 388 се изменя така:

„**Чл. 388.** (1) Непълнолетен обвиняем се разпитва в присъствие на защитник.

(2) На разпита може да присъстват родителят или попечителят или друго лице по избор на непълнолетния.

(3) По мотивирана преценка на органа, провеждащ разпита, или по повод искане на непълнолетния обвиняем, лицата по ал. 2 не се допускат или се ограничават тяхното присъствие, ако това не е в негов интерес.

(4) При разпита участва педагог или психолог или експерт по чл. 387, ал. 4. По преценка на органа, който провежда разпита, се осигурява присъствие и на лекар, притежаващ подходяща специалност.

ПРОЕКТ

(5) С разрешение на органа, който провежда разпита, лицата по чл. 4 могат да задават въпроси на обвиняемия. Те се запознават с протокола за разпит и при необходимост правят бележки по неговото съдържание.“

13. Създава се чл. 388а:

„Звукозапис и видеозапис на разпит на непълнолетен обвиняем

Чл. 388а. (1) При разпит на непълнолетен задържан се изготвя звукозапис и видеозапис по реда на чл. 238, ал. 2-5, за който се съставя протокол по чл. 239.

(2) Запис по ал. 1 не се изготвя при изричен отказ на непълнолетното лице.“

14. В чл. 390:

а) Алинея 2 се изменя така:

„(2) Съдиите и съдебните заседатели трябва да притежават специализирани познания в сферата на правата на детето.“

б) Алинея 3 се отменя.

15. Член 391 се изменя така:

„**Чл. 391.** (1) Съдебното заседание по дела срещу непълнолетни се води при закрити врати, освен ако непълнолетният не поиска публично гледане на делото. Съдът може да отхвърли искането за публичност за цялото съдебно производство, за отделно заседание или действие, когато това се налага за запазване на морала, личния живот на участниците и интересите на правосъдието.

(2) Когато съдът прецени, че е в интерес на непълнолетния, в съдебното заседание могат да бъдат поканени специализирани полицейски служители за работа с деца и представители на учебното заведение, в което учи той, както и други лица, посочени от него.“

16. В чл. 392:

а) Алинея 1 се изменя така:

„(1) При разглеждането на дело срещу непълнолетен задължително се призовава негов родител или попечител. Той има право да участва в събирането и проверката на доказателствените материали и да прави искания, бележки и възражения.“

б) Алинея 2 се изменя така:

„(2) Неявяването на родителя или попечителя не е пречка за разглеждане на делото, освен ако съдът намери участието им за необходимо в интерес на непълнолетния.“

17. В чл. 394:

а) Заглавието се изменя така: „Ред за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни или в съучастие с пълнолетни“.

б) Създава се ал. 3:

„(3) В случаите по ал. 2 съдията и съдебните заседатели трябва да притежават специализирани познания в сферата на правата на детето.“

18. Член 395 се изменя така:

„**Чл. 395.** (1) Когато отложи изпълнението на наказанието спрямо непълнолетния, съдът уведомява съответната Служба за възпитателна подкрепа за организиране на необходимите възпитателни мерки.

ПРОЕКТ

(2) Когато съдът определи възпитателна мярка, изпраща препис от присъдата на съответната Служба за възпитателна подкрепа.

(3) Предложението на прокурора или на Службата за възпитателна подкрепа по чл. 64, ал. 2 от Наказателния кодекс за замяна на мярката настаняване в Център за възпитателен надзор с друга възпитателна мярка след постановяване на присъдата се разглежда в съдебно заседание с призоваване на непълнолетния и неговия защитник. “

19. В § 1 думите „Допълнителна разпоредба“ се заменят с „Допълнителни разпоредби“.

20. Създава се § 1а:

„§ 1а. Този закон въвежда изискванията на Директива 2016/800/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2016 година относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства (ОВ L 132 от 21 май 2016 г.).“

§ 14. В Закона за опазване на обществения ред при провеждането на спортни мероприятия (Обн., ДВ, [бр. 96](#) от 2004 г., изм., [бр. 103](#) и 105 от 2005 г., [бр. 30](#), 34, 80 и 82 от 2006 г., [бр. 53](#) от 2007 г., [бр. 69](#) от 2008 г., [бр. 12](#), 19 и 32 от 2009 г., [бр. 50](#) и [88](#) от 2010 г., [бр. 68](#) от 2013 г. и бр. 53 от 2014 г.) се правят следните изменения:

1. В чл. 23, ал. 2 се изменя така:

„(2) Спрямо непълнолетни, извършили противообществени прояви по този закон, се налагат възпитателни мерки, предвидени в Закона за отклоняване и налагане на възпитателни мерки.“

2. В чл. 30, ал. 1, т. 3 се изменя така:

„3. изпраща преписката на съответната служба за възпитателна подкрепа по настоящия адрес на лицето за налагане на възпитателни мерки по Закона за отклоняване и налагане на възпитателни мерки, когато нарушителят е непълнолетен;“.

3. В чл. 33, ал. 1, т. 3 изменя така:

„3. изпраща преписката на съответната Служба за възпитателна подкрепа по настоящия адрес на лицето за налагане на възпитателни мерки по Закона за отклоняване и налагане на възпитателни мерки, когато нарушителят е непълнолетен;“.

§ 15. В Указ № 904 от 28.12.1963 г. за борба с дребното хулиганство (Обн., ДВ, [бр. 102](#) от 1963 г., изм., [бр. 36](#) от 1979 г., [бр. 38](#) от 1998 г., [бр. 96](#) от 2004 г., бр. 27 от 2009 г.; Решение № 3 на Конституционния съд на РБ - ДВ, [бр. 38](#) от 2011 г., [бр. 93](#) от 2011 г. и бр. 53 от 2014 г.) се правят следните изменения:

1. В чл. 1:

а) В ал. 1 думите „лице, навършило шестнадесет годишна възраст“ се заменят с „пълнолетно лице“.

б) Алинея 4 се изменя така:

„(4) Административно наказание не се налага, когато нарушителят е непълнолетен. В този случай се налага възпитателна мярка по реда на Закона за отклоняване и налагане на възпитателни мерки.“

ПРОЕКТ

2. В чл. 3, ал. 1, б. „б“ думите „комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“ се заменят със „Служба за възпитателна подкрепа“;

3. В чл. 6, ал. 1, б. „б“ думите „комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“ се заменят с „Служба за възпитателна подкрепа“.

§ 16. В Закона за борба с трафика на хора (Обн., ДВ, [бр. 46](#) от 2003 г., изм., [бр. 86](#) от 2005 г., [бр. 33](#) от 2008 г., [бр. 74](#) от 2009 г., [бр. 68](#) и [84](#) от 2013 г. и бр. 79 от 2015 г.) се правят следните изменения:

1. В чл. 4, ал. 2, изречение второ думите „заместник-председател на Централната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“ се отменя.

2. В чл. 5, ал. 2, изречение трето думите „комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“ се заменят със „Служба за възпитателна подкрепа“.

§ 17. В Закона за младежта (Обн., ДВ, [бр. 31](#) от 2012 г., изм., [бр. 68](#) от 2013 г. и бр. 14 от 2015 г.) в чл. 18, ал. 1, т. 4 думите „за предотвратяване на противообществените прояви на младежите“ се заменят с „при необходимост за подкрепа и възстановяване развитието на младежите“.

§ 18. В Закона за закрила на детето (Обн., ДВ, [бр. 48](#) от 2000 г., изм., [бр. 75](#) и [120](#) от 2002 г., [бр. 36](#) и [бр. 63](#) от 2003 г., [бр. 70](#) и 115 от 2004 г., [бр. 28](#), [94](#) и [103](#) от 2005 г., [бр. 30](#), [38](#) и [82](#) от 2006 г., [бр. 59](#) от 2007 г., [бр. 69](#) от 2008 г., [бр. 14](#), [47](#) и [74](#) от 2009 г., [бр. 42](#), 50, 59 и [98](#) от 2010 г., [бр. 28](#) и 51 от 2011 г., [бр. 32](#) и 40 от 2012 г., [бр. 15](#), 68 и 84 от 2013 г., бр. 79 от 2015 г. и бр. 8 от 2016 г.) се правят следните изменения и допълнения:

1. В чл. 17а, ал. 1:

а) В т. 1 думите „секретаря на Централната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните към Министерския съвет“ се заменят с „Националната служба за възпитателна подкрепа“.

б) В т. 14 след думата „ясли,“ се добавя „центрове за възпитателен надзор, приемни семейства“ и се поставя запетая.

2. В чл. 18, ал. 1 думите „Централната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“ се заменят с „Националната служба за възпитателна подкрепа“

3. В чл. 20а, ал. 1 думите „комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“ се заменят със „Служба за възпитателна подкрепа“.

§ 19. В Закона за административните нарушения и наказания (Обн., ДВ, бр. 92 от 1969 г.; изм., бр. 54 от 1978 г., бр. 28 от 1982 г., бр. 28 и 101 от 1983 г., бр. 89 от 1986 г., бр. 24 от 1987 г., бр. 94 от 1990 г., бр. 105 от 1991 г., бр. 59 от 1992 г., бр. 102 от 1995 г., бр. 12 и 110 от 1996 г., бр. 11, 15, 59, 85 и 89 от 1998 г., бр. 51, 67 и 114 от 1999 г., бр. 92

ПРОЕКТ

от 2000 г., бр. 25, 61 и 101 от 2002 г., бр. 96 от 2004 г., бр. 39 и 79 от 2005 г., бр. 30, 33, 69 и 108 от 2006 г., бр. 51, 59 и 97 от 2007 г., бр. 12, 27 и 32 от 2009 г., бр. 10, 33, 39, 60 и 77 от 2011 г., бр. 19, 54 и 77 от 2012 г., бр. 17 от 2013 г., бр. 98 и 107 от 2014 г., бр. 81 от 2015 г.) се правят следните изменения и допълнения:

1. Член 29 се отменя.

2. В чл. 76 се създава ал. 2:

„(2) Наказанието обществено порицание, наложено на непълнолетно лице, се изпълнява, като на лицето се обяснява противоправността на деянието му и последиците от продължаване на противоправното поведение.“

§ 20. В Закона за предучилищното и училищното образование (Обн., ДВ, бр. 79 от 2015 г.) се правят следните изменения и допълнения:

1. В чл. 44:

а) В ал. 1:

aa) Точка 2 се изменя така:

“2. центрове за възпитателен надзор;”.

bb) Точка 3 се отменя.

б) Алинея 8 се изменя така:

„(8) Центровете за възпитателен надзор са центрове, в които се настаняват непълнолетни лица по реда и при условията на Закона за отклоняване и налагане на възпитателни мерки.“

в) Алинея 9 се отменя.

2. В чл. 188, ал. 4:

а) В изречение второ думите „органите за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“ се заменят с „съответните служби за възпитателна подкрепа“.

б) Създава се изречение трето: „В случаите на дете или ученик в риск, в състава на екипа се включват и специализирани полицейски служители за работа с деца от специализираните звена за работа с деца на Министерството на вътрешните работи“.

§ 21. В Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража (Обн. ДВ, бр. 25 от 2009 г., изм. бр. 74 и 82 от 2009 г., бр. 32 и 73 от 2010 г., бр. 81 от 2011 г., бр. 103 от 2012 г., бр. 15 и 68 от 2013 г., бр. 53 от 2014 г. и бр. 42 изм., бр. 79 от 2015 г., изм. и доп., бр. 32 от 22.04.2016 г.) се правят следните изменения:

1. В чл. 73, ал. 2 думите „окръжната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“ се заменят със „Службата за възпитателна подкрепа“.

2. В чл. 170, ал. 1 думите „комисии за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни“ се заменят със „служби за възпитателна подкрепа“.

3. В чл. 187, ал. 3 думите „съответната местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“ се заменят със „Службата за възпитателна подкрепа“.

4. В чл. 229 думите „инспектор от детската педагогическа стая“ се заменят със

ПРОЕКТ

„специализиран полицейски служител”.

5. В чл. 230 думите „инспектор от детската педагогическа стая“ се заменят със “специализиран полицейски служител“, а думите „член от местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни“ се заменят с „представител на съответната общинска служба за възпитателна подкрепа“.

§ 22. В Закона за Министерство на вътрешните работи (Обн., ДВ, бр. 53 от 2014 г., изм., бр. 98 и 107 от 2014 г., бр. 14, 24, 56 и 61 от 2015 г.) се създава чл. 95б:

„Чл. 95б. (1) Домовете за временно настаняване на малолетни и непълнолетни се създават от Министерството на вътрешните работи, което определя техния район на действие.

(2) В домовете се настаняват малолетни и непълнолетни:

1. на които е предоставена полицейска закрила за срока, за който е определена;
2. заловени в скитничество, просия, проституция, злоупотреба с алкохол, разпространение или употреба на наркотици или други опойващи вещества с цел насочване към подходящи грижи и възпитателни мерки;

3. самоволно напуснали заведения за задължително възпитание или принудително лечение с цел предприемане на подходящи мерки за възпитателен надзор;

4. обявените за общодържавно издирване с мярка „принудително довеждане по досъдебно производство от разследващ полицай“.

(3) Когато не е налице възможност лицата по предходната алинея да бъдат настанени незабавно в домовете, те се оставят отделно в подходящи помещения на съответното поделение на Министерството на вътрешните работи, където могат да престоят не повече от 24 часа.

(4) При настаняване на лицата се извършва медицински преглед.

(5) Настанените в домовете се разпределят по спални помещения в зависимост от пола, възрастта и основанието за настаняване.

(6) Домът за временно настаняване предприема мерки за издирване на семействата на настанените лица.

(7) Престоят в домовете не може да бъде повече от 15 дни. Престоят над 24 часа се разрешава от прокурора.

(8) За настанените в домовете се уведомяват родителят, настойникът или попечителят, или лицето, което полага грижи за детето, отделът за закрила на детето и специализираният полицейски служител.

(9) Малолетният или непълнолетният, неговият родител, попечител, настойник или лицето, което полага грижи за него, може да обжалва пред административния съд законността на настаняването. Съдът се произнася в 3-дневен срок.

(10) В случай на конфликт на интереси на малолетния или непълнолетния с неговия родител, попечител, настойник или лицето, което полага грижи за него, се назначава особен представител.

(11) Редът и начинът на настаняване, организацията, управлението и контролът върху домовете се уреждат с наредба на министъра на вътрешните работи.